

Finansira
Evropska unija

RODNI PROFIL ZEMLJE BOSNA I HERCEGOVINA 2021

Ova publikacija je nastala uz finansijsku pomoć Evropske unije.
Njen sadržaj isključiva je odgovornost UN Women i nužno
ne odražava stavove Evropske unije.

© 2021. UN Women. Sva prava pridržana.
Proizvedeno od strane UN Women ureda u Bosni i Hercegovini.

U sklopu projekta, "EU Podršku za rodnu ravnopravnost" podržana je izrada
ove publikacije. Projekat provodi UN Women uz finansijsku pomoć Evropske
unije.

Autorica: Nina Karađinović
Dizajnerica: Azra Kadić
Prevoditeljica: Bjanka Pratellesi

Molimo da ovu publikaciju citirate na sljedeći način: UN Women (2021).
Rodni profil zemlje Bosna i Hercegovina. Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

Naslovna slika: Delegacije Evropske unije u Bosni i Hercegovini

Finansira
Evropska unija

RODNI PROFIL ZEMLJE BOSNA I HERCEGOVINA

Juli 2021. godine

SADRŽAJ

SLIKE	7
LISTA SKRAĆENICA	8
IZVRŠNI SAŽETAK	10
UVOD	16
KONTEKST ZEMLJE	18
SPECIFIČAN KONTEKST RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA	22
Ustav i ravnopravnost spolova	22
Zakonodavni okvir i okvir politika za ravnopravnost spolova	22
Institucionalni okvir za ravnopravnost spolova	24
Finansiranje provedbe politika ravnopravnosti spolova	25
Prikupljanje podataka raščlanjenih po spolu i istraživanje o ravnopravnosti spolova	26
Uloga civilnog društva u ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena	27
Provedba zakona, ključni problemi vezani za ljudska prava, uključujući pravni lijek	27
KLJUČNI PROBLEMI, PREPREKE I IZAZOVI VEZANI ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA	29
Osiguravanje eliminacije svih oblika rodno zasnovanog nasilja	29
Promocija seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava	33
Promocija ekonomskih i socijalnih prava i osnaživanje djevojaka i žena	37
Ravnopravnost spolova na tržištu rada	37
Usklađivanje poslovnog i porodičnog života	38
Diskriminacija na radu	39
Mjere za ekonomsko osnaživanje žena	40
Pristup obrazovanju i rodno osjetljivi nastavni planovi i programi	43
Promocija jednakog učešća i vodstva	45
Integracija Programa o ženama, miru i sigurnost	50
Učešće žena u policiji, oružanim snagama i mirovnim misijama	50
Politike koje se odnose na žene, mir i sigurnost i njihova provedba	51
Kontrola malokalibarskog i lakog oružja	53
Zaštita žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima	53

Prirodne katastrofe i humanitarne krizes _____	57
Suočavanje s izazovima i prilike koje nude zelena tranzicija i digitalna transformacija _____	58
Zelena tranzicija _____	58
Digitalna transformacija _____	59
MAPIRANJE PODRŠKE AKTERA IZ EVROPSKE UNIJE I MEĐUNARODNIH AKTERA _____	61
Pregled razvojne pomoći _____	61
Pomoć Evropske unije _____	61
Pomoć koju pružaju države članice EU i drugi bilateralni donatori _____	63
Političko djelovanje i dijalog _____	64
ZAKLJUČCI I PREPORUKE _____	65
OPĆE I SEKTORSKE POLAZNE TAČKE I PRILIKE ZA POLITIČKU I OPERATIVNU PODRŠKU EU I DIJALOG U KONTEKSTU EU GAP III _____	69
LITERATURA _____	72

SLIKE

SLIKA 1	Godišnja stopa rasta BDP-a BiH _____	19
SLIKA 2	Stopa siromaštva u BiH u 2015. _____	20
SLIKA 3	Pristup informacijama i tehnologiji u 2021. _____	20
SLIKA 4	Zdravstvena potrošnja u BiH u 2018. _____	21
SLIKA 5	Broj sigurnih kuća u BiH _____	30
SLIKA 6	Postotak žena koje su doživjele neki oblik zlostavljanja ili nasilja, 2019. _____	34
SLIKA 7	Rod i tržište rada u postocima, 2020. _____	37
SLIKA 8	Pet najvećih prepreka za napredovanje žena na više rukovodeće pozicije u 2021. _____	43
SLIKA 9	Postotak djevojčica u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, 2020./2021. _____	44
SLIKA 10	Postotak žena izabranih na Općim izborima 2018. _____	47
SLIKA 11	Postotak žena izabranih na Lokalnim izborima 2020. _____	47
SLIKA 12	Zastupljenost u državnoj službi u 2015. _____	50
SLIKA 13	Postotak informatičke pismenosti prema popisu iz 2013. _____	59
SLIKA 14	Ukupni postotak isplate sredstava prema sektorima _____	61

LISTA SKRAĆENICA

ARSBiH	Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine
BDBiH	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
BDP	Bruto domaći proizvod
BiH	Bosna i Hercegovina
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
CLIP	Plan provedbe na državnom nivou
COVID-19	Bolest izazvana koronavirusom 2019.
CRSV	Seksualno nasilje povezano s oružanim sukobima
CSE	Sveobuhvatan seksualni odgoj
DCAF	Demokratska kontrola oružanih snaga
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EEAS	Evropska služba za vanjske poslove
EIB	Evropska investicijska banka
EIDHR	Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava
EIGE	Evropski institut za ravnopravnost spolova
EK	Evropska komisija
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima
ESAP	Okolišna strategija i akcioni plan
EU GAP III	Gender akcioni plan EU III
EU GEF	EU podrška za rodnu ravnopravnost
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FIGAP	Finansijski instrument za provedbu Gender akcionog plana
GAP	Gender akcioni plan
GBV	Rodno zasnovano nasilje
GCFBiH	Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine
GCRS	Gender centar Republike Srpske
GED	Zeleni ekonomski razvoj
GESEP	Ravnopravnost spolova, socijalna jednakost i siromaštvo
GEWE	Ravnopravnost spolova i osnaživanje žena
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH
GRB	Rodno odgovorno budžetiranje
GREVIO	Grupa stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja
HPV	Humani papilomavirus
HQ EUFOR	Sjedište snaga Evropske unije
IDP	Interno raseljeno lice
IKT	Informacijske i komunikacijske tehnologije
IOM	Međunarodna organizacija za migracije

IPA	Instrument pretpristupne pomoći
JICA	Japanska agencija za međunarodnu saradnju
KM	Konvertibilna marka, valuta Bosne i Hercegovine
LGAP	Lokalni gender akcioni plan
LGBTQI	Lezbijke, gej, biseksualne, transseksualne, kvir i interseksualne osobe
MISP	Minimalni inicijalni servisni paket
MMF	Međunarodni monetarni fond
MRO	Međunarodna organizacija rada
MRV	Međureligijsko vijeće
NATO	Organizacija Sjevernoatlantskog sporazuma
NVO	Nevladina organizacija
OCD	Organizacije civilnog društva
ODA	Zvanična razvojna pomoć
ODIHR	Ured za demokratske institucije i ljudska prava
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OHCHR	UN-ov Ured visokog komesara za ljudska prava
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
RPZBiH	Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu
RS	Republika Srpska
SALW	Malokalibarsko i lako oružje
SB	Svjetska banka
SDC	Švicarska agencija za razvoj i saradnju
SEESAC	Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog oružja u Jugoistočnoj i Istočnoj Evropi
SOP	Standardni radni postupak
SRH	Seksualno i reproduktivno zdravlje
SRHR	Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
STEM	Nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika
TIP	Trgovina ljudima
UN Women	UN-ova Agencija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena
UN	Ujedinjene nacije
UNDAF	Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNFPA	Populacijski fond Ujedinjenih nacija
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
UNICEF	Fond Ujedinjenih nacija za djecu
UNSCR 1325	Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1325
VSTV	Visoko sudsko i tužilačko vijeće

IZVRŠNI SAŽETAK

Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu (RPZBiH) izrađuje se u kontekstu ispunjenja obaveza definiranih Gender akcionim planom EU III, ambicioznim programom za ravnopravnost spolova i jačanje djelovanja u oblasti vanjskih poslova Evropske unije (EU GAP III), koji je usvojen 25. novembra 2020. godine za period 2021-2025. godina. EU GAP III ovlašćuje Delegaciju EU u Bosni i Hercegovini (BiH) za izradu ili ažuriranje rodno profila i izradu Plana provedbe na državnom nivou (CLIP) i u dogovoru sa zainteresiranim strana na nivou države i sa drugim akterima. Rodni profil zemlje fokusira se na tematske oblasti i ciljeve definirane u EU GAP III. Ova kvalitativna analiza najvećim dijelom se oslanja na sekundarne izvore, dok ciljne primarne podatke prikupljaju zainteresirane strane pomoću posebno prilagođenih upitnika.

Politički, ekonomski i društveni kontekst BiH

Rodni profil zemlje za BiH sadrži opis političkog ustroja Bosne i Hercegovine, njenog trenutnog statusa po pitanju odnosa sa EU i ključnih uslova za pridruživanje Evropskoj uniji. Jedan od 14 prioriteta sadržanih u mišljenju Evropske komisije iz 2019. godine o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, u odjeljku koji se odnosi na osnovna prava glasi: "Jačanje zaštite prava svih građana i građanki, a posebno osiguravanje provedbe zakonodavstva o zabrani diskriminacije i o ravnopravnosti spolova". Analiza ekonomskog i društvenog konteksta ukazuje na ekonomsku krizu u BiH, koju dodatno pogoršava pandemija oboljenja COVID-19, kao i smanjenje broja stanovnika zbog emigracije. Nezaposlenost se smatra jednim od glavnih faktora koji utiču na siromaštvo, posebno u slučaju domaćinstava na čijem čelu se nalaze starije osobe, osobe bez obrazovanja i osobe koje nisu u stanju da rade. Zdravstveni izdaci ukazuju na to da se malo investira u prevenciju i podizanje svijesti, u imunizaciju, rano otkrivanje bolesti, praćenje zdravstvenog stanja stanovništva, epidemiološko praćenje i kontrolu rizika od bolesti, kao i u programe reakcije na katastrofe.

Specifičan kontekst po pitanju ravnopravnosti spolova

Međunarodni standardi ljudskih prava sadržani su u Ustavu i u zakonima BiH, a diskriminacija po skoro svim osnovama je zabranjena. Posebno zakonodavstvo regulira ravnopravnost spolova i zabranu diskriminacije, što je predmet pohvala raznih međunarodnih tijela. Postoje sveobuhvatne politike ravnopravnosti spolova, kao i institucionalni mehanizmi koji imaju zadatak da koordiniraju i prate provedbu politika. Međutim, prema međunarodnim i lokalnim posmatračima, omjer provedbe politika je upitan, a evidentni su rodno zasnovana diskriminacija na radu, prijetnje borcima za ljudska prava žena i lezbijke, gej, biseksualne, transseksualne, kvir i interseksualne osobe (LGBTQI) aktivistima, te nejednakosti u slučaju zaštite žrtava rodno zasnovanog nasilja (GBV) i seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima (CRSV), kao i različite prepreke za ravnopravno političko učešće. Kapaciteti institucionalnih mehanizama vlasti za ravnopravnost spolova za dosljedno praćenje napora vezanih za uvođenje rodno osviještenih politika i mjerenje njihovog uticaja zahtijevaju dodatna poboljšanja. Podaci raščlanjeni prema spolu se ne evidentiraju, ne prikupljaju, ne ažuriraju i ne analiziraju uvijek, bez obzira na pozitivne primjere u određenim sektorima. Rodna povezanost s faktorima kao što su starost, invalidnost i status etničke manjine nije jasno evidentirana u izvorima podataka. Međutim, postoje opsežna istraživanja o različitim aspektima ravnopravnosti spolova u BiH, koja većinom podržavaju međunarodni akteri. Lokalna sredstva za provedbu politika ravnopravnosti spolova su ograničena, a institucije se općenito za ove namjene oslanjaju na međunarodna sredstva.

Osiguravanje eliminacije svih oblika rodno zasnovanog nasilja

BiH je usvojila zakonodavstvo koje inkriminira nasilje nad ženama i predviđa zaštitu žrtava. Usvojene su i politike za provedbu Istanbulske konvencije. Međutim, zaštita žrtava ne provodi se na ujednačen način zbog različite zakonske socijalne zaštite i rješenja pravne pomoći u različitim dijelovima zemlje. Posebne usluge zaštite

pružaju sigurne kuće za žrtve širom zemlje, ali javna sredstva za sigurne kuće koje vode nevladine organizacije ne osiguravaju se na dosljedan način. Isto tako, uzimajući u obzir standarde definirane Istanbulsom konvencijom u vezi sa specijaliziranim sigurnim kućama za žene širom zemlje, Bosni i Hercegovini nedostaje 166 kuća. Poduzimaju se naponi da se sprečavanje rodno zasnovanog nasilja, zaštita žrtava i odgovor na nasilje integriraju u zdravstveni sistem BiH. Nadalje, potpisani su protokoli o saradnji između pojedinačnih institucija zdravstvene zaštite, ustanova socijalne zaštite, škola, policijskih tijela, organizacija civilnog društva – među ostalim relevantnim akterima na lokalnom nivou – kako bi se osigurali odgovarajući mehanizmi za izvještavanje i brzu zaštitu žrtava. Obuka stručnjaka i stručnjakinja iz sektora zdravstva, socijalne zaštite, policije i pravosuđa, kao i intervencije u oblasti obrazovanja i medija, doprinijeli su podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju – ali obuka nije obavezna ni kontinuirana. Isto tako, postoje formalne mjere i inicijative nevladinih organizacija za rad s muškarcima radi prevencije nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Međutim, nasilje nad ženama još je vrlo prisutno, a dodatno ga pojačava kriza izazvana pandemijom COVID-19. Također se navodi da marginalizirane žene ne koriste u jednakoj mjeri svoja prava na usluge zaštite.

Promocija seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava

U skladu sa zakonodavstvom, zdravstvena zaštita je u principu dostupna svima, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Međutim, postoje razlike u pristupu javnozdravstvenoj zaštiti u različitim dijelovima zemlje zbog različitih finansijskih i institucionalnih aranžmana. To se, između ostalog, posebno odnosi na nezaposlene žene, žene koje rade u svojoj ekonomiji, na žrtve nasilja i Romkinje. Većina institucija zdravstvene zaštite u BiH nema arhitektonski prilagođen pristup za osobe s invaliditetom, niti instrumente za tretman osoba s invaliditetom, što posebno utiče na pristup žena ginekološkoj zaštiti. Provedba politika seksualnog i reproduktivnog zdravlja ne mjeri se na dosljedan način, zbog čega ne postoje uvjerljivi nalazi o

stanju seksualnog i reproduktivnog zdravlja žena i muškaraca. Provedene su specifične intervencije u vezi s planiranjem porodice, zdravljem majki i praćenjem smrtnosti majki na porođaju. Ipak, ne postoji povoljan kontekst za širi diskurs o planiranju porodice, učestalost prekida trudnoće je nepoznata zbog nepotpunog sistema praćenja, a smrtnost majki na porođaju ne prati se na dosljedan način. Sistem pregleda za otkrivanje raka dojke, grlića maternice ili prostate nije uspostavljen u Bosni i Hercegovini. Također, ne postoji program vakcinacije za zaštitu od HPV-a. Nadalje, u uslovima pandemije COVID-19 pristupačnost i kvalitet usluga zdravstvene zaštite u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem u BiH su smanjeni. Uprkos pozitivnim primjerima u određenim dijelovima zemlje, sveobuhvatan seksualni odgoj nije na sistematski način uveden u obrazovni sistem BiH. Ulažu se naponi da se Minimalni inicijalni servisni paket (MISP) za seksualno i reproduktivno zdravlje u kriznim stanjima uključi u planove pripravnosti u BiH kao resurs i kao smjernica u slučaju reakcija na vanredne događaje.

Promocija ekonomskih i socijalnih prava i osnaživanje djevojčica i žena

Postoje značajne razlike u vezi s pitanjem aktivnosti i zaposlenosti žena i muškaraca u BiH, pri čemu je stopa zaposlenosti žena značajno niža od stope zaposlenosti muškaraca. Nezaposlenost žena je posebno veća od nezaposlenosti muškaraca u slučaju osoba starosne dobi od 15 do 24 godine, a učešće Romkinja u radnoj snazi znatno je manje od učešća Roma. Pandemija COVID-19 predstavlja posebnu prijetnju po zapošljavanje žena. S druge strane, nivo obrazovanja ne utiče na razliku u zaposlenosti i aktivnosti između spolova, kao što to pokazuje i kvalifikacijska struktura nezaposlenih osoba. Niža stopa zaposlenosti i aktivnosti žena je direktna posljedica pretpostavljenih uloga žena kao primarnih starateljica djece i starijih, što je proizvod duboko ukorijenjenih društvenih stereotipa i nejednake raspodjele porodičnih obaveza između žena i muškaraca. Istovremeno, nije zakonski regulirano priznavanje neplaćenih kućanskih poslova i brige za porodicu. Nedostatak široko dostupnih usluga čuvanja djece i skrbi za stare i

bolesne predstavlja jednu od prepreka za veće zaposlenje žena. Naime, usluge ranog predškolskog odgoja i obrazovanja nisu široko dostupne za svu djecu u BiH, a posebno ne za djecu iz ugroženih porodica. Isto važi i za brigu o starim licima: nema mogućnosti dnevnih usluga, ograničen je broj javnih staračkih domova, a troškovi privatnih staračkih domova su visoki. Nadalje, propisi o roditeljskom odsustvu i naknadama postoje, ali nisu jednaki za sve, zavisno od nadležnosti. Propis se primjenjuje na različit način u javnom i privatnom sektoru, što u velikoj mjeri utiče na žene koje rade u privatnom sektoru i svojoj ekonomiji i na žene koje su samohrane majke. Iako je roditeljsko odsustvo priznato u zakonodavstvu o radu s ciljem da se promovira dijeljenja odgovornosti i jednako učešće u radnim i ekonomskim odnosima, muškarci ovo pravo ne koriste u velikoj mjeri.

Obim rodno zasnovane diskriminacije je nepoznat, svijest o njoj je općenito mala, a provedba zakonskih odredbi vezanih za zabranu diskriminacije je nedovoljna. Prijavljeno je postojanje razlike u platama muškaraca i žena u BiH. Iako zakonodavstvo zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola, žene koje rade u privatnom sektoru posebno su izložene neprijavljenom radu, prekovremenom radu, nižim platama u odnosu na zaposlene u javnom sektoru, kao i diskriminaciji na osnovu spola i suštinskih odlika poput trudnoće ili majčinstva. Međutim, nadležna tijela primaju samo mali broj žalbi zbog diskriminacije.

Postoje pojedinačne aktivne mjere za zapošljavanje i ekonomsko jačanje žena širom Bosne i Hercegovine u skladu sa strateškim dokumentima, a uključuju obuku, stručno usavršavanje, pripremu nezaposlenih osoba za tržište rada i stvaranje jednakih prilika za sve kako bi se omogućio pristup tržištu rada. Međutim, učinak aktivnih mjera nije na sistematski način evidentiran širom BiH, niti se pažljivo pratio njihov uticaj. Prema određenim izvorima, mjere ekonomskog osnaživanja žena zapravo su osnažile stereotipno tumačenje uloga žena u BiH i tradicionalnu profesionalnu segregaciju. Rad žena u ruralnoj ekonomiji, u kojoj su prisutne u značajnoj mjeri, priznaje se kroz strateške dokumente – ali, žene i djevojčice u ruralnoj ekonomiji izložene su riziku neplaćenog rada.

Nadalje, pitanje nezaposlenosti žena ne rješava

se na dosljedan način kroz ekonomske politike. Informirani posmatrači i analitički izvori navode određeni napredak po pitanju uvođenja rodno odgovornog budžetiranja. Postoji mali broj razmatranja o načinu na koji zaposlenost žena utiče na ekonomski rast i koje strateške mjere je potrebno poduzimati u cilju rješavanja problema ekonomske aktivnosti žena kao prednosti. Nadalje, žene se u najvećoj mjeri suočavaju sa nemogućnošću pristupa i kontrole nad produktivnim resursima kao što su zemljište, nekretnine, finansijski resursi, obrazovanje i unovčive vještine te pristup informacijama i savremenim tehnologijama. Povećana pažnja se tokom proteklih godina posvećuje ženama i poduzećima u BiH, ali se žene i dalje suočavaju sa staklenim stropom. Neke od prepreka za napredovanje žena na više upravljačke pozicije su mali broj prilika za unapređenje, poteškoće pri spajanju porodičnih i poslovnih obaveza, viši upravljački nivoi koji daju prednost muškarcima pri napredovanju, nepovoljno okruženje u poduzeću i nedostatak mentorstva.

Postoji ravnopravnost spolova u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, bar među dječacima i djevojčicama koji ne dolaze iz ranjivih grupa stanovništva. Podaci ukazuju da većinu djece koja ponavljaju osnovno i srednje obrazovanje čine dječaci. Razlike između spolova su vidljive i u slučaju nivoa pismenosti. Pandemija COVID-19 ugrozila je pristup obrazovanju, posebno za najranjivije grupe djece. Postoje razlike među spolovima kad se radi o oblasti studija, što utiče na buduće pozicije žena i muškaraca na tržištu rada. Vidljiv je kontinuiran trend da se dječaci upisuju u stručne škole, a djevojčice u gimnazije i umjetničke škole. Žene pretežno upisuju studije iz oblasti zdravstva i socijalne zaštite, obrazovanja, humanističkih znanosti i umjetnosti, društvenih nauka, ekonomije i prava, te poljoprivrede i veterinarstva. Žene dominiraju u višem obrazovanju, kako po pitanju stopa upisa tako i po pitanju uspješnog završavanja fakulteta, ali ne u svim sferama istraživanja. Žene su zastupljene u znatno većem broju nego muškarci u nastavnim zanimanjima, iako se ova razlika smanjuje kako se povećava nivo obrazovne institucije.

Pojedinačne analize ukazuju da udžbenici i nastavni materijali koji se koriste u formalnom obrazovanju mladih u Bosni i Hercegovini sadrže pristrasne sadržaje i da su često rodno isključivi.

Ravnopravnost spolova nije na ujednačen način zastupljena u nastavnim planovima i programima u različitim dijelovima zemlje i obrazovnim institucijama. Određene visokoškolske institucije u BiH uspostavile su specifične programe i kurseve za ravnopravnost spolova kao što su rodne studije u vidu master studija i doktorata, ljetni kursevi ili uvrštenje predmeta rodne predrasude i zakon kao izbornog predmeta na pojedinim pravnim fakultetima.

Promocija jednakog učešća i vodstva

Bosna i Hercegovina je usvojila važne pravne standarde za jednako učešće žena i muškaraca u donošenju odluka i vodstvu, koji su u skladu s međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima. Izborni zakon BiH usklađen je sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, koji predviđa da se jednaka zastupljenost spolova osigurava s najmanje 40% zastupljenosti žena na izbornim listama. Rodna kvota je imala pozitivan inicijalni uticaj na učešće žena u parlamentima u BiH, ali nije jedina determinanta političkog učešća žena. Pojedinačne posebne mjere koje predviđa Izborni zakon također su imale uticaj na broj žena u zakonodavstvu. Ipak, iako su više od 40% političkih kandidata na izborima žene, broj izabраниh žena općenito je daleko niži u različitim dijelovima zemlje, uz tek mali broj izuzetaka. U izvršnoj vlasti općenito preovladavaju muškarci. Isto tako, žene čine jednu četvrtinu među bh. ambasadorima i generalnim konzulima.

Faktori koji utiču na uspjeh žena na izborima i njihovo dosljedno učešće strukturalne su prirode, uključujući, između ostalog, način na koji je osmišljen izborni sistem, ulogu političkih stranaka, rodno pristrasno biračko tijelo i ulogu medija. Konkretnije, političke stranke se smatraju 'čuvarima pristupa' i često ne dozvoljavaju značajno i smisljeno učešće žena u izbornim i postizbornim procesima. Pored toga, postoji i percepcija da žene ne posjeduju dovoljno političkih vještina, kao i opća nevidljivost žena u izbornim kampanjama, posebno na lokalnom nivou. Žene iz marginaliziranih grupa jedva da su zastupljene u političkom životu. Mediji u ovome imaju ključnu ulogu s obzirom da rodne predrasude kod izvještavanja potvrđuju dominantne ideologije i stavove koji su o pitanju žena u politici zasnovani na rodnim stereotipima. Nadalje, žene u politici prijavljuju da su žrtve rodno zasnovanog nasilja on-line, većinom u vidu psihičkog nasilja kroz mizogine i seksualizirane prijetnje.

Čini se da izvan politike postoji bolje jednako učešće žena. Pravosuđe je jedina grana vlasti u kojoj žene nisu podzastupljene i u kojoj postoji strategija za jednakost spolova. Ali to ne znači da u pravosuđu nema rodnih predrasuda, čije rješavanje je također jedan od ciljeva strategije. Žene čine većinu državnih službenika, ali ne na višim nivoima.

Integracija Programa o ženama, miru i sigurnosti

Učešće žena u policiji, oružanim snagama i mirovnim misijama se u određenoj mjeri povećalo u odnosu na prethodne godine, ali nije postignuto jednako učešće. BiH je do 2019. godine imala ministricu odbrane tokom četverogodišnjeg perioda, ali je procenat žena na upravljačkim pozicijama u Oružanim snagama BiH i dalje nizak. Godine 2018. došlo je do blagog povećanja učešća žena u policijskim strukturama u odnosu na 2017. godinu, ali taj procenat je i dalje oko ili ispod 10%, a žene su najvećim dijelom nedovoljno zastupljene na upravljačkim i višim pozicijama u policiji. Kada se radi o učešću u mirovnim misijama, broj žena koje učestvuju u međunarodnim mirovnim misijama u ime Bosne i Hercegovine se značajno povećao, a posebno kao rezultat mjera pozitivne diskriminacije.

Integraciji Programa o ženama, miru i sigurnosti pristupilo se planirano tako što je BiH usvojila tri uzastopna akciona plana za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti 1325 (UNSCR 1325) Žene, mir i sigurnost. Provedbu akcionih planova prate posebno imenovani koordinacijski odbori koje čine predstavnici institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, institucija iz sektora odbrane i sigurnosti i nevladinog sektora u BiH. Nadalje, Agencija za ravnopravnost spolova BiH učestvovala je u izradi sigurnosnih propisa i politika, uključujući i strategije i akcione planove za integrirano upravljanje granicama, borbu protiv trgovine ljudima i kontrolu malokalibarskog i lakog oružja. Posvećenost BiH Programu o ženama, miru i sigurnosti i provedbi Rezolucije UNSCR 1325 prepoznata je tokom samita ministara vanjskih poslova G7 zemalja 2018. godine, kada su članice G7 zemalja odabrale zemlju za partnerstvo u vezi s Programom o ženama, miru i sigurnosti kao dio inicijative koju je pokrenula Kanada tokom svog predsjedavanja, a Evropska unija je bila jedina koja je za svog partnera odabrala evropsku zemlju – Bosnu i Hercegovinu.

Postoji sveobuhvatan institucionalni, zakonodavni i politički okvir za provedbu politika borbe protiv trgovine ljudima. Međutim, trgovina ljudima je i dalje problem u BiH, a zemlja se (već dvije godine) nalazi na drugom nivou Liste praćenja trgovine ljudima Ministarstva vanjskih poslova SAD. Trgovina ljudima se posebno, ali ne isključivo odnosi na žene. Žene i djevojčice koje su strane državljanke iz evropskih zemalja izložene su riziku od trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja u zemlji. Trgovci ljudima iskorištavaju bh. žrtve trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja i prisilnog rada u građevinskom i drugim sektorima u susjednim balkanskim i drugim zemljama širom Evrope. Prema izvještajima, procesuiranje počinilaca je ograničeno i ne fokusira se na žrtve.

Tačan broj žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima je nepoznat, a stigmatizacija se nastavlja. Intervencije za ublažavanje stigme vrše se u saradnji sa mladima te s vjerskim zajednicama i medijima. Usvojeno je zakonodavstvo koje regulira status i zaštitu žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima, ali se ovo zakonodavstvo razlikuje u raznim dijelovima zemlje. Žrtve ne smatraju da se javne institucije ophode prema njima na adekvatan način i naglašavaju potrebu za daljom psihološkom, zdravstvenom i pravnom podrškom. Muškarci koji su žrtve silovanja tokom rata općenito su bez zaštite i izloženi stigmatizaciji u svojim zajednicama zbog patrijarhalnih normi. Nakon povećanja broja predmeta seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima koje je procesuiralo pravosuđe u BiH, nedavno je došlo do usporavanja procesuiranja predmeta. Institucije i zakonodavstvo posvećeno zaštiti i podršci svjedocima tokom sudskih postupaka postoje; međutim, ističe se da postoje i problemi sa zaštitom identiteta svjedoka i sa kontinuiranom podrškom svjedocima. Stoga se poziva na kontinuirano finansiranje mreža za podršku svjedocima kako bi se pomoć pružala svjedocima i nakon okončanja krivičnih postupaka. Žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i dalje se suočavaju sa brojnim izazovima kad se radi o pristupa svim vidovima reparacija, a odluke o dodjeli finansijskih kompenzacija žrtvama u okviru krivičnih postupaka najvećim dijelom nije moguće provesti.

Rodna perspektiva je integrirana u pitanja koja se odnose na malokalibarsko i lako oružje. U skladu s nacionalnom Strategijom za kontrolu

malokalibarskog oružja i lakog naoružanja, poseban značaj se pridaje uticaju upotrebe oružja u slučaju porodičnog nasilja, kao i različitim vidovima uticaja koji malokalibarsko i lako oružje ima na muškarce i žene. Akcioni plan Rezolucije UNSCR 1325 uzima u obzir da terorizam i nasilni ekstremizam imaju različite implikacije na žene i muškarce i uključuje mjere vezane za prevenciju ovih pojava. Međutim, postoje preporuke da se rodni aspekti uključe u korake planiranja i provedbe rehabilitacije i reintegracije stranih terorističkih boraca i članova njihovih porodica, također kroz pružanje posebnih programa obuke za stručnjake i stručnjakinje iz oblasti socijalne zaštite.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova su vlastima dali preporuke u vezi s načinima uključivanja principa ravnopravnosti spolova u akcije humanitarne pomoći u slučaju prirodnih katastrofa. Također postoje primjeri specifičnih intervencija u reakcijama na rodno zasnovano nasilje u slučaju migrantske krize, koji se mogu replicirati. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova, Ujedinjene nacije i druge agencije u kratkom vremenu su analizirali implikacije pandemije COVID-19 na žene u okviru ljudske sigurnosti Akcionog plana Rezolucije UNSCR 1325, a institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova dali su preporuke vlastima u vezi s rodno osjetljivim odgovorom na pandemiju COVID-19.

Suočavanje s izazovima i prilike koje nude zelena tranzicija i digitalna transformacija

Uloga žena u zaštiti okoliša i zelenoj tranziciji donedavno nije uzimana u obzir u dovoljnoj mjeri. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova nisu posebno bili uključeni u procese strateškog planiranja zaštite okoliša sve do učešća u izradi Strategije zaštite okoliša i Akcionog plana za BiH do 2030. godine (ESAP 2030+). Strateško planiranje sada uviđa da rješenja za okolišne promjene nisu društveno neutralna i ima za cilj ojačati politiku zaštite okoliša u BiH pomoću pristupa ravnopravnosti spolova te društvene pravednosti i smanjenja siromaštva, imajući u vidu međusobnu povezanost. Pojedinačni projekti su u okviru napora za povećanje ekonomskog osnaživanja žena u obzir uzeli zelenu ekonomiju.

U slučaju informatičke pismenosti, u BiH

postoji uravnoteženost između spolova. Interes djevojčica i žena za nauku, tehnologiju, inženjerstvo i matematiku (STEM) razlikuje se prema podoblastima. Međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva aktivno promoviraju ulogu žena u nauci, tehnologiji, inženjerstvu i matematici. Ipak, nema dokaza za to da se nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika i digitalizacija na dosljedan način smatraju potencijalom za ekonomsko osnaživanje žena u okviru formalnih politika i praksi. Postoji rodna uravnoteženost među istraživačima i istraživačicama na institucijama višeg obrazovanja, iako postoji razlika u korist muškaraca kada se radi o rukovođenju istraživanjem.

Mapiranje eksterne podrške

Evropska unija je glavni razvojni partner Bosne i Hercegovine. Rodni profil zemlje u slučaju BiH koristi primarne izvore za procjenu trenutnih međunarodnih sredstava dodijeljenih ravnopravnosti spolova i osnaživanju bh. žena. Međutim, ne postoji jedinstven registar međunarodne pomoći u oblasti ravnopravnosti spolova, a prikupljanje i analiza informacija o donatorskim sredstvima i projektima i dalje su izazov. Preporučuje se uspostavljanje odgovarajućih mehanizama za prenos informacija i koordinaciju planiranja i provedbe u dogovoru sa institucijama u BiH.

Naredni koraci

Rodni profil zemlje za BiH sažima zaključke na osnovu nalaza tematskih područja EU GAP III i daje preporuke za djelovanje u pojedinačnim oblastima. Preporuke se odnose na:

- dalje uključivanje rodno osviještenih politika i praćenje aktivnosti;
- usklađivanje zakonodavstva i izgradnju kapaciteta za eliminaciju rodno zasnovanog nasilja;
- osiguravanje pristupa zdravstvu, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i prava za sve;
- uspostavljanje poveznica između obrazovanja, ekonomske politike i osnaživanja žena, kao i borbe protiv diskriminacije i rodno transformativne mjere
- dalje aktivnosti u cilju jednakog učešća u rukovođenju i donošenju odluka;
- dosljednu provedbu Programa o ženama, miru i sigurnosti,
- uvrštenje rodne perspektive u politike i prakse zelene tranzicije i digitalizacije radi osnaživanja žena; i
- mapiranje i koordinaciju eksterne pomoći u oblasti ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena.

UVOD

Ravnopravnost spolova je univerzalno priznato ljudsko pravo i ključna vrijednost Evropske unije (EU), kao i pokretač rasta, prosperiteta, dobrog upravljanja, mira i sigurnosti. Sve osobe, u svojoj raznolikosti, treba da budu slobodne da žive onako kako izaberu, da budu uspješne u društvenom i ekonomskom smislu, da učestvuju i rukovode kao jednake. EU je globalna predvodnica promocije ravnopravnosti spolova kao ključnog političkog cilja svog vanjskog djelovanja, zajedničke vanjske i sigurnosne politike te slijedi trostruki pristup i kombinira uključivanje rodno osviještenih politika, ciljane aktivnosti i političkog dijaloga u okviru novousvojenog Gender akcionog plana EU III (EU GAP III).¹ EU GAP III se zasniva na tri principa borbe protiv glavnih uzroka neravnopravnosti spolova: na pristupu koji podrazumijeva mjere edukacije u oblasti ravnopravnosti spolova, na međusobnoj povezanosti i na pristupu zasnovan na pravima.

EU GAP III usvojen je 25. novembra 2020. godine za period 2021-2025. Zajedničku komunikaciju prema Evropskom parlamentu i Vijeću EU prati Zajednički radni dokument službi u kojem su sadržani ciljevi i indikatori za provedbu. EU GAP III fokus stavlja na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena u vanjskom djelovanju EU i predstavlja plan Evropske unije za izgradnju "svijeta u kojem postoji ravnopravnost spolova".² Za cilj ima suzbijanje porasta nejednakosti u složenom kontekstu zdravstvene i socioekonomske krize izazvane pandemijom COVID-19, kao i ubrzavanje napretka u vezi s ravnopravnošću spolova i osnaživanjem žena kako bi se osigurala dugoročna promjena kroz konkretne aktivnosti koje mijenjaju način razmišljanja i bave se štetnim društvenim normama i stereotipima kao glavnim uzrocima neravnopravnosti spolova.

EU GAP III sastoji se od Prvog dijela, koji se odnosi na institucionalne i strateške ciljeve i indikatore EU, i Drugog dijela, koji se fokusira na sljedeće tematske oblasti djelovanja:

- Eliminacija svih oblika rodno zasnovanog nasilja
- Promocija seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava
- Promocija ekonomskih i socijalnih prava i osnaživanje djevojčica i žena
- Promocija jednakog učešća i rukovođenja
- Integracija Programa o ženama, miru i sigurnosti,
- suočavanje s izazovima i prilike koje nude zelena tranzicija i digitalna transformacija

Jedan od ciljeva EU GAP III u Prvom dijelu, 2. Strateški angažman na nacionalnom nivou, glasi: "Provedba GAP III odvija se na osnovu valjanog rodno profila^[...], a okvir čine provedbeni planovi na državnoj razini."³ Delegacije EU treba da sačine ili ažuriraju rodni profil zemlje i da izrade Plan provedbe na nivou države (CLIP) u saradnji sa državama članicama EU i uz konsultacije sa zainteresiranim stranama u zemlji i drugim akterima.⁴ Ovaj dokument, Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu (RPZBiH), ima za cilj doprinijeti provedbi ovih ciljeva i poslužiti kao osnova za izradu provedbenog plana na državnoj razini.

Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu slijedi tematske oblasti određene u EU GAP III. Tome prethodi kratko izlaganje o kontekstu zemlje, predstavljanje ključnih odlika političkog ustroja Bosne i Hercegovine (BiH), odnosa sa Evropskom unijom, te socijalnog i ekonomskog konteksta.

1 Evropska komisija, visoki predstavnik Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku (2020).

2 Ibid.

3 Evropska komisija (2020).

4 Ibid.

Specifičan kontekst ravnopravnosti spolova izlaže se predstavljanjem kratkih odlika Ustava BiH i integracije ljudskih prava i principa ravnopravnosti spolova, zakonodavstva i politika vezanih za ravnopravnost spolova i zabranu diskriminacije, institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i resursa za provedbu politika ravnopravnosti spolova u BiH, uloge civilnog društva i ključnih problema u oblasti ljudskih prava u kontekstu ravnopravnosti spolova.

U odjeljku Ključni problemi, prepreke i izazovi vezani za ravnopravnost spolova navode se tematske oblasti EU GAP III. Informacije se općenito predstavljaju na makro-, mezo- i mikronivou u mogućem obimu i u zavisnosti od dostupnih podataka. To znači da svaki odjeljak vezan za određenu tematsku oblast nastoji dati ključne informacije o zakonodavnom okviru i okviru politika zemlje, o institucionalnim i sektorskim strukturama, te informacije na nivou zajednice i porodice. Indikatori EU GAP III koriste se za određivanje metoda i izvora prikupljanja podataka, ali i kao smjernice za strukturiranje i predstavljanje informacija.

Ključna metoda koja se primjenjuje pri izradi Rodnog profila zemlje za Bosnu i Hercegovinu je kvalitativna i najvećim dijelom se oslanja na sekundarne podatke. Ovaj dokument koristi široki niz statističkih podataka koji se objavljuju u BiH, kao i brojne izvještaje i analize koje provode lokalne i međunarodne institucije i organizacije u BiH. U tom kontekstu se koriste zvanične statistike za BiH. Ključni izvori uključuju zvanične izvještaje o provedbi bh. politika ravnopravnosti spolova i međunarodnih obaveza, uključujući izvještaje o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje, kao i Konvencije Vijeća Evrope o

sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (Istanbulska konvencija). Ove informacije dopunjavaju se analizama iz nevladinih izvora, prvenstveno iz alternativnih izvještaja i analiza koje provode međunarodne organizacije. Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu iz 2014. godine koji je izradila EU služio je kao polazna osnova, a korišten je i Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu koji je izradila agencija UN Women, kao i razni izvještaji UNDP, UNFPA, UNICEF, OSCE, OHCHR*, što je i navedeno u literaturi. Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu, stoga, predstavlja zbir nalaza značajnog broja postojećih istraživanja o temi ravnopravnosti spolova i različitih aspekata i tematskih oblasti vezanih za ravnopravnost spolova. Stajališta autorice sadržana su samo u odabiru izvora i sažetku relevantnih nalaza.

Jedini primarni podaci koji se prikupljaju radi izrade ovog dokumenta su podaci prikupljeni od institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, od organizacija civilnog društva, ambasada i razvojnih agencija država članica EU, Snaga EU (Operacija Altea), ambasada i razvojnih agencija država koje nisu članice EU, kao i međunarodnih organizacija i donatorskih agencija u BiH putem posebno izrađenih upitnika. Ovi podaci su najvećim dijelom korišteni za odjeljak o vanjskoj podršci Bosni i Hercegovini u oblasti ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena. Ozbiljno ograničenje za prikupljanje primarnih podataka je relativno mali broj odgovora država članica EU, što utiče na kompilaciju podataka, mjerenje i analizu u cilju predstavljanja sveobuhvatnih informacija o eksternoj pomoći Evropske unije.

Rodni profil zemlje za Bosnu i Hercegovinu završava se zaključcima i preporukama koje se odnose na specifične probleme i prepreke vezane za ravnopravnost spolova, kao i predložene polazne tačke i prilike za političku i operativnu podršku Evropske unije i dijalog u kontekstu EU GAP III. Ove preporuke na visokom nivou općenito mogu sadržavati ponovljene preporuke koje je BiH već dobila od međunarodnih tijela, a odnose se na prioritete i nedostatke uočene u Rodnom profilu zemlje za BiH.

* Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) | Populacijski fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) | Fond Ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF) | Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) | UN-ov Ured visokog komesara za ljudska prava (OHCHR)

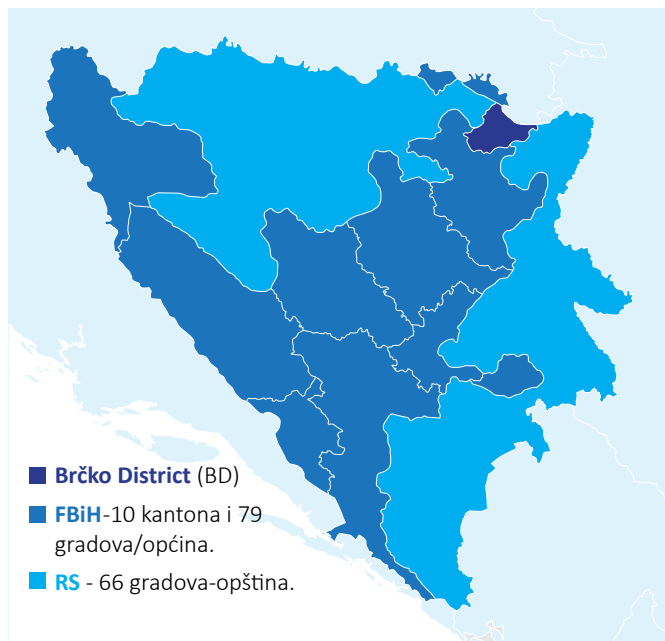
KONTEKST ZEMLJE

Politički ustroj

U skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom i Ustavom koji proizlazi iz njega, Bosna i Hercegovina (BiH) je decentralizirana multietnička država koja se sastoji od dva entiteta – Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS) – kao i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (BDBiH). FBiH se sastoji od 10 kantona i 79 gradova/općina. RS je u potpunosti centralizirana, sa 66 gradova/opština. Rodni profil zemlje za BiH iz 2014. godine pominje “asimetričnu političku i upravljačku strukturu” BiH,⁵ što je i dalje primjenjivo: “Nadležnosti na državnom nivou u BiH su prvenstveno vezane za koordinaciju i ispunjenje međunarodnih obaveza BiH, dok prema Ustavu BiH većinu izvršnih ovlasti imaju entiteti, odnosno u slučaju FBiH entitet i kantoni.”⁶

Odnosi sa Evropskom unijom i ključni uslovi za pristupanje EU

Prema mišljenju Evropske komisije (EK) o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji iz 2019. godine (u daljem tekstu: mišljenje EK iz 2019. godine),⁷ “odnosi između Evropske unije i Bosne i Hercegovine su se razvili uz veći angažman i zamah od potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Daytonu/Parizu 1995. godine”. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između BiH i EU potpisan je 16. juna 2008. godine, kao i Privremeni sporazum kojim se od 1. jula 2008. uređuju trgovina i pitanja vezana za trgovinu. SSP je na snazi od 2015. godine. Protokol kojim se prilagođava SSP kako bi se u obzir uzelo pristupanje Hrvatske Evropskoj uniji stupio na snagu 1. oktobra 2017. godine. BiH je razvila odgovarajuće administrativne kapacitete za osiguravanje provedbe odredbi SSP, a posebno u vezi s nesmetanim radom Vijeća za stabilizaciju i pridruživanje, Odbora i sektorskih pododborna.⁸

Bosna i Hercegovina je 2016. godine podnijela zahtjev za članstvo u Evropskoj uniji. Nakon dostavljanja Evropskoj komisiji odgovora na upitnik, u mišljenju EK iz 2019. godine, u vezi sa zahtjevom zemlje za članstvo u EU navodi se sljedeće: “Bosna i Hercegovina je još uvijek u ranoj fazi po pitanju njene spremnosti za preuzimanje obaveza članstva u Evropskoj uniji i treba značajno ubrzati postupak usklađivanja s pravnom stečevinom EU te provedbe i izvršavanja s tim povezanog zakonodavstva”.⁹ U mišljenju EK BiH se također podstiče da iz temelja unaprijedi svoj zakonodavni i institucionalni okvir i da osigura ispunjavanje 14 ključnih prioriteta u oblasti demokratije/funkcionalnosti, vladavine prava, osnovnih prava i reforme javne uprave. Prioritet pod brojem 9 u odjeljku koji se odnosi na osnovna ljudska prava konkretno se odnosi na ravnopravnost spolova: “Jačati zaštitu prava svih građana, posebno osiguravanjem provedbe zakon o nediskriminaciji i rodnoj ravnopravnosti”.¹⁰

5 Evropska komisija (2014)

6 Ibid.

7 Evropska komisija (2019), s. 3.

8 Evropska komisija (2019)

9 Ibid., s. 14.

10 Ibid., s. 15.

Ekonomski kontekst

Prema Svjetskoj banci, "Bosna i Hercegovina je zemlja s visokim srednjim dohotkom koja je od sredine 1990-ih postigla jako mnogo. Danas je BiH potencijalna država kandidatkinja za članstvo u EU i sada kreće s novim modelom rasta usred perioda usporenog rasta i globalne finansijske krize".¹¹ Svjetska banka (SB) navela je kako BiH pokazuje kontinuiranu godišnju stopu rasta BDP-a od 2015. godine – od 3,1% 2015. godine do 3,7% 2018. godine – ali da se stopa smanjila na 2,7% 2019. godine.¹² Prema mišljenju Evropske komisije iz 2019. godine, "u periodu od 2105. do 2018. godine Bosna i Hercegovina je počela s ambicioznim 'programom reformi' u cilju osiguravanja ekonomskog rasta i stvaranja radnih mjesta. Iako su i dalje prisutni značajni izazovi, provedene reforme doprinijele su poboljšanju ekonomskih pokazatelja i makroekonomske situacije, uključujući uravnotežene javne finansije i stabilan ekonomski rast".¹³ Međutim, 2020. godine EK je istakla kako je zemlja ostvarila ograničen napredak i kako se još nalazi u ranoj fazi uspostavljanja funkcionalne tržišne ekonomije.¹⁴

Prema ažuriranim predviđanjima MMF-a u aprilu 2020. godine, zbog izbijanja pandemije COVID-19 očekuje se da će rast BDP-a pasti na -5% u 2020. godini, a porasti na 3,5% u 2021. godini, pod uslovom da dođe do globalnog ekonomskog oporavka nakon pandemije.¹⁵ Ekonomska situacija u BiH je i prije pandemije ukazivala na usporavanje rasta i negativne makroekonomske trendove. Izbijanje virusa je u međuvremenu dovelo do ekonomske krize u BiH, kao i u ostatku Evrope, a dodatno je pogoršana restrikcijama vezanim za pandemiju.¹⁶

11 Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/country/bosniaandherzegovina>. Ova procjena je rađena prije pandemije COVID-19.

12 Dostupno na: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD.ZG&country=BIH#>.

13 Evropska komisija (2019), s. 4.

14 Evropska komisija (2020a)

15 UNDP (2020)

16 Ibid.

17 UNDP (2020a)

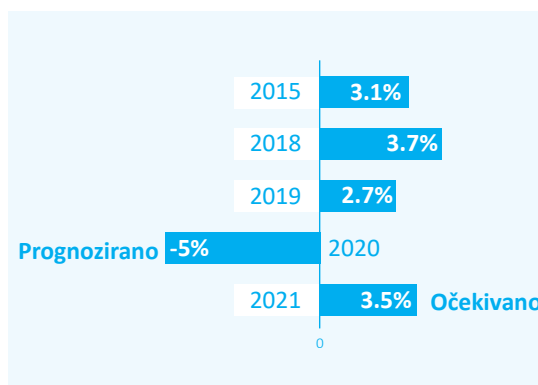
18 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019)

19 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020)

20 Zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine (2021)

SLIKA 1

Godišnja stopa rasta BDP-a BiH

Izvor: Svetska Banka, 2021 | UNDP, 2020

Sociodemografska situacija

Ključni sociodemografski indikatori općenito su bili zabrinjavajući i prije krize izazvane pandemijom, posebno kada se radi o statusu žena i mladih. Stanovništvo BiH stari i smanjuje se u demografskom smislu. Iako su stope nataliteta slične stopama nataliteta u EU, smanjenje broja stanovnika uzrokovano je kontinuiranom i sve većom stopom emigracije. Podaci pokazuju da od 2014. godine postoji promjena koja se odnosi na odliv cjelokupnih (i mlađih) porodica, koje odlaze kako bi svoju budućnost gradile u drugim zemljama.¹⁷

(Ne)zaposlenost

U periodu od 2017. do 2019. godine stopa nezaposlenosti u BiH iznosila je između 20,5% i 15,7%.¹⁸ Godine 2020. iznosila je 15,9%.¹⁹ U prvom kvartalu 2021. godine nezaposlenost u FBiH²⁰ iznosila je 20,8%, a u RS na kraju 2020. godine

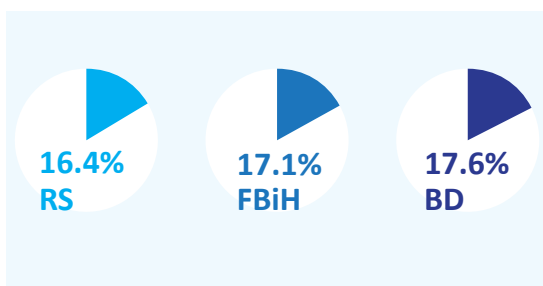
12,2%.²¹ Stopa nezaposlenosti osoba starosne dobi od 15 do 24 godine i žena je 2019. i 2020. godine bila najmanje dvostruko veća u odnosu na ukupnu radnu snagu.²² Procenat radno sposobnog stanovništva se smanjio sa 81,1% 2016. godine na 72,5% 2019. godine,²³ što potencijalno može objasniti manje stope nezaposlenosti tokom posljednjih godina. Procenat radno sposobnog stanovništva se 2020. godine povećao na 80,1%.²⁴

Siromaštvo

Prema Anketi o potrošnji kućanstava koja je provedena 2015. godine, u Bosni i Hercegovini bilo je 170.619 domaćinstava čiji članovi žive u siromaštvu, od čega 104.666 domaćinstava u FBiH, 62.501 u RS i preostalih 3.452 u BDBiH. Ukupno 16,9% stanovništva živjelo je ispod nacionalne granice siromaštva.²⁵ Ova stopa u RS iznosila je 16,4%, dok je u FBiH iznosila 17,1%, a u BDBiH 17,6%. Opća stopa siromaštva se progresivno smanjuje od 2007. godine, kada je iznosila 18,2%. Nezaposlenost je značajna, ali nije jedina determinanta rizika od siromaštva i isključenosti. Stopa siromaštva je daleko veća u domaćinstvima

SLIKA 2

Stopa siromaštva u BiH u 2015.

Izvor: Anкета o potrošnji kućanstava, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2015

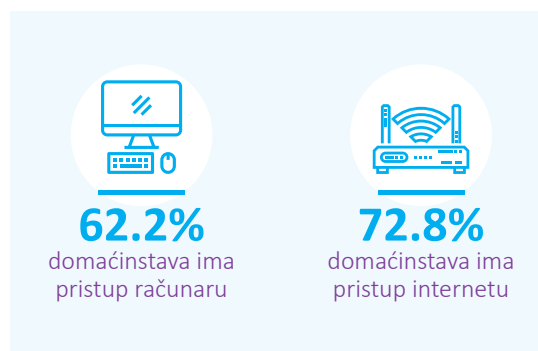
na čijem se čelu nalazi osoba starija od 65 godina, osoba koja nema obrazovanje, koja je nezaposlena ili nije u stanju raditi.²⁶ Bosna i Hercegovina se ne suočava s izazovom pothranjenosti stanovništva.²⁷

Stambeni i životni uslovi

Interesantno je, međutim, naglasiti da samo 2,8% domaćinstava u BiH živi u iznajmljenim domovima.²⁸ Skoro sve stambene jedinice u zemlji imaju priključak na električnu energiju i vodosnabdijevanje.²⁹ Ukupno 2.600 domaćinstava nema priključak na električnu mrežu, nema pristup sigurnoj vodi za piće, a vanjski toaleti još uvijek se koriste u slučaju određenih domaćinstava.³⁰ Drvo i ugalj su primarni izvori grijanja.³¹ Udaljena područja često nisu dobro povezana s gradskim centrima u kojima su dostupne različite javne usluge.³² Potreba za poboljšanjem opće transportne infrastrukture u zemlji je vrlo velika.³³ Kada se radi o pristupu informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji (IKT), 62,2% domaćinstava ima pristup računaru, a 72,8% domaćinstava ima pristup Internetu.³⁴

SLIKA 3

Pristup informacijama i tehnologiji u 2021.

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2021

21 Zavod za statistiku Republike Srpske (2021)

22 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019); Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020)

23 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019)

24 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020)

25 Agencija za statistiku BiH (2015)

26 Ibid.

27 Izvještaj o dobrovoljnoj nacionalnoj reviziji za BiH (2019)

28 Ibid.

29 Ibid.

30 Bari, F. i Kovač, V. (2019). Gender Brief Bosnia and Herzegovina: Gender equality state of play and recommendations for BIH GAP and EU GAP implementation. Sarajevo: Ured UN Women u BiH, 2019, s. 34, kao što je citirano u UN Women (2021).

31 Ibid.

32 Ibid.

33 Izvještaj o dobrovoljnoj nacionalnoj reviziji za BiH (2019)

34 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021)

Rashodi za zdravstvo

Prema posljednjim podacima o finansijskom stanju u zdravstvu na državnoj razini ukupni rashodi za zdravstvo 2018. godine u BiH iznosili su 2,972 miliona KM, od čega su 70% bili javni, a 30% privatni rashodi. Godine 2018. udio potrošnje za zdravstvo u BDP-u BiH iznosio je 8,7%. Više od polovine ukupne potrošnje za zdravstvo u BiH 2018. godine je potrošeno za usluge liječenja i rehabilitacije, dok je jedna četvrtina sredstava potrošena na lijekove i medicinske proizvode. Samo 1,8% ukupnog zdravstvenog fonda 2018. godine je potrošeno na prevenciju i podizanje svijesti, imunizaciju, na rano otkrivanje bolesti, praćenje statusa zdravlja stanovništva, epidemiološko praćenje i kontrolu rizika bolesti, te na programe reakcija na katastrofe.³⁵

SLIKA 4

Zdravstvena potrošnja u BiH u 2018.

Izvor: Anкета o potrošnji kućanstava, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2015

35 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020a)

SPECIFIČAN KONTEKST RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA

Ustav i ravnopravnost spolova

Ustav Bosne i Hercegovine sadrži ključne međunarodne standarde vezane za ljudska prava i ravnopravnost spolova, prvenstveno Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) iz 1979. godine, koja se direktno primjenjuje u BiH. Nadalje, BiH je potpisnica drugih međunarodnih pravnih akata i dokumenata, uključujući – između ostalih međunarodnih ugovora – i Pekinšku deklaraciju sa Platformom za djelovanje iz 1995. godine, Rezoluciju Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1325 **Žene, mir i sigurnost** (UNSCR 1325) iz 2000. godine, UN-ovu Konvenciju protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000. godine, kao i ukupno 83 konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR) i jedan protokol, od čega je na snazi njih 65.³⁶ BiH je među prvim zemljama u Evropi koje su ratificirale Konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja iz 2013. godine.

Ustav BiH u članu II.4 navodi: “Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status”.³⁷ Međutim, Odbor za CEDAW ističe da definicija nediskriminacije u članu 2. Ustava “ne obuhvata sve oblike diskriminacije žena u skladu sa članom 1. Konvencije”.³⁸

Zakonodavni okvir i okvir politika za ravnopravnost spolova

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH usvojen je 2003. godine, izmijenjen 2009. godine, a prečišćeni tekst je objavljen 2010. godine.³⁹ Ovaj zakon se konkretno odnosi na ravnopravnost spolova u obrazovanju, zapošljavanju, radu i pristupu

resursima, socijalnoj zaštiti, zdravstvu, kulturi i sportu, javnom životu i medijima. Također osigurava regulatorni okvir za uloge i funkcioniranje institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u provedbi zakona i njegovog praćenja.

Zakon o ravnopravnosti spolova predviđa da postoji jednaka zastupljenost muškaraca i žena ukoliko postoji najmanje 40% zastupljenosti manje zastupljenog spola, a ovo pravilo primjenjivo je na sva tijela iz javnog sektora u BiH, uključujući zakonodavnu, izvršnu i pravosudnu vlast, političke stranke, pravne osobe s javnim ovlaštenjima i druge koji djeluju pod okriljem države, entiteta, kantona, gradova i općina. Također se odnosi na imenovanja u delegacije i međunarodne organizacije ili tijela.

Zakon o ravnopravnosti spolova definiše rodno zasnovanu diskriminaciju i zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola i seksualne orijentacije u svim sferama života. U tom kontekstu postoje različite vrste rodno zasnovanog nasilja koje se smatraju oblicima diskriminacije i kršenja ljudskih prava. To dodatno navodi Zakon o zabrani diskriminacije,⁴⁰ koji definiše direktnu i indirektnu diskriminaciju po svim osnovama, uključujući spolnu i seksualnu orijentaciju, kao i to šta ne predstavlja diskriminaciju. Ovaj zakon također regulira sistem zaštite od diskriminacije u svim oblastima života, uključujući rad i zaposlenje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, pravosuđe i upravu, stambena pitanja, javne informacije, obrazovanje, sport, kulturu, nauku i ekonomiju. Nadalje, ovaj zakon zabranjuje seksualno uznemiravanje i sve ostale oblike

36 Pregled ratifikacija dostupan na https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102704.

37 Ustav BiH. Dostupan na https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_engl.pdf.

38 Odbor za CEDAW (2019), s. 3.

39 Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (*Službeni glasnik BiH* br. 16/03, 102/09 i 32/10).

40 Zakon o zabrani diskriminacije (*Službeni glasnik BiH* br. 59/09 i 66/16)

uznemiravanja, mobinga, segregacije i podsticanja na diskriminaciju. Odbor za CEDAW pozdravio je izmjene Zakona o zabrani diskriminacije, kojem su dodati starost, invalidnost i seksualna orijentacija kao zabranjene osnove za diskriminaciju i revidirana definicija seksualnog uznemiravanja.⁴¹

Gender akcioni plan za BiH (GAP) ključni je dokument srednjoročne javne politike koji je usvojilo Vijeće ministara BiH u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova. Prema ovom zakonu, Agencija za ravnopravnost spolova BiH nadležna je za iniciranje i koordinaciju izrade Gender akcionog plana u saradnji sa entitetskim gender centrima i za praćenje njegove provedbe i koordinaciju aktivnosti sa svim relevantnim tijelima u procesu

provedbe. Kao što je to sažela organizacija UN Women, “cilj Gender akcionog plana je da pruži smjernice ministarstvima i drugim institucijama za uključivanje rodno osviještenih principa u njihov rad u skladu sa Zakonom o jednakosti spolova. Od bh. institucija se očekuje da usvoje godišnje operativne planove za omogućavanje sistematskog i koordiniranog djelovanja u procesu uključivanja rodno osviještenih principa u rad institucija na osnovu Gender akcionog plana“.⁴²

Gender akcioni plan je izrađen i proveden u periodu od 2006. do 2011. godine, zatim od 2013. do 2017, kao i od 2018. do 2022. godine. Trenutni Gender akcioni plan⁴³ ima tri strateška cilja i s njima povezane prioritete i mjere:

<p>Strateški cilj 1: Izrada, provedba i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u javnim institucijama u prioritetnim oblastima:</p>	<p>Sprečavanje i borba protiv rodno zasnovanog nasilja, uključujući nasilje u porodici i trgovinu ljudima</p> <p>Javni život i donošenje odluka</p> <p>Rad, zaposlenje i pristup ekonomskim resursima</p> <p>Obrazovanje, nauka, kultura i sport</p> <p>Zdravlje, prevencija i zaštita</p> <p>Socijalna zaštita</p> <p>Rod i sigurnost</p>
<p>Strateški cilj 2: Uspostavljanje i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova</p>	<p>Koordinacija i nadzor provedbe Gender akcionog plana za BiH</p> <p>Praćenje i poboljšanje primjene međunarodnih i domaćih standarda ravnopravnosti spolova</p> <p>Jačanje i saradnja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova</p> <p>Podizanje svijesti o ravnopravnosti spolova u svim segmentima društva</p> <p>Podrška institucionalnim i vaninstitucionalnim partnerima u procesu uključivanja principa ravnopravnosti spolova</p> <p>Praćenje i procjena napretka u postizanju ravnopravnosti spolova</p>
<p>Strateški cilj 3: Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva</p>	<p>Saradnja na regionalnom i međunarodnom nivou</p> <p>Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima i akademskom zajednicom</p>

41 Odbor za CEDAW (2019)

42 UN Women (2021), s. 30.

43 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018)

Vijeće ministara BiH imenovalo je Upravni odbor za koordinaciju i praćenje provedbe Gender akcionog plana, koji je nadležan za donošenje smjernica za izradu godišnjih operativnih planova i njihovo usvajanje, kao i izvještavanje Vijeća ministara i Parlamentarne skupštine BiH o napretku ostvarenom u vezi s provedbom Gender akcionog plana.⁴⁴ Vijeće ministara BiH je usvojilo Izvještaj o provedbi Gender akcionog plana izrađen za period novembar 2018 – septembar 2019. godine⁴⁵ u junu 2020. godine, dok Izvještaj za period 2019-2020. trenutno čeka na usvajanje. Međutim, Odbor za CEDAW zabrinut je zbog toga što “država potpisnica nije uspostavila mehanizme praćenja i procjene uticaja Akcionog plana i što predstavnici organizacija civilnog društva nisu značajno učestvovali u izradi plana”.⁴⁶ Ovaj stav je potvrđen u Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2020. godinu, gdje se navodi: “Procjene uticaja procesa politika i zakonodavnih procesa na spolove se ne provode iako to zakon propisuje”.⁴⁷ EU podrška za rodnu ravnopravnost (EU GEF) koji finansira EU trenutno saraduje sa institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova na uspostavljanju okvira za praćenje provedbe Gender akcionog plana.

Gender centar RS i Gender centar FBiH koordiniraju specifične sektorske strategije i akcione planove na nivou entiteta koje se odnose na nasilje u porodici, poboljšanje položaja žena u ruralnim područjima, uvođenje rodno osjetljivog budžetiranja i reakcije na prirodne katastrofe.⁴⁸ Nadalje, u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova nekoliko jedinica lokalne samouprave je usvojilo lokalne gender akcione planove (LGAP), kojima se na lokalnom nivou operacionaliziraju prioriteta sa nivoa države sadržani u Gender akcionom planu.⁴⁹ Agencija za ravnopravnost spolova BiH je, u saradnji s drugim institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova i drugim partnerima, također izradila i provela Okvirnu strategiju za provođenje Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja i akcionih planova za provedbu Rezolucije UNSCR 1325. Agencija je učestvovala u izradi

Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u BiH, koji je trenutno predmet javnih konsultacija.⁵⁰

Institucionalni okvir za ravnopravnost spolova

Institucionalni okvir za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini uključuje Agenciju za ravnopravnost spolova BiH te Gender centar FBiH i Gender centar RS kao ključne institucionalne mehanizme za ravnopravnost spolova u izvršnoj vlasti. Njihovi mandati su slični, ali u velikoj mjeri zavise od podjele nadležnosti između državnog i entitetskih nivoa. Agencija za ravnopravnost spolova BiH vrši funkcije vezane za ravnopravnost spolova u slučaju pitanja za koja je nadležan državni nivo kao što su izbori i političke stranke, odbrana, izvještavanje tijela međunarodnih odbora i slično. Gender centri se fokusiraju na uključivanje rodno osviještenih politika u oblasti koje su u nadležnosti entiteta i uključuju, između ostalog, obrazovanje, rad, poljoprivredu, unutrašnje poslove, zaštitu od porodičnog nasilja, u saradnji sa nižim nivoima vlasti. U zakonodavnoj vlasti najvažniji institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova su Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, odbori za ravnopravnost spolova/ jednake prilike u entitetskim parlamentima i Skupštini BDBiH, kao i komisije za ravnopravnost spolova u kantonalnim i općinskim skupštinama/ vijećima.

Prema UN Women, “tri institucionalna mehanizma za ravnopravnost spolova su ključni pokretači inicijativa, kreatori politika i predlagači mjera za uvođenje i provedbu principa ravnopravnosti spolova, uključujući nadzor nad ovim procesima i uživanje garancija nezavisnosti u skladu sa institucionalnim oblikom osnivanja”.⁵¹ Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova, sve javne politike i propisi treba da se dostave institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova na pregled i davanje povratnih informacija u vezi s uključivanjem rodno osviještenih principa. Odbor za CEDAW je preporučio da BiH “alocira dovoljne

44 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

45 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019)

46 Odbor za CEDAW (2019), s. 5.

47 Evropska komisija (2020a), s. 32.

48 UN Women (2021)

49 Ibid.

50 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (bez datuma).

51 UN Women (2021), s. 33.

ljudske, tehničke i finansijske resurse za praćenje i procjenu uticaja zakonodavstva na ravnopravnost spolova na državnom nivou, entitetskom nivou, nivou Distrikta Brčko i kantonalnom nivou⁵². Naime, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, koja zapošljava šest osoba u stalnom radnom odnosu i tri osobe na osnovu ugovora po potrebi, ima godišnji budžet od 180.000 EUR (podaci za 2019. godinu). Budžet obuhvata plate, operativne troškove i finansiranje programskih aktivnosti, uključujući bespovratna sredstva koja se dodjeljuju nevladinim organizacijama. Budžet Gender centra FBiH za 2018. godinu je iznosio 205.187 EUR i ova institucija zapošljava devet osoba. Gender centar RS je 2019. godine imao 14 zaposlenih i budžet u iznosu od 254.879 EUR.⁵³ Odbor za CEDAW istakao je razlike u naporima na uključivanju rodno osviještenih politika usljed decentralizacije.⁵⁴ Drugi posmatrači su uočili i izazove u saradnji između institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, posebno kad se radi o izvještavanju prema međunarodnim tijelima, ali i o administraciji i provedbi međunarodne pomoći.⁵⁵

S druge strane, BiH je inicirala regionalnu saradnju u oblasti ravnopravnosti spolova potpisivanjem Deklaracije o saradnji institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova Zapadnog Balkana (Sarajevska deklaracija) 2005. godine, koju su potpisali predstavnici Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Sjeverne Makedonije, Crne Gore i Srbije, dok se druge zainteresirane zemlje iz regije također mogu pridružiti.⁵⁶ U Deklaraciji se ističe Program o ženama, miru i sigurnosti, zatim ekonomsko osnaživanje žena i provedba Istanbulske konvencije. BiH je od potpisivanja deklaracije nastojala predvoditi rad na pitanjima ravnopravnosti spolova iniciranjem, organizacijom i finansiranjem sastanaka Regionalnog koordinacijskog odbora i drugih regionalnih događaja, a posljednji takav događaj održan je u martu 2018. godine u Sarajevu. Prema Evropskom institutu za ravnopravnost

spolova (EIGE), Regionalni koordinacijski odbor predstavlja mjerodavan mehanizam koji okuplja relevantne predstavnike i pokazuje potencijal za buduće djelovanje.⁵⁷

Finansiranje provedbe politika ravnopravnosti spolova

Mehanizam koji je kontinuirano objedinjavao institucionalne mehanizme za ravnopravnost spolova tokom proteklih godina je Finansijski instrument za provedbu Gender akcionog plana (FIGAP). Prema Rodnom profilu zemlje za BiH iz 2014. godine, FIGAP je bio "jedna od najinteresantnijih inovacija u regiji".⁵⁸ Pružio je zajednički okvir za uključivanje rodno osviještenih politika i omogućio koordinirane aktivnosti za promociju ravnopravnosti spolova u BiH ne samo među ključnim institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova već i za njihovu saradnju i koordinaciju s civilnim društvom. FIGAP za period 2009-2014. godina inicijalno je bio zajednički fond grupe donatora – Švedske, Austrije i Švicarske – i iznosio je oko 2,865 miliona EUR, a bh. vlasti su se zvanično obavezale na njegovo sufinansiranje. Fondom se upravljalo kroz složene upravljačke i nadzorne strukture, a institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova odigrali su ključnu ulogu.⁵⁹ FIGAP je nastao "kao rezultat jasno izražene potrebe institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u BiH da grade vlastite kapacitete, ali i kapacitete cijelog niza javnih institucija i nevladinih organizacija kako bi bili u stanju provesti Gender akcioni plan i uticati na uključivanje rodno osviještenih politika".⁶⁰ Evaluacija FIGAP-a je 2016. godine potvrdila relevantnost i efektivnost ovog instrumenta po pitanju izgradnje kapaciteta institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i jačanja njihove uloge u uključivanju rodno osviještenih politika, kao i zajedničke saradnje s civilnim

52 Odbor za CEDAW (2019), s. 3.

53 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

54 Odbor za CEDAW (2019)

55 MEASURE-BiH (2019)

56 Dostupno na: <https://eige.europa.eu/about/our-work/cooperation-eu-candidate-countries-and-potential-candidates/good-practices/regional-network-gender-institutional-mechanisms-window-opportunity>.

57 Ibid.

58 Evropska komisija (2014), s. 24.

59 Lucid Linx i Nycander, L. (2016)

60 Ibid., s. 4.

društvom na provedbi specifičnih prioriteta Gender akcionog plana.⁶¹ Nakon evaluacije izrađen je FIGAP II za period 2018–2021. godina⁶² i uspostavljen pomoću sredstava koja je na raspolaganje stavila Švedska (1,54 miliona EUR), a provedbu su nastavili institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova. Od ukupnog iznosa za FIGAP svaki od entitetskih gender centara upravljaju sa po 428.846 EUR, a Agencija za ravnopravnost spolova BiH upravlja preostalim sredstvima.⁶³

Odbor za CEDAW pozdravio je činjenicu da su osigurana sredstva za provedbu Gender akcionog plana u okviru FIGAP-a.⁶⁴ Međutim, Odbor je i dalje zabrinut zbog toga što je „decentralizacija dovela do nejednakosti u naporima na uključivanju rodno osviještenih politika i budžetskih alokacija i kontinuirane zavisnosti od sredstava međunarodnih donatora“.⁶⁵ Prema Izvještaju o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking+25, BiH iz budžeta svojih javnih institucija investira 0,05% u promociju ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena. Procjenjuje se da se isti procenat investira u FBiH, a 0,04% u RS.⁶⁶

Odbor za CEDAW dao je preporuku prema kojoj BiH treba intenzivirati svoje napore na ostvarivanju rodno odgovornog budžetiranja u svim javnim službama.⁶⁷ Treba istaći da su poduzeti veliki naponi na uvođenju rodno odgovornog budžetiranja u institucije na svim nivoima države. Postoje primjeri dobrih inicijativa za politike i prakse širom BiH. Na primjer, Agencija za ravnopravnost spolova BiH je – uz podršku UN Women – izvršila rodnu analizu procesa budžetiranja, programiranja i rezultata dva odjela u dva državna ministarstva (Sektor za ljudska prava Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Sektor za sport Ministarstva za civilne poslove BiH). Nakon toga su uslijedile specifične preporuke za rodno odgovorno budžetiranje, Vodič za rodno

odgovorno budžetiranje i modul *on-line* učenja o rodno odgovornom budžetiranju za državne službenike.⁶⁸ Uprkos ovom i sličnim primjerima, uočeno je da postignuti rezultati ne opravdavaju u potpunosti investicije i da se inicijative vezane za rodno odgovorno budžetiranje najvećim dijelom fokusiraju na izdatke, kao i da postoji slabo shvatanje važnosti rodno odgovornog budžetiranja na prihodovnoj strani javnog budžetiranja.⁶⁹

Prikupljanje podataka raščlanjenih po spolu i istraživanje o ravnopravnosti spolova

Nepostojanje lako dostupnih podataka raščlanjenih po spolu u svim oblastima ozbiljna je prepreka za praćenje provedbe i učinaka politika ravnopravnosti spolova. Određeni skupovi zvaničnih statističkih podataka raščlanjenih po spolu jesu dostupni, posebno u oblasti demografije, zapošljavanja, usluga socijalne zaštite i obrazovanja, s obzirom da statističke institucije u BiH redovno prikupljaju i objavljuju ovakve podatke. Međutim, podaci koji se odnose na Rome, na osobe s invaliditetom i druge marginalizirane i teško dostupne grupe u kontekstu ravnopravnosti spolova općenito nisu dostupni. U Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu iz 2020. godine navodi se da “vlasti također trebaju poboljšati prikupljanje podataka, uključujući podatke o ženama i muškarcima s invaliditetom raščlanjene po spolu“.⁷⁰ Podaci raščlanjeni po spolu nisu lako dostupni za sektore zdravstva, izbora, policijskih i sigurnosnih struktura. Čak i kada su dostupni podaci raščlanjeni po spolu, ne ažuriraju se uvijek redovno u cilju mjerenja. Postoje naponi da se poboljša prikupljanje podataka, posebno u vezi s nasiljem nad ženama. Agencija za ravnopravnost spolova BiH dala je institucijama preporuke o prikupljanju podataka raščlanjenih po spolu.⁷¹

61 Ibid.

62 Gender centar FBiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar RS, Centar za jednakost i ravnopravnost spolova (bez datuma).

63 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

64 Odbor za CEDAW (2019)

65 Ibid., s. 5.

66 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019)

67 Odbor za CEDAW (2019)

68 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019)

69 MEASURE-BiH (2019)

70 Evropska komisija (2020a), s. 33.

71 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019)

Nadalje, postoje obimna istraživanja različitih aspekata ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena u Bosni i Hercegovini. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova, nevladine i međunarodne organizacije izradile su veliki broj istraživačkih publikacija, a neke od njih su spomenute u ovom dokumentu. Međutim, ne postoji jedinstvena baza podataka i znanja o ravnopravnosti spolova. Agencija za ravnopravnost spolova BiH saraduje s Evropskim institutom za ravnopravnost spolova (EIGE) na izradi djelimičnog Indeksa ravnopravnosti spolova u skladu sa metodologijom EIGE i na osnovu dostupnih podataka iz BiH.

Uloga civilnog društva u ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena

Projektni tim EU podrške za rodnu ravnopravnost koji finansira EU (EU GEF) identificirao je skoro 70 organizacija civilnog društva koje se aktivno bave promocijom ravnopravnosti spolova i osnaživanjem žena. Ova okvirna brojka dalje je podržana nalazima evaluacije FIGAP-a iz 2016. godine, u kojoj se navodi da je „tokom perioda od pet godina podrške FIGAP-a podržano ukupno 74 nevladinih projekata”.⁷² Analiza prioriteta Gender akcionog plana na kojima se radilo pokazala je da je većina projekata za cilj imala ekonomsko osnaživanje žena i sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama, dok su se drugi projekti fokusirali na prioritete u saradnji i izgradnji kapaciteta, na političko učešće žena, zdravstvo, provedbu Rezolucije UNSCR 1325 i obrazovanje.

Rodni profil zemlje za BiH iz 2014. godine sadrži sljedeću procjenu: “Odnos između nevladinih organizacija žena i institucionalnog mehanizma ima dugu historiju natjecanja, konfrontacije i pregovora, međusobnog učenja i iznalaženja novih metoda saradnje. Od samog osnivanja mehanizama za ravnopravnost spolova organizacije žena su ih smatrale neautentičnim borcima za prava žena”.⁷³ Međutim, postoji nekoliko primjera

institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova koji saraduju sa organizacijama civilnog društva kroz zagovaranje zakonodavnih promjena, kroz zajedničku provedbu intervencija i kampanja ili zastupanje organizacija civilnog društva u koordinacijskim tijelima imenovanim radi praćenja provedbe politika ravnopravnosti spolova. To sugerira da je taj odnos u poređenju s procjenom iz 2014. godine prerastao u aktivniju saradnju. Prema UN Women, “civilno društvo u BiH pomno slijedi sve procese izvještavanja i na odgovarajući način dostavlja alternativne izvještaje. Više od 20 bh. organizacija civilnog društva izradilo je Alternativni izvještaj u vezi s Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) 2016. godine i Alternativni izvještaj za Grupu stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO) 2019. godine”.⁷⁴ Uspostavljanje mrežnih organizacija civilnog društva kao što su Mreža žena i Sigurna mreža doprinijelo je jedinstvenijem pristupu vlastima i izvorima finansiranja.⁷⁵ Na primjer, Izvještaj o Rodnom akcionom planu iz 2019. godine sadrži aktivnosti i saradnju institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova sa nizom različitih organizacija civilnog društva. Ipak, organizacije civilnog društva smatraju da institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova trebaju dalje jačati saradnju s civilnim društvom, što je procjena koja se također potvrđuje u Mišljenju Evropske komisije iz 2019. godine⁷⁶ i koju potvrđuje Odbor za CEDAW.⁷⁷

Provedba zakona, ključni problemi vezani za ljudska prava, uključujući pravni lijek

Ljudska prava i osnovne slobode definiraju se kao jedan od osnovnih stupaca Ustava BiH, a ugovori o ljudskim pravima imaju važan status u pravnom sistemu u kojem je Evropska konvencija o ljudskim pravima direktno primjenjiva. Ustavni sud BiH, koji je uspostavljen Ustavom BiH, ima žalbenu nadležnost za pitanja koja proizlaze iz Ustava, uključujući i ona u vezi s ljudskim pravima. U skladu

72 Ovaj broj bi mogao biti mnogo veći. “U civilnom društvu u BiH prevladavaju organizacije aktivne u oblasti sporta i rekreacije (6.511 ili 28,81%) i promocije socioekonomskih prava specifičnih socijalnih grupa (4.871 ili 21,55%), od čega 464 organizacija radi na promociji i zaštiti interesa žena.” Iz Žeravčić, Goran. Studija mapiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini. Ured za ekonomske politike i regionalni razvoj (EPRD), 2016, kao što je navedeno u UN Women (2021), s. 56.

73 Evropska komisija (2014), s.31.

74 UN Women (2021), s. 28.

75 Ibid., s. 57.

76 Evropska komisija (2019)

77 Odbor za CEDAW (2019)

s tim, sve grane vlasti obavezne su primjenjivati ove standarde, jer u suprotnom Ustavni sud njihove odluke može proglasiti neustavnim. Ustavni sud BiH utvrdio je postojanje diskriminacije na osnovu spola u dvije odluke.⁷⁸

U Mišljenju Evropske komisije iz 2019. godine navodi se kako su „zakonodavstvo i institucije vezane za osnovna prava najvećim dijelom prisutni; potrebno ih je provesti u potpunosti i značajno poboljšati, uključujući kroz usklađivanje zakonodavstva unutar zemlje i njegovo prilagođavanje evropskim standardima, jačanje administrativnih kapaciteta i pružanje adekvatnih resursa za efektivnu provedbu osnovnih prava. Ne postoje nacionalne strategije o ljudskim pravima i nediskriminaciji. Jednakost svih građana nije osigurana. Zakoni o zabrani diskriminacije i ravnopravnosti spolova postoje, ali se ne provode dovoljno, uključujući i u slučaju rodno zasnovanog nasilja [...] Zaštita i inkluzija ranjivih grupa još uvijek nije adekvatna, posebno u slučaju osoba sa invaliditetom, djece, LGBTQI osoba⁷⁹, Roma, zatvorenika i zatvorenica, migranata i migrantica i osoba koje su podnijele zahtjev za azil“.⁷⁹ Prema UN Women, izvještaji o prijetnjama upućenim borcima za ljudska prava žena i aktivistima i aktivisticama za pitanja LGBTQI posebno su zabrinjavajući i zahtijevaju djelovanje vlasti.⁸⁰ U Izvještaju Evropske komisije o Bosni i Hercegovini iz 2020. godine navodi se da “i dalje postoji ozbiljna zabrinutost zbog političkog pritiska, zastrašivanja i prijetnji upućenih novinarima, a posebno novinarkama. Vlasti i dalje umanjuju zastrašivanje novinara, a njihova reakcija je i dalje slaba“.⁸¹

Nakon trećeg ciklusa Općeg periodičnog pregleda o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, visoki komesar za ljudska prava obratio se bh. vlastima⁸² pozivajući na poduzimanje koraka u specifičnim oblastima ljudskih prava kao što su neke od sljedećih oblasti ravnopravnosti spolova i prava žena:

- Podrška pri provedbi politika ravnopravnosti spolova, posebno kroz Gender akcioni plan za period 2018-2022. godina, kao i jačanje saradnje sa organizacijama žena u vezi s provedbom Gender akcionog plana;
- Efektivna provedba Zakona o zabrani diskriminacije;
- Promocija punog političkog, ekonomskog i socijalnog učešća žena;
- Usklađivanje zakonodavstva sa Istanbulskom konvencijom;
- Osiguravanje pristupa pravdi za žrtve silovanja i seksualnog nasilja iz perioda rata;
- Efektivna provedba Državnog plana za borbu protiv trgovine ljudima.

78 Kadribašić, A. i drugi (2020)

79 Evropska komisija (2019)

80 UN Women (2021). EU, Švedska i Nizozemska, između ostalih, podržavaju branitelje/braniteljice i aktiviste/aktivistice za ljudska prava (informacije dobijene putem upitnika).

81 Evropska komisija (2020a), s. 28.

82 Dopis Visokog komesara za ljudska prava upućen ministrici vanjskih poslova BiH (2020).

KLJUČNI PROBLEMI, PREPREKE I IZAZOVI VEZANI ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

Osiguravanje eliminacije svih oblika rodno zasnovanog nasilja

BiH je usvojila zakonodavstvo kojim se nasilje nad ženama proglašava krivičnim djelom i predviđa zaštita za žrtve.

Krivično zakonodavstvo je najvećim dijelom rodno neutralno po pitanju definiranja krivičnih djela nasilja i porodičnog nasilja. Kao rezultat usklađivanja sa Istanbulsom konvencijom, Krivični zakonik RS⁸³ uključuje tri specifična krivična djela: genitalno sakaćenje žena, uhođenje i seksualno uznemiravanje. Zakoni o zaštiti od porodičnog nasilja usvojeni su u oba entiteta kao posebno zakonodavstvo koje se isključivo i sveobuhvatno fokusira na zaštitu žrtava porodičnog nasilja, posebno putem niza mjera zaštite. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS usvojen je 2012. godine, a izmijenjen 2019. godine⁸⁴ s ciljem poboljšanja zaštite, pomoći i podrške žrtvama nasilja u porodici i s ciljem usklađivanja ovog zakona sa Istanbulsom konvencijom tako što nasilje u porodici definira isključivo kao krivično djelo (prije toga je nasilje u porodici tretirano i kao prekršaj). FBIH je usvojila Zakon o zaštiti od nasilja u porodici 2013. godine,⁸⁵ a BDBiH je zakon iz ove oblasti usvojio 2018. godine.⁸⁶ Odgovarajući podzakonski akti za provedbu ovih zakona su na snazi. Zakon o ravnopravnosti spolova definira rodno zasnovano nasilje kao svaki čin koji uzrokuje ili bi mogao uzrokovati fizičku, psihičku, seksualnu ili ekonomsku štetu ili patnju, uključujući i prijetnju takvim činom i mogao bi ograničiti sposobnost osobe ili grupe osoba da uživaju svoja ljudska prava i slobode u javnoj ili privatnoj sferi.⁸⁷

Politike za provedbu Istanbulske konvencije su usvojene.

BiH je 2015. godine usvojila Okvirnu

strategiju za provedbu Istanbulske konvencije za period 2015-2018 godina.⁸⁸ Ova strategija za cilj je imala osiguravanje dosljedne, sveobuhvatne i efektivne provedbe Istanbulske konvencije sa četiri ključna strateška cilja koji se odnose na efektivnu i inkluzivnu prevenciju nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, na uspostavljanje multidisciplinarnog i koordiniranog sistema zaštite za žrtve nasilja nad ženama i porodičnog nasilja u skladu s Konvencijom, na poboljšanje uslova za procesuiranje i sankcioniranje počinitelaca nasilja i pristupa pravdi za žrtve, te na poboljšanje okvira za praćenje i provedbu integriranih i rodno osjetljivih politika za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja. BiH je početkom 2020. godine sačinila izvještaj za GREVIO o provedbi Istanbulske konvencije, navodeći da je došlo do napretka, ali također da Vlada RS nije prihvatila provedbu Okvirne strategije i uspostavljanje zajedničkog koordinacijskog tijela za praćenje njene provedbe. Umjesto toga, RS usvojila svoj Akcioni plan za provedbu Istanbulske konvencije u RS za period 2019-2020. godina.⁸⁹ Nadalje, RS i FBIH su usvojile i provode posebne strategije za sprečavanje i borbu protiv porodičnog nasilja. Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine (VSTV) također je usvojilo i provodi Smjernice za sprečavanje seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosuđu BiH, a Vijeće ministara BiH je od državnih institucija zahtijevalo da usvojene odluke donose u skladu sa Vodičem o politici nulte tolerancije za čin seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog uznemiravanja do kraja 2020. godine.⁹⁰

83 Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik RS br. 64/2017, 104/2018, odluka US i 15/2021).

84 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS (Službeni glasnik RS br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 84/2019).

85 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBIH (Službene novine FBIH br. 20/13).

86 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu BiH (Službeni glasnik BDBiH, br. 7/2018).

87 Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (Službeni glasnik BiH br. 16/03, 102/09 i 32/10).

88 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (bez datuma).

89 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

90 Ibid.

Zaštita žrtava regulirana je zakonodavstvom o socijalnoj zaštiti, ali ne na usklađen način.

Trenutno važeći Zakon o socijalnoj zaštiti u FBiH⁹¹ ne prepoznaje žrtve porodičnog nasilja kao korisnike/korisnice socijalne zaštite. Razmatraju se izmjene zakona koje predviđaju definiranje žrtava nasilja kao korisnika socijalne zaštite s ciljem da se nastavi s uređenijom zaštitom žrtava porodičnog nasilja (djece i odraslih). Predložene izmjene zakona također definiraju sigurne kuće kao institucije socijalne zaštite i propisuju njihovo uspostavljanje kao dio institucionalnog sistema socijalne zaštite.⁹² U međuvremenu, pojedini kantoni u FBiH na različiti način tretiraju žrtve nasilja kao korisnike socijalne zaštite. U RS žrtve porodičnog nasilja vrše svoje pravo pristupa svim uslugama socijalne zaštite u skladu sa zakonodavstvom.⁹³

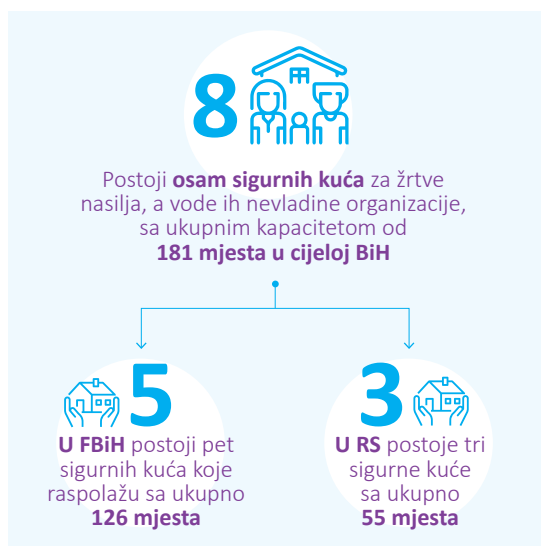
Posebne usluge zaštite pružaju se žrtvama u sigurnim kućama, ali njihovo finansiranje nije dosljedno.

Postoji osam sigurnih kuća za žrtve nasilja, a vode ih nevladine organizacije, sa ukupnim kapacitetom od 181 mjesta u cijeloj BiH. U FBiH postoji pet sigurnih kuća koje raspolažu sa ukupno 126 mjesta. Uprkos zakonodavstvu o porodičnom nasilju koje predviđa da 70% ukupnih troškova treba da pokrivaju entitetske vlade, a preostalih 30% kantonalni budžeti u FBiH i općinski budžeti u RS, prema organizaciji UN Women, "najznačajniji izazov s kojim se suočavaju sigurne kuće za žene u BiH odnosi se na finansijska sredstva".⁹⁴ Na području FBiH samo sigurna kuća u Sarajevu redovno prima javna sredstva, dok druge sigurne kuće, kao što su one u Tuzli i Zenici, dobijaju samo 10 do 15% svojih finansijskih sredstava od entitetskih vlasti, a finansiranje s nivoa kantona i dalje je nedosljedno.⁹⁵ U RS postoje tri sigurne kuće sa ukupno 55 mjesta.⁹⁶ U BDBiH ne postoji sigurna kuća, ali se sredstva za privremeni boravak i smještaj žrtava porodičnog nasilja u sigurnim

kućama u dva entiteta stavljaju na raspolaganje iz budžeta BDBiH.⁹⁷ Prema UN Women, kako bi se zadovoljili standardi Istanbulske konvencije, BiH treba osigurati dodatnih 166 mjesta u posebnim sigurnim kućama za žene širom zemlje.⁹⁸ Postoje dvije besplatne SOS linije za pomoć žrtvama nasilja u BiH: linija za pomoć 1265 u FBiH i linija za pomoć 1264 u RS. Tokom krize izazvane pandemijom COVID-19 sigurne kuće i SOS linije i dalje rade, ali pod otežanim okolnostima jer su morali obustaviti sve javne aktivnosti.⁹⁹ Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova¹⁰⁰ i donatori intenzivirali su podršku sigurnim kućama tokom krize.¹⁰¹

SLIKA 5

Broj sigurnih kuća u BiH

Izvor: UN Women (2021), p. 49 | Izvještaj za GREVIO, 2020)

91 Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (Službene novine FBiH br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09).

92 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

93 Zakon o socijalnoj zaštiti (Službeni glasnik RS br. 37/2012, 90/2016, 94/2019 i 42/2020- dr. uredba).

94 UN Women (2021), s. 49.

95 K. Delbyk, Mapping of Policies and Legislation on Violence against Women and the Istanbul Convention in Bosnia and Herzegovina, Evropski ženski lobi, 2019, s. 11-12, kao što se navodi u UN Women (2021).

96 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

97 Ibid.

98 UN Women (2021), s. 49.

99 UN Women (2020)

100 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020).

101 Odgovori donatora na upitnike.

Sprečavanje rodno zasnovanog nasilja, zaštita žrtava i reakcija na nasilje integrirani su u zdravstveni sistem BiH.

To je postignuto pripremom dva sveobuhvatna resursna paketa koji sadrže smjernice i materijal za obuku zdravstvenih stručnjake kao odgovor zdravstvenog sektora u FBiH i RS na rodno zasnovano nasilje i seksualno nasilje povezano s oružanim sukobima. U FBiH resursni paket uključuje 12, a u RS osam proizvoda znanja i operativnih proizvoda. Resursne pakete usvojila su entitetska ministarstva zdravstva. Do kraja 2018. godine ukupno 277 pružatelja usluga u zdravstvenom i socijalnom sektoru obučeno je u vezi s reakcijom na rodno zasnovano nasilje/seksualno nasilje povezano s oružanim sukobima (47 muškaraca i 230 žena). Obuka je bila namijenjena stručnjacima i stručnjakinjama iz primarnog zdravstvenog sektora, ali i stručnjacima i stručnjakinjama iz centara za mentalno zdravlje i centara za socijalnu zaštitu. Zahvaljujući ovoj tehničkoj pomoći izrađeni su interni protokoli zdravstvenog sistema za slučajeve rodno zasnovanog nasilja, nadležna ministarstva u FBiH i RS su ih odobrila i provedeni su u pojedinačnim lokalnim zajednicama.¹⁰² Nadalje, Agencija za ravnopravnost spolova BiH uspostavila je kontakt sa kliničkim centrima u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru radi započinjanja saradnje na uspostavljanju kriznih centara za žrtve silovanja u skladu sa Istanbulskom konvencijom.¹⁰³ Sarajevski otvoreni centar dobio je podršku Evropskog instrumenta za demokratiju i ljudska prava (EIDHR) za uspostavljanje društvenog okruženja u kojem se LGBTQI osobe ohrabruju i podržavaju u vezi s pristupom sistemu mentalnog zdravlja koji pruža inkluzivne i senzibilizirane usluge u BiH.¹⁰⁴

Protokoli o saradnji potpisani su između pojedinačnih zdravstvenih institucija, institucija socijalne zaštite, škola, policijskih tijela, organizacija civilnog društva i drugih relevantnih aktera na lokalnom nivou, a radi osiguravanja adekvatnih mehanizama izvještavanja i brze zaštite žrtava. Protokoli su potpisani u 10 kantona u FBiH i 36 lokalnih zajednica u RS. Opći protokol

o postupanju u slučajevima porodičnog nasilja potpisan je u RS da bi se poboljšala i ojačala međusobna saradnja u vezi sa zaštitom, pomoći i podrškom žrtvama porodičnog nasilja te omogućio koordiniran odgovor za borbu i spriječilo ponovljeno nasilje.¹⁰⁵ UN Women posebno aktivno djeluje na pružanju podrške multisektorskom odgovoru na porodično nasilje kroz program *Standardi i angažman u borbi protiv porodičnog nasilja i nasilja nad ženama u BiH*. UN Women navodi da marginalizirane žene kao što su Romkinje, žene s invaliditetom, žene iz ruralnih krajeva, starije žene, povratnice i žene koje su raseljena lica ne ostvaruju na jednak način svoja prava na usluge.¹⁰⁶

Organizacije civilnog društva smatraju se aktivnim i ključnim partnerima u borbi protiv nasilja nad ženama.

Kao što je već istaknuto, ove organizacije jedine žrtvama nasilja pružaju smještaj u sigurne kuće. To je rezultat jačanja njihovih kapaciteta uz pomoć međunarodnih sredstava u prošlosti, kao i posvećenosti lokalnih vlasti da se ove usluge prenesu na eksterne izvršioce, odnosno na nevladin sektor (premda postoje već spomenuti problemi vezani za finansiranje). Pored pružanja specijaliziranih usluga zaštite za žrtve nasilja, organizacije civilnog društva su primatelji bespovratnih sredstava za intervencije u cilju sprečavanja i zaštite žrtava nasilja nad ženama i porodičnog nasilja. Međunarodni izvori finansiranja su brojni i uključuju Evropsku uniju, Švedsku, Norvešku, Nizozemsku, Njemačku, Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD.

Aktivnosti na sprečavanju nasilja nad ženama i porodičnog nasilja uključuju kampanje, obuke stručnjaka i uključivanje muškaraca u sprečavanje nasilja nad ženama.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova, druge institucije, organizacije civilnog društva i međunarodne organizacije organizirale su brojne kampanje za podizanje svijesti o nasilju nad ženama i porodičnom nasilju, posebno tokom *16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama*.¹⁰⁷ Stručnjaci i stručnjakinje pohađaju programe obuke o postupanju u slučaju nasilja nad ženama i porodičnog nasilja. Konkretnije, tužioci/tužiteljice i sudije/sutkinje

¹⁰² Karađinović, N. i drugi (2019)

¹⁰³ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020)

¹⁰⁴ Odgovor Delegacije EU na upitnik.

¹⁰⁵ Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

¹⁰⁶ UN Women (2021)

¹⁰⁷ Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

prolaze posebnu obuku u vezi sa procesuiranjem predmeta porodičnog nasilja na osnovu sadržaja koje je izradila Atlantska inicijativa kao dio projekta *Rod i pravosuđe* koji sufinansiraju Švedska i Norveška a provode centri za obuku sudija i tužilaca RS i FBiH. Međutim, ova obuka nije obavezna pa broj tužilaca i tužiteljica i sudija i sutkinja koji pohađaju ovu obuku zavisi od pojedinačnih prijava. S druge strane, obuka o porodičnom nasilju je obavezna za kadete i kadetkinje policijske akademije, iako je ovaj vid obuke općenito ograničen po obimu. Moduli za obuku policijskih službenika i službenica izrađeni u FBiH uz podršku UN Women kao održiv vid resursa,¹⁰⁸ a slični naponi su poduzeti i u RS.¹⁰⁹ Kontinuirano praćenje provedbe i učešća tek treba da se uspostavi.

Postoje zvanične mjere i inicijative nevladinih organizacija za rad sa muškarcima s ciljem sprečavanja nasilja nad ženama i porodičnog nasilja. Ove intervencije podrazumijevaju nekoliko elemenata: obavezne mjere zaštite, samopomoć i aktivnosti edukacije koje se odnose na dječake. Prema zakonodavstvu o porodičnom nasilju, jedna od mjera koju mogu izreći sudovi za počinioc nasilja je mjera zaštite koja podrazumijeva obavezni psihosocijalni tretman. Iako su utvrđeni problemi u vezi s plaćanjem za ovu mjeru, istraživanje u Kantonu Sarajevo pokazalo je da je ova mjera za većinu počinitelaca dala najbolje rezultate kad se radi o pojavi dugoročnih recidiva i o pozitivnim promjenama porodičnih odnosa.¹¹⁰ U izvještaju se također navodi da su samopomoć i dobrovoljne grupe koje rade sa muškarcima, a koje većinom organiziraju nevladine organizacije koje rade sa žrtvama, također polučile značajne rezultate u sprečavanju da se porodično nasilje ponovi.¹¹¹ Jedan primjer je Centar za muškarce u Modriči, koji vodi nevladina organizacija Budućnost. Nvladine organizacije provode i dodatne mjere edukacije, kao što je, na primjer, projekat *Inicijativa mladića za prevenciju rodno zasnovanog nasilja na Balkanu* Asocijacije XY i kampanja kluba „Budi muško“, kojima se promovira nenasilje i bori se protiv

stereotipa među dječacima i mladićima.¹¹² To su samo neki od primjera rada s muškarcima i mjera edukacije o pitanjima ravnopravnosti spolova, dok postoje i drugi primjeri i mjere koje su podržali kako institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova tako i donatori.

Uloženi su značajni naponi na uspostavljanju mehanizama za adekvatno i sveobuhvatno prikupljanje zvaničnih podataka o nasilju nad ženama i porodičnom nasilju, ali ne postoje zbirni podaci na jednom mjestu niti podaci kojima je lako pristupiti. Agencija za ravnopravnost spolova BiH je analizirala sve podatke o rodno zasnovanom nasilju i nasilju u porodici dostupne u pravosuđu i utvrdila da automatizirani sistemi za upravljanje predmetima omogućavaju prikupljanje i raščlanjivanje podataka prema spolu i drugim indikatorima, ali da to zavisi od dobrovoljnog unosa ovih podataka u sistem. Ipak, u saradnji sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem sistem unosa podataka je poboljšan 2020. godine unošenjem spola žrtava i počinitelaca, kao i informacija o vezi između počinitelaca i žrtava.¹¹³ Entiteti su uspostavili baze podataka za prikupljanje informacija i praćenje porodičnog nasilja koja uključuje aktere uključene u otkrivanje i reakciju na slučajeve porodičnog nasilja. Značajan broj indikatora je uključen u to, a ovi podaci su dostupni za istraživanje i izvještavanje, mada se ne objavljuju redovno. Entitetski podaci ne konsolidiraju se redovno na državnom nivou u svrhu analize, praćenja i izvještavanja. Nvladine organizacije navode da sistemi podataka zapravo nisu sasvim u funkciji.¹¹⁴ Isto tako, fokus na porodično nasilje izostavlja podatke o drugim oblicima nasilja nad ženama.

Alternativni izvori podataka daju uvid u učestalost i posljedice nasilja. Učestalost nasilja nad ženama manja je od prosjeka koji se prijavljuje širom EU, ali je i dalje velika i dodatno je pooštrava kriza izazvana pandemijom COVID-19. Prema anketi o učestalosti nasilja nad ženama u BiH provedenoj 2013. godine,¹¹⁵ više o polovine ispitanica (47,2%

108 Zahiragić i ostali (2021). U saradnji sa FBiH i kantonalnim ministarstvima unutrašnjih poslova, organizacija UN Women je izradila dva modula obuke za policijske službenike koji reaguju u slučaju porodičnog nasilja i nasilja nad ženama u skladu sa odgovarajućim zakonodavstvom i Istanbulskom konvencijom.

109 Šikman (2020)

110 Kovač, R. i drugi (2018)

111 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

112 Ibid.

113 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020).

114 Hasanbegović, D. i drugi (2019)

115 Babović, M. i drugi (2013)

u BiH, 47,2% u FBiH i 47,3% u RS) doživjelo je bar jedan oblik nasilja od svoje 15. godine. Tokom 12 mjeseci prije ankete, 11,9% žena u BiH je doživjelo neki oblik nasilja (12,7% u FBiH i 10,6% u RS). Nalazi ukazuju da je najčešći oblik nasilja psihičko nasilje, a slijedi fizičko i seksualno nasilje. Nedavna *Anketa o dobrobiti i sigurnosti žena u BiH* koju je proveo OSCE 2019. godine pokazuje da je "nešto manje od polovine (48%) žena u BiH od svoje 15. godine doživjelo neki oblik zlostavljanja, uključujući nasilje od partnera, nasilje od neke druge osobe, uhođenje i seksualno uznemiravanje. Konkretno, skoro četiri od deset žena (38%) je navelo da su od 15. godine doživjele psihičko, fizičko ili seksualno nasilje od partnera ili neke druge osobe (FBiH 36%, RS 39%). Jedna od sedam žena (14%) je navela da su od 15. godine doživjele fizičko ili seksualno nasilje od partnera ili neke druge osobe".¹¹⁶ Uzmemo li u obzir kulturološke razlike i otvorenost za prijavljivanje nasilja, OSCE navodi da je učestalost nasilja još uvijek manja od prosjeka koji se prijavljuje širom EU. Nevladine organizacije prijavljuju povećanje nasilja u porodici tokom pandemije COVID-19 najmanje za 20% sudeći po broju poziva na SOS telefonsku liniju.¹¹⁷ S druge strane, podaci policijskih tijela ne potvrđuju ovo povećanje,¹¹⁸ što bi moglo biti posljedica činjenice da žene nisu u stanju prijaviti krivična djela zbog mjera zatvaranja i drugih ograničenja u pandemiji. Analiza troškova porodičnog nasilja je pokazala da je ukupni trošak porodičnog nasilja u Bosni i Hercegovini iznosio više od 14 miliona EUR godišnje za procijenjeni broj od 13.158 žrtava.¹¹⁹

Kaznena politika sudova u predmetima porodičnog nasilja postaje strožija. Prema procjeni koju je provela Atlantska inicijativa u vezi s učincima resursa vezanih za porodično nasilje koje je ova organizacija stavila na raspolaganje za sudije i sutkinje uz pomoć sredstava Švedske i Norveške, kaznena politika u predmetima porodičnog nasilja se 2019. godine značajno razlikovala od prethodnog istraživanja provedenog 2017. i od izvještaja OSCE-a iz 2011. godine.¹²⁰

116 Misija OSCE (2019), s. iii.

117 Grbić Pavlović, N. (2020)

118 Ibid.

119 Halilović, M. i drugi (2019)

120 Lucid Linx (2020)

121 Misija OSCE-a (2011)

122 Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći (Službeni list BiH br. 83/16).

123 Zakon o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć u Republici Srpskoj (Službeni glasnik RS br. 67/20).

124 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

125 Ibid.

126 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019)

Naime, prema informacijama dobijenim od VSTV, 2019. godine izrečena je kazna zatvora u 77% predmeta porodičnog nasilja, novčane kazne u 12% predmeta i uslovne kazne u 5% predmeta. U poređenju s tim, podaci OSCE-a iz 2011. godine pokazuju da je u većini predmeta izrečena uslovna kazna – skoro 77,2%, kazna zatvora je izrečena samo u slučaju 8,3% od ukupnog broja predmeta, a novčana kazna u slučaju 13,5% predmeta.¹²¹

Žrtve nasilja nisu identificirane kao posebne korisnice besplatne pravne pomoći širom zemlje.

Bosna i Hercegovina je 2016. godine usvojila Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći, koji predviđa žrtve nasilja kao korisnike u postupcima pred bh. institucijama.¹²² RS je također usvojila Zakon o ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć,¹²³ kojim se žrtve porodičnog nasilja definiraju kao osobe koje imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć na osnovu kriterija ličnog svojstva ili statusa pred nadležnim tijelom, bez obzira na finansijske kriterije. Prema ovom zakonu, tijelo koje obrađuje izvještaj o porodičnom nasilju mora obavijestiti žrtvu o njenom pravu na pravnu pomoć. S druge strane, sistemi pravne pomoći u FBiH i BDBiH ne prepoznaju žrtve nasilja kao posebne korisnike, mada ove osobe nisu isključene iz prava na pravnu pomoć.¹²⁴ Nevladine organizacije također pružaju pravnu pomoć žrtvama nasilja.¹²⁵

Promocija seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava

U skladu sa zakonodavstvom, zdravstvena zaštita je u principu dostupna svima bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Međutim, prema Izvještaju o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25, postoje razlike u pristupu javnozdravstvenoj zaštiti među kantonima u FBiH zbog različitih finansijskih i institucionalnih aranžmana.¹²⁶

SLIKA 6

Postotak žena koje su doživjele neki oblik zlostavljanja ili nasilja, 2019.

Izvor: Anketa o dobrobiti i sigurnosti žena u BiH, OSCE, 2019

Nivo učešća žena u plaćanju zdravstvenih usluga varira u različitim dijelovima FBiH. Naime, nisu svi kantoni proveli odluku FBiH o izuzimanju različitih grupa žena od učešća u troškovima liječenja (uključujući trudnice, žene koje boluju od raka, žene starije od 65 godina, penzionerke, nezaposlene žene, žene s invaliditetom). To, između ostalog, posebno utiče na nezaposlene žene, žene koje rade u sivoj ekonomiji, kao i žene žrtve nasilja.¹²⁷

Uprkos ujednačenim propisima, određene grupe imaju lošiji fizički i praktični pristup institucijama i uslugama zdravstvene zaštite. Te grupe, između ostalog, uključuju siromašne žene, žene s invaliditetom, žene koje žive u ruralnim i udaljenim područjima i Romkinje. Na primjer, većina zdravstvenih institucija u BiH nema prilagođen pristup niti instrumente za liječenje osoba s invaliditetom.¹²⁸ To posebno utiče na pristup žena s invaliditetom ginekološkoj zaštiti, što te žene odvraća od redovnih preventivnih pregleda.¹²⁹ Žene s invaliditetom također doživljavaju neadekvatno medicinsko liječenje u periodu nakon poroda.¹³⁰ Romkinje, ali i cijela romska zajednica općenito lošijeg su zdravlja u odnosu na šire stanovništvo s obzirom da nemaju pristup besplatnom zdravstvu, što je direktna posljedica nedostatka zdravstvenog osiguranja.¹³¹ Pristup

zdravstvenom osiguranju imaju zaposlene osobe i njihove porodice, kao i osobe registrirane kao nezaposlene ili osobe u penziji. To dodatno pogoršava stanje u kojem se nalaze Romkinje, koje su posebno izložene riziku od ranog braka¹³² i od rodno zasnovanog nasilja, što najčešće ostaje nevidljivo za ostatak stanovništva i institucija.

Zdravstvene strategije u FBiH i RS integriraju potrebe žena kao specifičnih ciljnih grupa.

Pojedine administrativne jedinice u BiH izradile su posebne zdravstvene politike i intervencije koje se odnose na žene i individualne kategorije žena, zavisno od njihovih specifičnih potreba. Na primjer, izrada politika seksualnog i reproduktivnog zdravlja počela je u većoj mjeri od 2017. godine. Strategija seksualnog i reproduktivnog zdravlja RS usvojena je 2019. godine; ona uvažava posebne potrebe žena i ranjivost marginaliziranih grupa i fokusira se na planiranje porodice, na zdravlje majki, reproduktivno zdravlje i sprečavanje seksualno prenosivih bolesti, usluge i informacije vezane za seksualno i reproduktivno zdravlje, kao i seksualno i reproduktivno zdravlje tokom kriznih situacija. U FBiH je izrađen Strateški okvir za seksualno i reproduktivno zdravlje u periodu 2020-2026. godina, ali još nije usvojen.

127 Hasanbegović, D. i drugi (2019)

128 Ibid.

129 Helsinški parlament građana Banjaluka, Prava za sve (2019), kao što je navedeno u Džever, A. i drugi (2020).

130 Džever, A. i drugi (2020)

131 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019).

132 Ibid.

Ne postoje sistemski mjerenja uspješnosti politika seksualnog i reproduktivnog zdravlja i ostalih zdravstvenih politika. Zavodi za javno zdravstvo i zavodi za statistiku prikupljaju i objavljuju određene informacije o zdravlju žena i muškaraca. Dostupne informacije ukazuju na to da žene u prosjeku žive 2,5 godina duže od muškaraca i da značajno nadmašuju muškarce samo u slučaju kardiovaskularnih bolesti, a u manjoj mjeri u slučaju endokrinoloških, metaboličkih bolesti i bolesti izazvanih neodgovarajućom prehranom.¹³³ Međutim, treba istaći da je posljednja anketa klastera višestrukih pokazatelja (MICS) i anketa klastera za Rome u BiH provedena za period 2011-2012. godina, a objavljena 2013. godine. Nadalje, statistički zavodi nisu proveli sveobuhvatnu demografsku i zdravstvenu anketu.¹³⁴

Slično tome, podaci o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u Bosni i Hercegovini su ograničeni. Zavodi za javno zdravstvo nadležni su za prikupljanje podataka i izradu statističkih izvještaja, ali se ti podaci ne smatraju sasvim pouzdanim zbog kombinacije faktora, a posebno zbog problema vezanih za otkrivanje i izvještavanje o bolestima i intervencijama kao i za (ne)dosljednosti izvještavanja na osnovu pojedinačnih izvora podataka. Postojeći sistem praćenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja, koji ima specifična već spomenuta ograničenja i koji se ne dopunjava alternativnim izvorima podataka na sistematičan način, ne omogućava jasne zaključke o stanju u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja.¹³⁵

Provedene su posebne intervencije u vezi s planiranjem porodice. UN-ova Agencija za seksualno i reproduktivno zdravlje (UNFPA) podržala je projekat obuke o planiranju porodice, koja je održana za 318 porodičnih ljekara i ljekarki; oni su obučeni da pruže savjete i usluge planiranja porodice zasnovane na ljudskim pravima i fokusirane na pacijente i pacijentkinje. Ipak, društveni marketing planiranja porodice i dalje je ograničen zbog općenito nepovoljnog okruženja za takav diskurs.¹³⁶ S obzirom na to, stopa upotrebe

savremene kontracepcije i dalje je niska. Na to dodatno utiče činjenica da korisnice plaćaju punu cijenu svih savremenih kontracepcijskih sredstava u BiH, uz izuzetak dva kontracepcijska sredstva u RS i jednog kontracepcijskog sredstva u Kantonu 10 koji se nalaze na esencijalnoj listi lijekova, te da je hitna kontracepcija pokrivena zdravstvenim osiguranjem u FBiH.¹³⁷

Učestalost prekida trudnoće nije poznata s obzirom da se ove informacije ne evidentiraju na sistematičan način i da prava na prekid trudnoće nisu omogućena svima. I javne i privatne liječničke ordinacije vrše prekide trudnoće. Međutim, iako prema trenutnim entitetskim zakonima svaka žena ima pravo da se odluči za prekid trudnoće tokom prvih 10 sedmica trudnoće, ovo pravo ne poštuje se u potpunosti u svim dijelovima BiH. To, između ostalog, zavisi od politika i odluka pojedinačnih zdravstvenih institucija u vezi s tim da li i kada vršiti prekid trudnoće, od različitih troškova prekida trudnoće na zahtjev žena i od dostupnosti institucija i opreme u manjim i udaljenim zajednicama. Isto tako, prekid trudnoće se u određenom broju slučajeva vrši bez anestezije ili uz neadekvatnu anesteziju, dok se u nekim dijelovima BiH pacijenticama dodatno naplaćuje opća anestezija.¹³⁸

Provedene su značajne mjere u cilju zaštite zdravlja majki. UNFPA je podržala zdravstvene institucije pri izradi i provedbi odgovarajućih kliničkih smjernica.¹³⁹ Ipak, vrijeme čekanja na zdravstvene preglede u zdravstvenim institucijama u javnom sektoru je dugo; ne posvećuje se dovoljno pažnje savjetovanju; pacijentice nisu zadovoljne kvalitetom usluga koje se pružaju ili ponašanjem zdravstvenog osoblja prema pacijenticama, što je razlog što sve veći broj pacijentica bira privatne zdravstvene institucije. Nadalje, usluge postporođajne njege kod kuće nisu u jednakoj mjeri dostupne u svim dijelovima BiH.¹⁴⁰ U vezi s ovim, praćenje smrti majki još uvijek se ne vrši na dosljedan način. Uvođenje i provedba specifičnih metodologija praćenja dijelom kasni zbog

133 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020b)

134 Karađinović, N. i drugi (2019)

135 Ibid.

136 Ibid.

137 Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine/UNFPA/Promente (2021)

138 Ibid.

139 Karađinović, N. i drugi (2019)

140 Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine/UNFPA/Promente (2021)

percepcije da BiH ima vrlo nisku stopu smrtnosti majki. Postoji određeni otpor stručnjaka da se trenutno statističko praćenje proširi primjenom metode koja se ne zasniva samo na brojčanim vrijednostima već se nadzor proširuje i na slučajeve u kojima je skoro došlo do smrti tokom trudnoće i 42 dana nakon poroda.¹⁴¹

Medicinski potpomognuta oplodnja je zakonski uređena u BiH; međutim, provedba zavisi od administrativne jedinice. U FBiH postoje različita rješenja u vezi s pitanjem starosne dobi, a nivo javne finansijske podrške za parove varira od kantona do kantona. U RS su javnim sredstvima pokrivena tri pokušaja, a u BDBiH dva pokušaja za parove u slučaju kada žena ima do 42 godine starosti.¹⁴²

Iako su zloćudne bolesti jedan od vodećih javnozdravstvenih problema u BiH, ne postoji sistem pregleda za otkrivanje raka dojke, grlića maternice ili prostate.¹⁴³ Također ne postoji program vakcinacije protiv HPV-a. Paket zdravstvenih usluga za pacijentice s rakom grlića maternice i rakom dojke definira se na drugačiji način u različitim administrativnim jedinicama BiH, dok prevencija i usluge liječenja nisu ujednačeno obuhvaćene obaveznim zdravstvenim osiguranjem. Nadalje, žene moraju same plaćati citostatike koji nisu na esencijalnoj listi lijekova. Zbog problema s nabavkom citostatika, žene su često prisiljene da same nabavljaju ove lijekove, a kasnije prolaze kroz administrativne postupke za povrat sredstava od fondova zdravstvenog osiguranja.¹⁴⁴

Sveobuhvatan seksualni odgoj ne uvodi se u obrazovni sistem Bosne i Hercegovine na sistematičan način. Anketa među mladim pokazala je da je Internet uobičajeni izvor znanja u ovoj oblasti, zatim slijede informacije od vršnjaka i vršnjakinja te nastavnika i nastavnica. Skoro svi ispitanici i ispitanice naveli su da se o reproduktivnom zdravlju treba učiti u školi.¹⁴⁵ Uz podršku UNFPA i Asocijacije XY, nastavni predmet zdravlje mladih uspješno je uvršten u nastavne planove i programe osnovnih škola u Bosansko-podrinjskom kantonu u periodu 2016-2018. godina.

I Kanton Sarajevo je ranije u osnovno obrazovanje uvrstio sveobuhvatan seksualni odgoj prilagođen uzrastu djece. Trenutno prisustvo sveobuhvatnog seksualnog odgoja u osnovnim školama u BiH iznosi 5,61%.¹⁴⁶ Nedostatak formalnog obrazovanja je u određenoj mjeri kompenziran uz podršku UNFPA izradom web platformi koje pružaju informacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju¹⁴⁷ i organizacijom hakatona za razvijanje aplikacije za pametni telefon o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima. Odbor za CEDAW pozvao je da se u nastavne planove i programe škola u BiH uključi odgoj o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima prilagođen uzrastu djece.¹⁴⁸

Ulažu se naponi da se Minimalni inicijalni servisni paket (MISP)¹⁴⁹ za seksualno i reproduktivno zdravlje u kriznim stanjima uključi u planove pripravnosti u BiH kao resurs i kao smjernica u slučaju reakcija na vanredne događaje. Procjena spremnosti za MISP provedena je uz podršku UNFPA i pokazala je povećanu potrebu za kontinuiranom podrškom zdravstvenim organima u vezi s pripremama za vanredne situacije. UNFPA je podržala organizaciju obuke za trenere i trenerice o MISP kako bi se na taj način osigurala lokalna ekspertiza za ovu oblast djelovanja. Zatim su u vezi s MISP ojačani kapaciteti 45 institucionalnih ustanova (centri za primarnu zdravstvenu zaštitu, civilna zaštita, policija, centri za socijalnu zaštitu, nevladine organizacije i općinski organi). Elementi MISP uvršteni su u lokalne politike, npr. u Strategiju seksualnog i reproduktivnog zdravlja RS. Pored toga, UNFPA je direktnim intervencijama dala doprinos spremnosti zemlje za vanredne događaje, posebno u poplavama 2014. godine i tokom izbjegličke krize.¹⁵⁰

U okolnostima pandemije COVID-19 dostupnost i kvalitet usluga seksualnog i reproduktivnog zdravlja u BiH se smanjio. Zdravstvene usluge su dostupne u hitnim slučajevima, za trudnice i onkološke pacijentice. Međutim, obim usluga u bolnicama je smanjen, vrijeme čekanja je duže, a hirurške usluge svedene su na minimum. U drugoj fazi reakcije na pandemiju otvorene su COVID-19

141 Karađinović, N. i drugi (2019)

142 Hasanbegović, D. i drugi (2019)

143 Karađinović, N. i drugi (2019)

144 Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine/UNFPA/Promente (2021)

145 Promente (2018)

146 Karađinović, N. i drugi (2019)

147 Dostupno na: <http://www.spolnozdravlje.ba> i <http://www.sveos.info/>.

148 Odbor za CEDAW (2019)

149 Detalji o MISP dostupni su na: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/MISP-Reference-English.pdf>.

150 Karađinović, N. i drugi (2019)

porođajne sale i ambulantne usluge za trudnice koje su pozitivne na koronavirus.¹⁵¹ Ipak, anketa je pokazala da “pandemija ima najveći uticaj na smanjenje dostupnosti usluga planiranja porodice (52%), odgoja o seksualnom i reproduktivnom zdravlju (43%), na mjere prevencije i liječenja raka dojke i grlića maternice (39%), te na dostupnost kontracepcijskih sredstava (32%) i usluga prekida trudnoće (29%)”.¹⁵²

Promocija ekonomskih i socijalnih prava i osnaživanje djevojaka i žena

Ravnopravnost spolova na tržištu rada

Postoje značajne razlike u vezi s aktivnošću i zaposlenošću žena i muškaraca u BiH. Od ukupnog radno sposobnog stanovništva, 60,4% osoba su muškarci, a 39,6% su žene. Stopa aktivnosti žena iznosi 36,7%, za razliku od muškaraca, kod kojih iznosi 59,2%. Od ukupnog broja neaktivnih osoba, 37,9% su muškarci, a 62,1% su žene. Žene čine 38,3% zaposlenih i 46,3% nezaposlenih osoba. Stopa zaposlenosti žena je za 21% niža od stope zaposlenosti muškaraca. Nadalje, stopa nezaposlenosti za žene iznosi 18,5%, što je za 4,4 procentna poena više nego kod muškaraca. Najveća stopa nezaposlenosti, u iznosu od 42,8%, postoji u slučaju žena starosne dobi od 15 do 24 godina, što je za oko 10 procentnih poena više od stope nezaposlenosti muškaraca iste starosne dobi.¹⁵³ Učešće marginaliziranih Romkinja u radnoj snazi iznosi 13%, za razliku od 39% među Romima.¹⁵⁴ Prema nalazima UNDP-a.¹⁵⁵ “pandemija predstavlja posebnu prijetnju ženama s obzirom na to da je njihova situacija donekle već bila neizvjesna, što ih je učinilo dodatno ranjivim za moguće negativne posljedice”, Procjena UNDP-a predviđa poremećaje u pet glavnih sektora u kojima žene čine 50%+ radne snage usljed pandemije COVID-19.¹⁵⁶

Nivo obrazovanja ne utiče na razliku između spolova u slučaju zaposlenosti i aktivnosti. Većina nezaposlenih žena završila je srednju školu, kao i

151 Ibid.

152 Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine/UNFPA/Promente (2021), s. 35.

153 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020)

154 UNDP (2017). Regionalna anketa Roma za 2017: Informativni listovi za države, kao što je navedeno u UN Women (2021).

155 UNDP (2020)

156 Ibid.

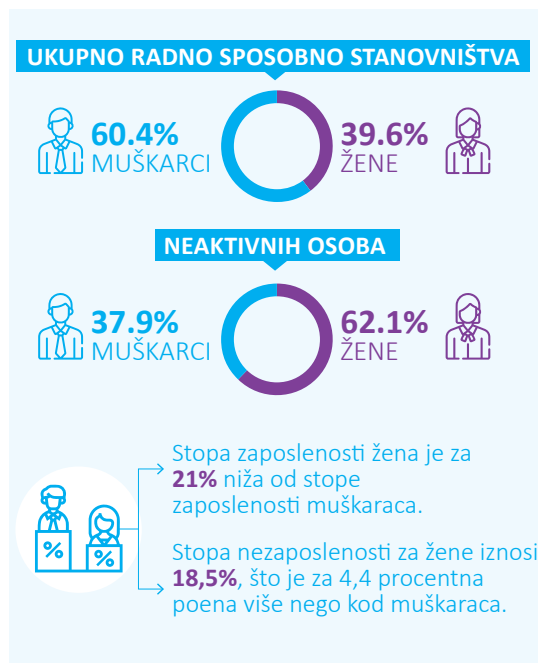
157 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019)

158 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020)

159 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2015)

SLIKA 7

Rod i tržište rada u postocima, 2020.

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovina, 2020

muškarci. Godine 2019. zabilježen je drugi najviši procenat osoba bez ikakvih kvalifikacija muškog spola i visokoškolskih kvalifikacija ženskog spola. Posjedovanje visokoškolskih kvalifikacija ne utiče nužno na zaposlenost žena, s obzirom da je 15,3% žena s visokoškolskim kvalifikacijama, za razliku od 8,5% muškaraca, bilo dijelom obrazovne strukture nezaposlenih u 2019. godini.¹⁵⁷ Iako za 2020. godinu nisu dostupni podaci raščlanjeni po spolu, obrazovna struktura nezaposlenih osoba pokazuje da je 70,8% osoba završilo srednju školu i specijalizaciju, nakon čega slijede osobe koje su završile više obrazovanje – 15,1%, a zatim osobe koje su završile osnovnu školu ili niži stepen obrazovanja – 14,1%.¹⁵⁸

Nezaposlenost se nalazi među faktorima koji direktno doprinose siromaštvu. Prema posljednjoj anketi o potrošnji u domaćinstvima (2015),¹⁵⁹ siromaštvo je direktno povezano sa starosnom dobi, obrazovanjem, nezaposlenošću i radnom nesposobnošću. Spol osobe koja se

nalazi na čelu domaćinstva također ima određeni uticaj na relativno siromaštvo. U slučaju BiH, stopa siromaštva za domaćinstva na čijem čelu se nalaze žene iznosi 18,7%, za razliku od 15,7% domaćinstava na čijem čelu se nalaze muškarci. Određene grupe žena, a posebno Romkinje, zatim žene koje žive u društvenoj izolaciji, žene koje žive u udaljenim područjima, majke djece s invaliditetom, žene koje imaju nekoliko godina do penzije, žene s invaliditetom, samohrane majke u ruralnim područjima i starije žene nalaze se u još težoj ekonomskoj poziciji.¹⁶⁰

Manja zaposlenost žena i stope aktivnosti direktne su posljedice pretpostavljenih uloga žena kao primarnih starateljica za djecu i starije članove porodice, što je posljedica duboko ukorijenjenih socijalnih stereotipa i nejednake raspodjele porodičnih obaveza između žena i muškaraca. Istraživanje provedeno u RS pokazalo je da postoje izrazito patrijarhalni obrasci u vezi s podjelom dužnosti u domaćinstvu i brigom za porodicu. Ovo istraživanje također je ukazalo na to da žene i muškarci ne dijele na jednak način roditeljske obaveze, te da skoro polovina očeva ne preuzima nikakve obaveze brige za malu djecu.¹⁶¹ To je potvrdilo i istraživanje Agencije za ravnopravnost spolova BiH o uticaju rodno zasnovane podjele porodičnih obaveza i obaveza u domaćinstvu, koje je pokazalo da u 93,8% partnerstava sve rutinske obaveze u domaćinstvu obavljaju žene, dok veća ravnoteža postoji u slučaju brige za djecu i povremenih obaveza u domaćinstvu.¹⁶² Porodični prioriteti žena obično utiču na dužinu potrage za zaposlenjem, dovode do prekida u zaposlenju zbog porodijskog odsustva ili brige za članove porodice, kao i poteškoća u pronalasku zaposlenja u kasnijoj životnoj dobi.

Istraživane su mogućnosti za priznavanje neplaćenog rada u domaćinstvu i brige za porodicu, ali to nije dovelo do usvajanja odgovarajućih propisa. Organizacije civilnog društva i institucionalni mehanizmi za

ravnopravnost spolova ispitivali su implikacije nereguliranog rada u domaćinstvu na prihod i na budući odlazak žena u penziju.¹⁶³ Međutim, organizacije civilnog društva su navele da “nisu uvedene konkretne i praktične mjere za osiguravanje zaštite i prava na dostojanstven rad žena u domaćinstvu”.¹⁶⁴ U međuvremenu je udio neplaćenog rada žena u domaćinstvu (uključujući rad u poljoprivredi) najmanje za jednu desetinu veći od udjela neplaćenog rada muškaraca u slučaju osoba starosne dobi od 25 do 44 godine, dok ova razlika postaje i do osam puta veća nakon 45. godine.¹⁶⁵ Odbor za CEDAW preporučio je intenziviranje napora Bosne i Hercegovine na ratifikaciji Konvencije Međunarodne organizacije rada o zaštiti radnika i radnica u domaćinstvu iz 2011. godine (br. 189).¹⁶⁶

Usklađivanje poslovnog i porodičnog života

Nepostojanje široko dostupnih usluga čuvanja djece i brige za starije i bolesne jedna je od prepreka za veću zaposlenost žena. Pristup cjenovno pristupačnim uslugama čuvanja djece smatra se jednim od ključnih faktora koji utiču na zaposlenost žena. Međutim, prema UNICEF-u,¹⁶⁷ usluge ranog predškolskog odgoja i obrazovanja nisu široko dostupne za svu djecu u BiH, a posebno ne za djecu iz ugroženih porodica. Stopa upisa u predškolske ustanove u BiH za djecu starosne dobi od 3 do 6 godina najniža je u Evropi (25%). Postoje značajne nejednakosti u pristupu usluzi, pri čemu djeca iz ruralnih područja čine oko 0,5%, a djeca iz porodica sa nezaposlenim roditeljima samo 2% cjelokupnog broja djece koja pohađaju predškolske ustanove. Slično tome, stopa pohađanja u slučaju romske djece iznosi manje od 2%. Od cjelokupnog broja djece upisane u ustanove ranog predškolskog odgoja, samo 2% su djeca s invaliditetom. Prema zvaničnim statistikama, u 2020/2021. godini postojalo je 328 predškolskih ustanova u BiH, od čega su 159 bile javne ustanove, a 169 privatne ustanove.¹⁶⁸ Broj djece u predškolskim

160 Friedrich Ebert Stiftung (2020)

161 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019).

162 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020).

163 Ibid., s. 25-6.

164 Helsinški parlament građana Banjaluka, Prava za sve (2019), s. 85.

165 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020)

166 Odbor za CEDAW (2019)

167 UNICEF (2020)

168 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021a)

ustanovama se također povećao – za više od 30% od školske godine 2014/2015.¹⁶⁹ Prema Svjetskoj banci, “ponuda usluga brige za stare odlikuje se nedostatkom dnevnih usluga i ograničenim brojem i troškovima staračkih domova. Takve norme su jak faktor odvratanja od korištenja staračkih domova, što ukazuje na to da bi korištenje dnevnih centara i oblika pomoći koji omogućavaju ostanak starih osoba kući – kad bi bili dostupni – bila kompatibilnija sa vladajućim standardima”.¹⁷⁰

Propisi o roditeljskom odsustvu i naknadama postoje, ali nisu jednaki za sve. Naknade u RS su jedinstvene i plaćaju se najvećim dijelom iz posebno uspostavljenog fonda, dok se u FBiH ove naknade razlikuju od kantona do kantona po pitanju trajanja, iznosa i redovnosti isplate. Dobrovoljni nacionalni pregled o provedbi UN-ovog Programa za održivi razvoj do 2030. godine sažima propis na sljedeći način:

“Prema Zakonu u o radu FBiH, žene imaju pravo na porodiljski dopust u trajanju do godinu dana; relevantni kantonalni zakon definira iznos porodiljske naknade. Majke novorođene djece koje rade u javnom sektoru u FBiH dobijaju 100% svoje prosječne plate, dok majke novorođene djece koje rade u realnom i privatnom sektoru dobijaju između 50% i 90% svoje prosječne plate ili uopće ne dobijaju platu. Zakon o dječijoj zaštiti u RS, koji je usvojen krajem 2017. godine, povećao je porodiljsku naknadu tokom perioda od 12 mjeseci za mlade majke koje su bile nezaposlene najmanje šest mjeseci prije porođaja, bez obzira na njihov finansijski status. Isti zakon definira naknadu za treće i četvrto dijete u cilju podrške natalitetu kao jedno od prava dječije zaštite.”¹⁷¹

Agencija za ravnopravnost spolova BiH izradila je Okvirne smjernice za zaštitu ljudskih prava majki i razvoj roditeljstva, u kojima se predlažu mogućnosti za usklađivanje zakonodavstva i drugi instrumenti zaštite.¹⁷² Ipak, dok se pitanje roditeljskih naknada ne riješi u potpunosti, to će i dalje uticati najvećim dijelom na žene, posebno u slučajevima kada su

naknade njihov jedini izvor prihoda nakon poroda. Slično tome, pitanje nedostatka naknade za brigu o članovima porodice i poteškoće pri izvršenju plaćanja alimentacije često se pominju, ali ovaj finansijski teret i dalje većinom nose žene.¹⁷³ Nadalje, iako zakoni o radu RS i FBiH prepoznaju roditeljski dopust u cilju promoviranja dijeljenja odgovornosti kao i jednakog učešća u radnim i ekonomskim odnosima, očevi ovo pravo ne koriste u velikoj mjeri.

Diskriminacija na radu

Zakonodavstvo o ravnopravnosti spolova, nediskriminaciji i radu sadrži odredbe o ravnopravnosti spolova i zabrani rodno zasnovane diskriminacije, uključujući, između ostalog, i diskriminaciju na osnovu spola, seksualne orijentacije, bračnog statusa, trudnoće, starosne dobi i invaliditeta pri zapošljavanju, u radnim odnosima, u uslovima rada, obrazovanju, obuci, stručnoj kvalifikaciji i članstvu u stručnim udruženjima. Zakonodavstvo zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, rodno zasnovano nasilje i mobing te predviđa sudsku zaštitu.¹⁷⁴ Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova, Institucija ombudsmana za ljudska prava i inspekcije rada nadležni su za primanje, postupanje i rješavanje žalbi u vezi s diskriminacijom.

Provedba zakonskih odredbi o nediskriminaciji je manjkava. Navodi se da se 76,3% žrtava rodno zasnovane diskriminacije na radu nisu obratile nijednoj od navedenih ili drugih institucija u vezi s diskriminacijom.¹⁷⁵ Žene zaposlene u privatnom sektoru posebno su ranjive kada se radi o neprijavljenom radu, prekovremenom radu, razlikama u visini plate u odnosu na zaposlene u javnom sektoru, kao o diskriminaciji.¹⁷⁶ Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova općenito navode da dobijaju jako mali broj takvih žalbi. Agencija za ravnopravnost spolova BiH donijela je Preporuku za poslodavce i nadležna

169 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020b); Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021a).

170 Grupacija Svjetske banke (2017), s. 4.

171 Izvještaj o dobrovoljnoj nacionalnoj reviziji za BiH (2019), s. 61.

172 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020)

173 Helsinški parlament građana Banjaluka, Prava za sve (2019)

174 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25, s. 22.

175 Gačanica, L. (2019)

176 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019). U MEASURE-BIH (2019) također se navodi da je najčešći izbor zaposlenja za žene javni sektor (39%), a za muškarce privatni sektor (39%).

tijela u vezi s ravnopravnošću spolova u radu i zapošljavanjem, u kojoj poslodavcima iz javnog i privatnog sektora, ali i relevantnim institucijama i široj javnosti naglašava da dovođenje radnica u nepovoljan položaj na osnovu njihovog spola i suštinskih odlika kao što su trudnoća ili majčinstvo predstavlja vid direktne diskriminacije na osnovu spola, što je zabranjeno zakonom. U preporuci se institucije, a posebno inspekcijski organi, agencije za provedbu zakona i pravosuđe pozivaju da pojačaju napore na zaštiti prava radnica.¹⁷⁷

Obim rodno zasnovane diskriminacije je nepoznat, a svijest o njoj je općenito mala. Institucija ombudsmana za ljudska prava, Ministarstvo ljudskih prava i izbjeglica BiH, inspekcije rada, a u konačnici ni sudovi ne raspolažu sveobuhvatnim registrima žalbi koji bi se mogli pretraživati i koji bi omogućili analizu žalbi vezanih za diskriminaciju prema sadržaju i osnovu diskriminacije.¹⁷⁸ Istraživanje OSCE-a pokazuje da su tri od četiri žalbe po pitanju bilo kojeg vida diskriminacije podnijeli muškarci uprkos činjenici da su žene češće žrtve diskriminacije, uključujući i oblast radnih odnosa.¹⁷⁹ U drugim istraživanjima se navodi da je svijest o rodno zasnovanoj diskriminaciji na radu izrazito mala, kako među poslodavcima tako i među zaposlenima, i da postoji opravdan strah od diskriminacije zbog prijavljivanja, što dodatno pogoršava ograničena i nedosljedna sudska praksa u predmetima diskriminacije.¹⁸⁰

U BiH je uočena razlika u plati između spolova. Mišljenje Evropske komisije iz 2019. godine navodi procjenu da žene zarađuju oko 78% do 85% iznosa plate muškaraca za jednak rad.¹⁸¹ Istraživanja Svjetske banke i zavoda za statistiku iz 2015. godine navode procjenu da razlika u plati po satu između spolova iznosi 9%.¹⁸² Procijenjeno je da muškarci zarađuju više od žena u svim sektorima ekonomije osim poljoprivrede, rudarstva, kupoprodaje nekretnina i administrativnih usluga.¹⁸³ Odbor za CEDAW pozvao je Bosnu i Hercegovinu da “provede sveobuhvatnu studiju glavnih uzroka razlike u platama između spolova i upotrijebi rezultate studije za razvoj daljih mjera za smanjenje razlike u platama”.¹⁸⁴

Mjere za ekonomsko osnaživanje žena

Postoje pojedinačne aktivne mjere za zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje žena širom BiH. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova redovno izvještavaju o svim institucionalnim i drugim aktivnostima kojima se promovira zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje žena. Postoji niz pojedinačnih mjera institucija i organizacija civilnog društva. To je također sažeto u Izvještaju o BiH Odboru za CEDAW: “Provedene su aktivne politike zapošljavanja koje se fokusiraju na obuku, dalje usavršavanje i prekvalifikaciju, pripremu za tržište rada i stvaranje jednakih prilika. Pruža se podrška ciljnim grupama kao što su teško zapošljive osobe, a posebno mladima i ženama. Podsticaji za zapošljavanje i razvoj ženskog poduzetništva su povećani.”¹⁸⁵

Na primjer, projekat *EU4Business*, koji finansira Evropska unija, planira stvaranje 300 radnih mjesta do 2022. godine u sektorima fokusiranim na izvoz, turizam i ruralne lance dodatne vrijednosti, od čega će se 115 odnositi na žene. Za sada su žene vlasnice 30 od 70 novih poduzeća registriranih 2020. godine. Oko 200 mladih osoba je obučeno za inovativne ideje za *start-up* poduzeća, a oko 60 njih su bile mlade žene. Od 80 poslovnih planova koji su izrađeni kao rezultat obuke, 30 planova su izradile žene. Isto tako, od 37 poslovnih ideja koje su podržane bespovratnim sredstvima i novoregistriranih kompanija, njih 19 je u vlasništvu žena. Projekat *EU4Business Recovery* planira da polovina novih inovativnih poduzeća koja će biti osnovana bude u vlasništvu žena.¹⁸⁶

Učinci aktivnih mjera nisu na sistematičan način kvantificirani širom BiH i ne vrši se pažljivo praćenje uticaja mjera. Službe za zapošljavanje, zavodi za statistiku i institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova izvještavaju o zapošljavanju žena i muškaraca. Međutim, kratkoročne mjere pozitivne diskriminacije ne garantiraju nužno održivost i nastavak zaposlenja i ekonomsko osnaživanje žena pod dostojanstvenim uslovima. Isto tako, sredstva koja se investiraju u zapošljavanje žena ne evidentiraju se na sistematičan način i ne porede se s učincima mjera zapošljavanja. Jasno

177 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019).

178 Gačanica, L. (2019)

179 Misija OSCE u BiH (2017)

180 Gačanica, L. (2019)

181 Evropska komisija (2019a); Evropska komisija (2020a).

182 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019).

183 Ibid.

184 Odbor za CEDAW (2019), s. 10.

185 Izvještaj za BiH Odboru za CEDAW (2017), s. 26.

186 Odgovor Delegacije EU na upitnik.

je da su žene i dalje najvećim dijelom nedovoljno zastupljene na tržištu rada, posebno društveno izolirane žene kao što su one s invaliditetom, Romkinje i žene koje žive u udaljenim ruralnim područjima.¹⁸⁷

Studija o učinkovitosti mjera za ekonomsko osnaživanje pokazala je da uspješni primjeri ekonomskog osnaživanja predstavljaju kombinaciju obuke, opremanja, pristupa prostoru, sredstava i tržišta za žene (npr. u poljoprivredi, tekstilnoj industriji i socijalnoj skrbi).

U okviru studije uočen je nedostatak garancija za održivost zaposlenosti žena koja je omogućena sredstvima dodijeljenim za mjere pozitivne diskriminacije institucija nadležnih za zapošljavanje, a također se pratilo kreditiranje žena od mikrokreditnih organizacija. Uočeno je potencijalno jačanje stereotipnog tumačenja uloga žena u BiH i tradicionalne profesionalne segregacije.¹⁸⁸ Nedavna analiza uočila je da "vladini programi i međunarodna razvojna pomoć ne pristupaju malom učešću žena na tržištu rada na strateški način, a poslovne inicijative često ne samo da ne uzimaju u obzir poslovnu etiku već su također neosjetljive po pitanju kršenja radnih prava, uključujući i rodno zasnovanu diskriminaciju te strukturne prepreke kao što je ograničen pristup uslugama čuvanja djece".¹⁸⁹ Indeks osnaživanja žena, koji uzima u obzir pet indikatora, Bosnu i Hercegovinu svrstava na drugo najniže mjesto među svim državama članicama EU i šest zemalja Zapadnog Balkana.¹⁹⁰

Ekonomske politike ne rješavaju na dosljedan način nezaposlenost žena. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova podržavaju institucije pri izradi zakonodavstva i strategija koje se odnose na ekonomska, radna, poslovna, socijalna i

razvojna pitanja, uz istovremeno uključivanje rodno osviještenih principa. Strategije zapošljavanja i akcioni planovi FBiH i RS sadrže posebne mjere za zapošljavanje žena, uz posebne propise koji predviđaju mjere pozitivne diskriminacije radi zapošljavanja žena. Međutim, Projekat podrške praćenju i evaluaciji MEASURE-BiH navodi da "planiranje ekonomskih reformi na najvišem nivou i dalje ne uvažava rodno osviještene principe, bez obzira na formalne uslove za rodni pregled; rodno odgovorno budžetiranje se ne primjenjuje na smislen način na rashodovnu stranu, a o njemu se čak i ne govori u vezi s prihodovnom stranom"¹⁹¹ Program ekonomskih reformi u BiH za period 2021-2023. godina definira žene, uključujući žene s invaliditetom, kao ciljne grupe reformi vezanih za poljoprivredu, šumarstvo, vodoprivredu, turizam, poboljšanje socijalne zaštite i uspostavljanje poveznica između obrazovanja i tržišta rada. Ova politika također uzima u obzir uticaj pandemije COVID-19 na poslovanje žena.¹⁹² Opće reformske mjere opisane su kao mjere koje doprinose ekonomskom osnaživanju žena. Međutim, postoji mali broj razmatranja o tome kako zaposlenost žena utiče na ekonomski rast i koje strateške mjere je neophodno poduzeti kako bi se privredna djelatnost žena iskoristila kao prednost. Prema istraživanju koje navodi Svjetska banka, "razlika stopa aktivnosti muškaraca i žena na tržištu rada u BiH dovodi do potencijalnih ekonomskih gubitaka po pitanju bruto prihoda po glavi stanovnika od oko 16%".¹⁹³ Nešto novija studija navodi da postoji pozitivan odnos između učešća žena na tržištu rada i BDP-a po glavi stanovnika i da će prosječno povećanje učešća žena za 5% po scenariju sporog napretka, odnosno za 10% po scenariju brzog napretka, dovesti do povećanja BDP-a po glavi stanovnika od 0,7%, odnosno 1,5%, u šest zemalja Zapadnog Balkana do 2035. godine u odnosu na polaznu vrijednost.¹⁹⁴

Profesionalna segregacija među ženama i muškarcima predstavlja prepreku za ekonomsko osnaživanje žena. Žene su značajno zastupljene u ruralnoj ekonomiji, a posebno u poljoprivredi.

187 Ibid.

188 Grupacija Svjetske banke (2018)

189 Projekat podrške praćenju i evaluaciji – MEASURE-BiH (2019), s. 68.

190 Suta, C. i drugi (2021)

191 Ibid., s. 57.

192 Program ekonomskih reformi u BiH za period 2021-2023.

193 Cuberes, David, i Marc Teignier. 2015. "How Costly are Labor Gender Gaps? Estimates for the Balkans and Turkey". World Bank Policy Research Working Paper 7319. Svjetska banka, Washington, D.C., kao što je navedeno u Grupaciji Svjetske banke (2017), s. 4.

194 Suta, C. i drugi (2021)

Prema Svjetskoj banci, obrazovni izbori mladih žena utiču na njihove izgleda na tržištu rada.¹⁹⁵ Žene su pretežno zastupljene u oblasti skrbi (zdravstvo, obrazovanje, socijalne usluge) i drugim uslužnim sektorima, tekstilnoj industriji i poljoprivredi.¹⁹⁶ Ukupno 20,5% ženske radne snage je registrirano u poljoprivredi,¹⁹⁷ a 38% zaposlenih u poljoprivredi su žene.¹⁹⁸ Pojedinačne administrativne jedinice u BiH su prepoznale ulogu žena u ruralnom životu i ekonomiji. To pokazuju i strategije ruralnog razvoja i zapošljavanja FBiH i RS, kao i planski dokumenti i propisi koji se fokusiraju konkretno na žene iz ruralnih područja. Isto tako, organizirane su razne promotivne aktivnosti na Međunarodni dan žena iz ruralnih područja kako bi se promovirali proizvodi žena i dao doprinos njihovom ekonomskom osnaživanju. Odbor za CEDAW je dao preporuku da se povećaju investicije u uslužnim djelatnostima za žene i djevojke iz ruralnih krajeva, uključujući zdravstvo, obrazovni sektor i socijalnu zaštitu, kao i da se usvoje programi za smanjenje slučajeva neplaćenog rada žena i djevojčica iz ruralnih područja.¹⁹⁹

Žene općenito ne posjeduju zemlju i koriste manji broj mogućnosti finansiranja. Starije informacije ukazuju na to da je „broj žena koje posjeduju imovinu vrlo mali u BiH. Samo 26,8% vlasništva nad imovinom, odnosno osoba koje posjeduju imovinu na svoje ime su žene, u odnosu na 73,1% muškaraca“.²⁰⁰ UN Women navodi da, u kontekstu ruralnog razvoja, „žene najviše pate zbog nedostatka pristupa i kontrole nad produktivnim resursima kao što su zemljište, imovina, finansijski resursi, obrazovanje, utržive vještine i pristup informacijama i savremenoj tehnologiji“.²⁰¹ Ipak, uočljiv je povećan broj registracije poljoprivrednih imanja i poljoprivrednih domaćinstava na čijem čelu se nalaze žene.²⁰² Posjedovanje zemljišta i poslovna registracija ključna su pretpostavka za pristup finansijskim proizvodima. Pristup ovim proizvodima

je u teoriji općenito moguć, ali je za žene teže zadovoljiti uslove za podsticaje ili zajmove pošto često nisu zvanične vlasnice zemljišta ili poslovnog poduhvata.²⁰³ GIZ provodi regionalni projekat podrške notarima/notarkama i registratorima kako bi u svoj svakodnevni rad uključili rodno osviještene principe i informirali žene o njihovim pravima vlasništva nad nekretninama i zemljištem.²⁰⁴ Prema istraživanju Svjetske banke, poduzeća u vlasništvu žena pokazuju manje korištenje bankovnih računa, a veće iskustvo u vezi s preprekama u pristupu finansijskim proizvodima i uslugama, uz slabo korištenje zajmova zbog zaloga.²⁰⁵ Poziciju žena u ruralnim područjima dodatno pogoršava loš pristup infrastrukturi i uslugama.

Specifični strateški dokumenti bave se poduzetništvom žena, ali opća ekonomska politika ne. FBiH i RS su usvojile strateške dokumente o poduzetništvu žena, konkretnije Akcioni plan za razvoj poduzetništva žena FBiH (2018-2020) i Strategiju za razvoj poduzetništva žena RS (2019-2023). Oba dokumenta predviđaju prikupljanje i analizu podataka o trenutnom stanju poduzetništva žena i postojećih podsticaja, o dodjeli sredstava za poslovni razvoj, poslovnoj obuci i razmjeni informacija među poduzetnicama. Međutim, OECD²⁰⁶ navodi da se „politika o poduzetništvu žena također poboljšala od 2016. godine, ali da bi bolja koordinacija koja uključuje sve nadležne organe, kao i razmjena najboljih praksi i znanja pomogla pri širenju ekosistema poduzetništva žena. Uključenje poduzetništva žena u šire ekonomske politike i dalje je prisutno u maloj mjeri“. Isti izvor navodi također da Bosna i Hercegovina ne evidentira na dosljedan način podatke o udjelu poduzeća u vlasništvu žena.²⁰⁷ Prema istraživanju Svjetske banke, žene većinom vode mikropoduzeća koja su osnovana nedavno u uslužnom sektoru, a većina njih su obrti s imovinom manjom od imovine muškaraca.²⁰⁸ Prema procjeni UNDP, čini se da je uticaj pandemije

195 Grupacija Svjetske banke (2017), s. 4.

196 Friedrich Ebert Stiftung (2020)

197 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019). Anketa o radnoj snazi 2019.

198 Izvještaj o dobrovoljnoj državnoj reviziji za BiH (2019).

199 Odbor za CEDAW (2019)

200 Organizacija za hranu i poljoprivredu (FAO) i Svjetska banka (2014). „Land and Gender: Improving Data Availability and Use in the Western Balkans“. FAO i Svjetska banka, Rim i Washington, D.C., kao što je navedeno u Grupaciji Svjetske banke (2017).

201 UN Women (2021), s. 12.

202 Ibid.

203 UN Women (2020a)

204 Odgovor GIZ-a na upitnik. Vidjeti također <https://gender-works.giz.de/events2017/empowering-women-through-access-to-land/>.

205 Grupacija Svjetske banke (2018a)

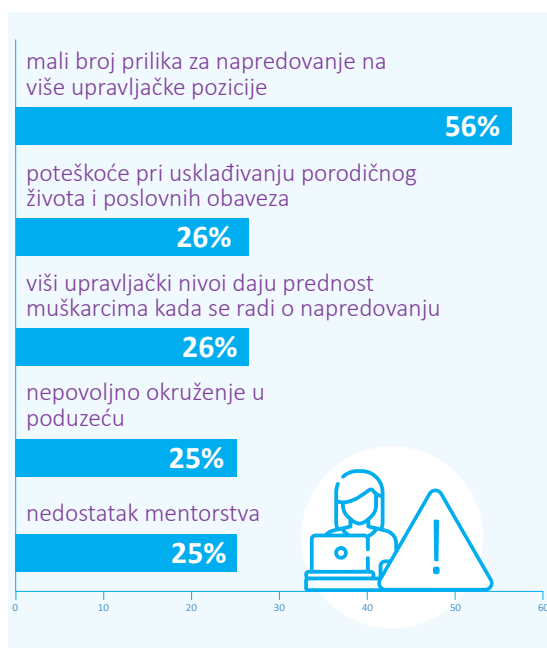
206 OECD i drugi (2019), s. 541.

207 Ibid.

208 Grupacija Svjetske banke (2018a)

SLIKA 8

Pet najvećih prepreka za napredovanje žena na više rukovodeće pozicije u 2021.

Izvor: Selimović, J. i drugi (2021)

COVID-19 na ekonomiju doveo do većih negativnih posljedica po žene nego po muškarce. Poduzeća u vlasništvu žena doživjela su dublji inicijalni šok u vezi s prometom nego što je to slučaj kod poduzeća u vlasništvu muškaraca. Isto tako, broj poduzeća u kojima su zaposlene pretežno žene i koja su morala biti u potpunosti zatvorena više je nego duplo veći od broja poduzeća čiji zaposleni su pretežno muškarci.²⁰⁹

Tokom proteklih godina povećana pažnja se posvećuje ženama i poduzećima u BiH, ali žene se i dalje suočavaju sa staklenim stropom. To pokazuje i istraživanje Agencije za ravnopravnost spolova BiH o staklenom stropu na tržištu rada u BiH. Ovo istraživanje pokazuje da postoji daleko veći broj žena sa visokoškolskim kvalifikacijama nego muškaraca, ali da su žene zastupljene u upravnim odborima poduzeća sa 15,7%, da je 12,5% žena na poziciji predsjedavajuće upravnog odora, dok 50% upravljačkih struktura uopće ne

uključuje žene.²¹⁰ U nešto novijoj studiji se navodi da su žene zastupljene u upravljačkim strukturama javnih kompanija u BiH sa 23% (20% u FBiH, 15% u RS i 33% u BDBiH). Kada se radi o generalnim direktorima javnih kompanija u BiH, 5,55% njih su žene.²¹¹ Još jedna nedavno provedena studija (za FBiH) koja govori o zastupljenosti žena u upravljačkim strukturama javnih poduzeća navodi da se procenat žena u upravljačkim strukturama poduzeća povećava, ali da je i dalje ispod 20%. Interesantno je da su u periodu 2010-2020. godina muškarci proveli ukupno 796 godina u upravljanju, dok je to u slučaju žena 125 godina.²¹² Prema istom istraživanju, pet glavnih prepreka za dalje napredovanje žena na više upravljačke pozicije su: mali broj prilika za napredovanje na više upravljačke pozicije (56%), poteškoće pri usklađivanju porodičnog života i poslovnih obaveza (26%), viši upravljački nivoi daju prednost muškarcima kada se radi o napredovanju (26%), nepovoljno okruženje u poduzeću (25%) i nedostatak mentorstva (25%).²¹³

Pristup obrazovanju i rodno osjetljivi nastavni planovi i programi

U predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju postoji ravnopravnost spolova, bar među dječacima i djevojčicama koji ne dolaze iz ugroženih kategorija stanovništva. Zakonodavstvo o predškolskom, osnovnom, srednjem i višem obrazovanju u BiH garantira pravo na obrazovanje bez obzira na spol. Procenat djevojčica u predškolskom obrazovanju je ostao skoro 48% u školskoj 2020/2021. godini.²¹⁴ Međutim, ovaj procenat je niži u slučaju djevojčica s invaliditetom i iznosi 36,6%.²¹⁵ Procenat djevojčica u osnovnim školama iznosi 48,7%, dok procenat djevojčica s invaliditetom iznosi 33%.²¹⁶ Djevojčice čine 50% učenika u srednjem obrazovanju, dok procenat djevojčica s invaliditetom trenutno iznosi 35,7%.²¹⁷ Podaci pokazuju da većinom dječaci ponavljaju razred u osnovnom i srednjem obrazovanju (oko 78% u osnovnim školama i oko 77% u srednjim školama u školskoj godini 2018/2019).²¹⁸ Prema

209 UNDP (2020), s. 16.

210 Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/stakleni-krov-na-trzistu-rada/>.

211 Dizdar, A. (2020)

212 Selimović, J. i drugi (2021)

213 Ibid.

214 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021a)

215 Ibid.

216 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021b)

217 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021c)

218 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019a)

popisu iz 2013. godine, od ukupno nepismenog stanovništva (2,82% ukupnog stanovništva), 0,79% su muškarci a 4,76% žene.²¹⁹ Stopa pismenosti romskih djevojčica je također niža (68,9%) od pismenosti romskih dječaka (90,4%).²²⁰ Ovi brojevi podaci općenito ukazuju na obrazovnu i društvenu izoliranost određenih grupa žena.

Ravnopravnost spolova ne postoji u slučaju romskih djevojčica, koje su općenito nedovoljno zastupljene u obrazovanju u odnosu na romske dječake i muškarce, kao i u odnosu na druge djevojčice i žene. Stope pohađanja škole su slične za romske djevojčice i dječake u osnovnom obrazovanju (oko 70%), međutim, 80% romskih djevojčica ne završava osnovno obrazovanje. Postoji općenito mali broj upisa u srednju školu kako za romske dječake tako i za romske djevojčice (26,6% i 18%), dok samo 4,5% romskih djevojčica završava srednju školu (u odnosu

na 9,2% romskih dječaka).²²¹ Odbor za CEDAW pozvao je na bolju dostupnost i kvalitet obrazovanja za svu djecu, uključujući Romkinje, djevojčice iz ruralnih područja, djevojčice iz porodica koje su izbjeglice i tražitelji azila, djevojčice s invaliditetom te djevojčice koje su žrtve dječijih brakova, rodno zasnovanog nasilja i trgovine ljudima.²²²

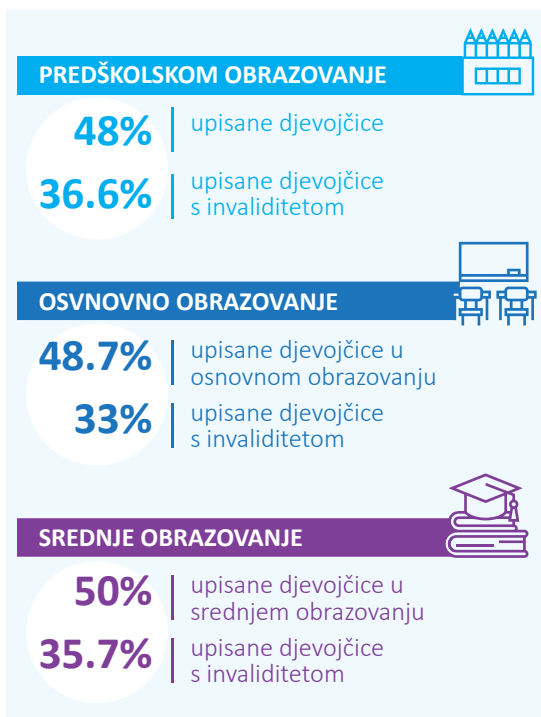
Anketa domaćinstava o posljedicama pandemije COVID-19 koju su proveli UNDP/UNICEF je pokazala da je ugrožen pristup obrazovanju posebno za najranjiviju djecu. To je dijelom uzrokovano nedostatkom IKT opreme, a posebno u porodicama sa više djece i u romskim porodicama.²²³

Žene općenito preovladavaju u višem obrazovanju, kako po pitanju upisa tako i po pitanju uspješnog okončanja obrazovanja. Procenat djevojčica koje su se upisale na visokoškolsku ustanovu iznosi 58,88% 2020/2021. godine, dok procenat žena koje su završile fakultet 2020. iznosi 60,2%. Procenat žena koje posjeduju master diplomu je 2020. godine iznosio 63,62%, dok je procenat žena koje posjeduju doktorat 2020. iznosio 40,29%.²²⁴ To predstavlja značajnu promjenu u odnosu na prethodni period, kada su žene posjedovale 51,55% doktorata u akademskoj 2015./2016. godini.²²⁵

Postoji razlika među spolovima u vezi s odabranim oblastima studija, što utiče na buduću poziciju žena i muškaraca na tržištu rada. Uočljiv je kontinuiran trend da se dječaci upisuju u stručne škole, a djevojčice u gimnazije i umjetničke škole.²²⁶ Samo 10% žena se obrazuje u oblastima kao što su mašinstvo ili elektrotehnika, a manje od 25% je zastupljeno u fizičkom obrazovanju, transportu, kriminalistici i rudarstvu.²²⁷ To potvrđuje i novija analiza prema kojoj žene pretežno studiraju oblast zdravstva i socijalne zaštite, obrazovanja, humanističkih znanosti i umjetnosti, socijalnih nauka, poslovanja i prava, te poljoprivrede i veterinarstva. S druge strane, većina studenata u oblasti inženjerstva i proizvodnje, prirodnih nauka, matematike i uslužnih djelatnosti su muškarci. Čini se da postoji ravnopravnost spolova u oblasti prava,

SLIKA 9

Postotak djevojčica u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, 2020./2021.

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2021

219 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2016)

220 Šesti CEDAW izvještaj BiH (2017)

221 Ibid.

222 Odbor za CEDAW (2019)

223 UNICEF/UNDP (bez datuma).

224 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021d)

225 Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017)

226 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019a)

227 Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017)

ekonomije, arhitekture i biotehnologije.²²⁸ Važno je istaći da se u Analitičkom izvještaju Evropske komisije koji prati Mišljenje Evropske komisije iz 2019. godine naglašava da ovaj vid obrazovne segregacije nije u skladu s potrebama tržišta rada.²²⁹

Kada se radi o profesijama koje se odnose na podučavanje, žene su tu zastupljene u znatno većoj mjeri, iako se razlika smanjuje s povećanjem nivoa obrazovne institucije. Žene su činile skoro 99% nastavnog osoblja u predškolskim institucijama u školskoj 2020./2021. godini,²³⁰ u poređenju sa 92,54% u školskoj 2015./2016. godini.²³¹ U osnovnim školama prevladavaju učiteljice (73,4% u školskoj 2020./2021. godini),²³² one čine 62,2% nastavnog osoblja u srednjim školama²³³ i 47,1% u višim obrazovnim institucijama.²³⁴ Muškarci su prekomjerno zastupljeni na upravljačkim pozicijama u institucijama višeg obrazovanja. Na osam rektorskih pozicija na javnih univerzitetima u Bosni i Hercegovini samo jednu zauzima žena (12,5%). Pozicije prorektora na javnim univerzitetima na jednak su način raspodijeljene između muškaraca i žena (16 prorektora i 16 prorektorica). Muškarci čine većinu u upravnim odborima i senatima javnih univerziteta u BiH (76,6% članova upravnih odbora i 68,7% članova senata). Konačno, žene se nalaze na čelu samo jedne četvrtine fakulteta i akademija na javnim univerzitetima u BiH.²³⁵

Podučavanje o ravnopravnosti spolova postoji, ali nije dosljedno u različitim institucijama. Zavisno od administrativne jedinice, teme ravnopravnosti spolova su dio časova odjeljske zajednice, časova o zdravom načinu življenja, o kulturi življenja ili o demokratiji i ljudskim pravima u osnovnim i srednjim školama. Nije jasno u kojoj mjeri se ulazi u detalje vezane za teme ravnopravnosti spolova, niti da li je nastavno osoblje prošlo sveobuhvatnu i redovnu obuku za podučavanje o ovim temama. Nadalje, nastavni planovi i programi kao ni udžbenici ne analiziraju se redovno s aspekta ravnopravnosti

spolova. Postoje izolirani primjeri takve analize koju vrše organizacije civilnog društva i oni ukazuju na rodne predrasude i rodno isključive nastavne materijale.²³⁶

Rodne studije se nude na Univerzitetu u Sarajevu u vidu master i doktorskog studija.²³⁷ Nadalje, na Pravnom fakultetu u Istočnom Sarajevu se organizira Ljetna škola ravnopravnosti spolova.²³⁸ Isto tako, Atlantska inicijativa u BiH/DCAF izradila je *Priručnik o rodnim predrasadama u primjeni zakona 2017. godine*.²³⁹ Ovaj resurs analizira rodne predrasude općenito, kao i njihove posebne manifestacije u krivičnim predmetima (nasilje u porodici, silovanje, seksualno uznemiravanje i rodno zasnovano uznemiravanje) i građanskim predmetima (porodično pravo, radno pravo i imovinsko pravo). Priručnik o rodnim predrasadama promoviran je na različitim univerzitetima u Sarajevu, Istočnom Sarajevu, Tuzli, Mostaru, Zenici, Travniku i Banjoj Luci. Zainteresirane strane s pravnih fakulteta potvrdile su da je priručnik uključen u ispitnu literaturu za studente i studentice (na primjer, u slučaju izbornog predmeta *rod i zakon*), kao i u predavanjima vezana za relevantne predmete.²⁴⁰

Promocija jednakog učešća i vodstva

Bosna i Hercegovina je usvojila važne pravne standarde za jednako učešće žena i muškaraca koji su u skladu s međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima. Zakon o ravnopravnosti spolova regulira učešće u javnom životu nametanjem obaveze javnim tijelima da osiguraju i promoviraju jednaku zastupljenost spolova u procesu upravljanja, odlučivanja i zastupanja na svim nivoima organizacija, uključujući političke stranke, pravna lica s javnim ovlastima te pravna lica u državnom vlasništvu ili pod kontrolom države. To se odnosi i na imenovanja u izvršnoj

228 MEASURE-BiH (2019)

229 Evropska komisija (2019a)

230 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021a)

231 Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017)

232 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021b)

233 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021c)

234 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021d)

235 MEASURE-BiH (2019)

236 Mujić, M., Knežević, S. (2016)

237 Lucid Linx i Nycander, L. (2016); Šesti CEDAW izvještaj BiH (2017)

238 Lucid Linx i Nycander, L. (2016)

239 Halilović, M. i drugi (2017)

240 Lucid Linx (2020)

vlasti, na upravljačke strukture javnih poduzeća i lokalnih zajednica.²⁴¹ Jednaka zastupljenost spolova definira se kao zastupljenost od najmanje 40% manje zastupljenog spola. Zakon također predviđa da su odgovorni subjekti obavezni usvojiti posebne privremene mjere radi postizanja jednake zastupljenosti spolova.

Izborni zakon Bosne i Hercegovine²⁴² usklađen je sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, koji definira da je jednaka zastupljenost spolova osigurana kada na izbornim listama postoji najmanje 40% zastupljenosti svakog spola.

Prije ove izmjene iz 2013. godine Izborni zakon je predviđao kvotu od 33%. Zakon također predviđa obavezni redoslijed različitih spolova na izbornim listama. Ukoliko se političke stranke ne pridržavaju ovih pravila, Centralna izborna komisija BiH može odbiti njihove izborne liste. Pokrenute su zajedničke inicijative institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i organizacija civilnog društva, kao i intervencije političarki za uvođenje jednakosti spolova u Izborni zakon, kao i obavezno imenovanje manje zastupljenog spola u iznosu od 40% u Vijeće ministara BiH. Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH usvojio je u junu 2021. godine izmjene Zakona o Vijeću ministara BiH, kojima se predviđa 40% zastupljenost manje zastupljenog spola, a Dom naroda treba tek raspravljati o ovim izmjenama.²⁴³

Rodne kvote su imale pozitivan inicijalni uticaj na učešće žena u parlamentima u BiH, ali to nije jedina determinanta za političko učešće žena. Naime, prije postojanja kvota (prije 1998. godine) broj žena u zakonodavnoj vlasti je bio mali.²⁴⁴ Međutim, kasnije povećanje kvota nije imao značajan uticaj: "... analiza podataka od 1998. godine ukazuje na to da je uticaj kvota varirao između 7,1% i 26%, što znači da osim uvođenja kvota postoje i drugi faktori koji utiču na učešće žena u politici. Izmjene Izbornog zakona BiH iz 2013. godine kojima su se kvote povećale sa 33% na 40% nisu imale značajnog uticaja, a blago povećanje u slučaju Parlamentarne skupštine BiH i Parlamenta FBiH ne može se pripisati ovim izmjenama".²⁴⁵

Pojedinačne posebne mjere koje je predvidio Izborni zakon uticale su na broj žena u zakonodavnoj vlasti.

Izmjene Izbornog zakona iz 2016. godine odnosile su se na podizanje praga za dodjelu mandata pojedinačnim kandidatima i kandidatkinjama na stranačkim listama sa 5% na 10% na lokalnom (općinskom) nivou, kao i sa 5% na 20% na višim nivoima. Ova mjera je značajno uticala na učešće žena, posebno na kantonalnom nivou. Kao rezultat toga, povećana je zastupljenost žena u zakonodavnoj vlasti u svim kantonima osim jednog, a ravnopravnost spolova je skoro postignuta u jednom kantonu (Hercegovačko-neretvanski kanton, sa učešćem žena u Kantonalnoj skupštini u iznosu od 47%), u zakonodavnoj vlasti dva kantona postignuta je uravnotežena zastupljenost spolova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, dok je u zakonodavnoj vlasti tri kantona postignuta zastupljenost više od 30%. U kantonalnim skupštinama učešće žena iznosi 31%.²⁴⁶ Još jedna mjera pozitivne diskriminacije za političku zastupljenost žena uključuje dodjelu sredstava iz državnog budžeta parlamentarnim klubovima prema broju zastupnica ili ženskih delegata koje imaju, ali ova mjera nije značajno uticala na broj žena u zakonodavnoj vlasti.

Više od 40% političkih kandidata na izborima su žene, ali broj izabranih žena je općenito znatno niži.

Tokom Općih izbora 2018. godine 7.497 političkih kandidata se kandidiralo za različite pozicije u vlasti na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, od čega su 3.119 bile žene (41%).²⁴⁷ Iako su kandidatske liste za izbore bile u skladu s principom ravnopravnosti spolova kao što to predviđa zakon, broj izabranih žena ostao je daleko ispod 40%. Procenat žena izabranih u Zastupnički dom Parlamentarne skupštine BiH iznosi 21,4%. Procenat žena izabranih u Zastupnički dom Parlamenta FBiH iznosi 28,5%, a u Narodnu skupštinu RS 21,6%.²⁴⁸ Procenat žena u kantonalnim skupštinama varira od 13% u Kantonu 10 do 47% u Hercegovačko-neretvanskom kantonu,²⁴⁹ a u prosjeku iznosi 31%.²⁵⁰

241 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019).

242 Izborni zakon Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14 i 31/16).

243 Izmjene su dostupne na: http://static.parlament.ba/doc/142365_Prijedlog%20zakona-uskladjjen.pdf.

244 Kadribašić, A. i drugi (2020)

245 Ibid., s. 21.

246 Ibid.

247 Evropska komisija (2019a)

248 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019).

249 Kadribašić, A. i drugi (2020)

250 Friedrich Ebert Stiftung (2020a)

Situacija je drugačija u izvršnoj vlasti. U Vijeću ministara BiH od devet ministarstava na čelu dva ministarstva se nalaze žene (22%). Ministrice čine 19% ministara u Vladi FBiH (žene su na čelu tri od ukupno 16 ministarstava). Procenti su viši u RS, gdje žene zauzimaju 37,5% ministarskih mjesta i nalaze se na čelu šest od 16 ministarstava. Treba istaći da RS ima predsjednicu, koja je ranije bila na funkciji premijerke. Zastupljenost žena u kantonalnim vlastima je mala. Na primjer, Vlada Tuzlanskog kantona ima samo jednu ministricu od 11 ministarskih pozicija, Kanton Sarajevo ima četiri ministrice od ukupno 12 ministarskih pozicija. Bosna i Hercegovina nema premijerki ni na jednom nivou vlasti. Kada se radi o Lokalnim izborima 2020. godine, samo 29 žena u odnosu na 396 muškaraca kandidiralo se za poziciju načelnika/načelnice, odnosno gradonačelnika/gradonačelnice, a samo pet žena je izabrano. U slučaju izbornih lista za lokalna vijeća, žene su bile zastupljene sa 42,27%. Procenat izabranih žena na lokalnim izborima iznosi 21,8% u FBiH i 17% u RS.²⁵¹ Žene iz manjinskih grupa jedva da su zastupljene u procesima donošenja odluka i ne postoje mjere za promociju političke zastupljenosti žena iz grupa u nepovoljnom položaju.²⁵² Odbor za CEDAW je stoga pozvao na jačanje primjene posebnih privremenih mjera koje su usmjerene na žene iz grupa u nepovoljnom položaju.²⁵³

Faktori koji utiču na uspjeh žena na izborima i njihovo dosljedno učešće su strukturne prirode i uključuju, između ostalog, koncept izbornog sistema, ulogu političkih stranaka, biračko tijelo sa rodnim predrasudama te ulogu medija. Političke stranke se smatraju čuvarima pristupa i često ne omogućavaju značajno i smisljeno učešće žena u izborima i postizbornim procesima. Većina političkih stranaka definira ravnopravnost spolova kao jedan od svojih principa i imaju asocijacije žena u svojim stranačkim strukturama. ODIHR/OSCE je proveo rodnu reviziju u osam političkih stranaka i podržao ih pri izradi rodnih strategija.²⁵⁴ Međutim, uz izuzetak nekoliko stranaka, posvećenost ravnopravnosti spolova tek treba da se manifestira u obliku istinske podrške kandidatkinjama, a strukture žena i dalje imaju malo uticaja na donošenje odluka u strankama.

251 UN Women (2021a)

252 Evropska komisija (2020a)

253 Odbor za CEDAW (2019)

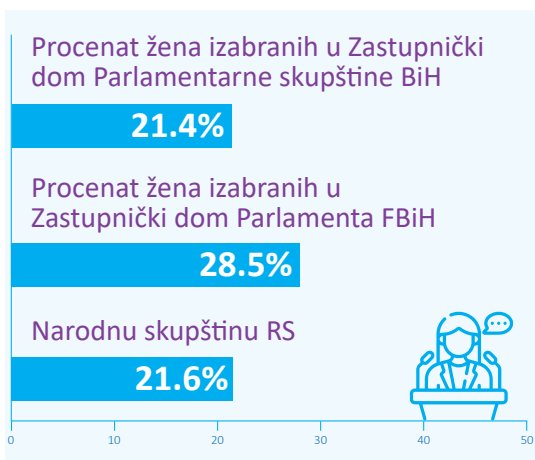
254 Pregled aktivnosti dostupan je na: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/468558.pdf>.

255 MEASURE-BiH (2019a)

256 MEASURE-BiH (2017)

SLIKA 10

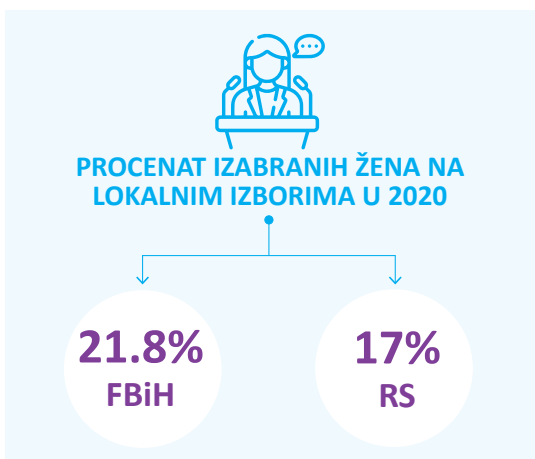
Postotak žena izabranih na Općim izborima 2018.

Izvor: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, 2019

SLIKA 11

Postotak žena izabranih na Lokalnim izborima 2020.

Izvor: UNWomen, 2021a

Žene u lokalnoj politici nedovoljno su zastupljene jer također postoji percepcija da posjeduju nedovoljne političke vještine. Prema državnoj anketi percepcije građana iz 2018. godine,²⁵⁵ 40% bh. stanovništva smatra da su muškarci bolji politički lideri od žena i da treba birati njih a ne žene. Nadalje, Studija razlika u razvojnim prioritetima političara i političarki i glasača i glasačica²⁵⁶ pokazala je da većina glasačkog tijela nije glasala za žene na Lokalnim izborima

2016. godine jer im njihova imena nisu zvučala poznato niti su znali išta o kandidatkinjama, kao i zbog toga što su se na listi nalazili vještiji i kompetentniji kandidati za koje su mogli glasati. To ukazuje na nevidljivost žena na izborima i dodatno potvrđuje percepciju glasačkog tijela u vezi s kandidatkinjama. Nadalje, organizacije civilnog društva kao što su, između ostalog, Infohouse, Udružene žene Banja Luka, Fondacija Cure i Forum lijeve inicijative, aktivne su u organizaciji obuke za kandidatkinje na izborima. Odbor za CEDAW izrazio je zabrinutost zbog "nedostatka obuke o političkom vodstvu, pregovaranju i vještinama vođenja kampanje za kandidatkinje".²⁵⁷

Rodne predrasude u izvještavanju medija učvršćuju preovlađujuću ideologiju i stavove o ženama u politici koji su zasnovani na rodnim stereotipima. Iako su određeni mediji aktivno angažirani na promociji kandidatkinja tokom izbora, organizacija UN Women je utvrdila da su tokom kampanje za Opće izbore 2018. godine kandidatkinje pominjane u samo 3% medijskih izvještaja u okviru analiziranog uzorka, a samo tri žene su se pojavile kao političke komentatorice/stručnjakinje.²⁵⁸ Nadalje, istraživanje je pokazalo da su se žene u politici suočavale sa rodno zasnovanim nasiljem na Internetu. Prema Westminster Fondaciji za demokratiju, "nasilje nad ženama u politici ima brojne oblike, od mizoginih i seksističkih verbalnih napada do blažih oblika većinom *on-line* uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja".²⁵⁹

Više od 60% od 83 učesnice u istraživanju iskusilo je neki vid nasilja tokom svog angažmana u politici, a psihičko nasilje je bio preovlađujući oblik nasilja nad ženama u politici i većinom se dešavalo tokom izbornog procesa i putem *on-line* komunikacijskih kanala. Nadalje je uočljivo da nasilje ima ozbiljan uticaj na živote žena i njihovih porodica, da se jedva evidentira i sankcionira, ali prema izjavama ispitanica ne odvraća nužno žene od političkog

učesća.²⁶⁰

Predstavljanje žena u medijima općenito je dato na stereotipan način, uz prisustvo rodnih predrasuda. Prema organizaciji UN Women, "pristrasno i senzacionalističko prikazivanje žena i djevojčica u medijima dodatno jača postojeće tradicionalne rodne uloge i stereotipe s obzirom da mediji u BiH rijetko stavljaju žene u središte izvještavanja o političkim procesima".²⁶¹ Izvještavanje o nasilju nad ženama je općenito senzacionalističko, ali postoje inicijative za obuku novinara i novinarki u vezi s izvještavanjem o rodno zasnovanom nasilju. Na primjer, UNFPA je podržala obuku novinara i novinarki u vezi s izvještavanjem o seksualnom nasilju povezanom s oružanim sukobima.²⁶² Atlantska inicijativa u BiH je, uz pomoć sredstava koja je na raspolaganje stavila Švedska, također obučavala novinare i novinarke o istraživačkom novinarstvu u oblasti rodno zasnovanog nasilja.²⁶³ To su samo neke od niza inicijativa koje se odnose na novinare i novinarke i na njihovu obuku o nepristrasnom izvještavanju.²⁶⁴ Zbog uočenih rodnih predrasuda i seksizma u medijima, uprkos integraciji politika ravnopravnosti spolova u normativne akte samoregulatornih komunikacijskih tijela u BiH,²⁶⁵ Agencija za ravnopravnost spolova BiH je dala preporuku za medije pozivajući ih da spriječe upotrebu rodnih stereotipa i predrasuda u svom izvještavanju te da nastoje na uravnoteženijem predstavljanju žena u medijima.²⁶⁶ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH također je usvojilo Akcioni plan za obuku o ljudskim pravima za novinarke i novinare i medijske stručnjake i stručnjakinje za period 2016.-2019. godina.²⁶⁷ Nadalje, Agencija za ravnopravnost spolova BiH je u saradnji sa Centrom ženskih prava iz Zenice organizirala konferenciju o uspostavljanju zakonodavnog oblika kojim se zabranjuju krivična djela upotrebom IKT.²⁶⁸

257 Odbor za CEDAW (2019), s. 8.

258 Kadribašić, A. i drugi (2020)

259 Westminster Fondacija za demokratiju (2019), s. 5.

260 Westminster Fondacija za demokratiju (2019).

261 UN Women (2021a), s. 16.

262 Karađinović, N. i drugi (2019)

263 Lucid Linx (2020)

264 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

265 Ibid.

266 Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/preporuka-medijima/>.

267 Dostupno na: http://www.mhrr.gov.ba/pdf/konacan_%20ap_24%2001%202017%20.pdf.

268 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

Odbor za CEDAW preporučio je uspostavu mehanizma za praćenje upotrebe seksističnog i mizoginog jezika i govora mržnje u javnom diskursu i seksističkog prikazivanja žena u medijima, te podizanje svijesti novinara i novinarki i medijskih stručnjaka i stručnjakinja o važnosti pozitivnog prikazivanja žena kao aktivnih pokretačica promjena i usvajanja efektivnih mjera za zaštitu političarki, novinarki, aktivistica za ljudska prava i ženskih nevladinih organizacija kako bi im se omogućilo da slobodno obavljaju svoj značajni rad bez straha ili prijetnje nasiljem ili uznemiravanjem.²⁶⁹

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova i druge institucije poduzeli su brojne aktivnosti na promociji političkog učešća žena.

Nakon Općih izbora 2018. godine Agencija za ravnopravnost spolova BiH je preporuke o ravnopravnoj zastupljenosti spolova uputila Vijeću ministara BiH i vodstvu parlamentarnih odbora, političkim strankama zastupljenim u Parlamentu BiH i parlamentarnim tijelima vodstva i drugim relevantnim tijelima za imenovanja.²⁷⁰ Centralna izborna komisija je potpisala Izjavu o posvećenosti ravnopravnosti spolova u cilju daljeg izražavanja svoje odlučnosti da poštuje relevantne međunarodne konvencije i Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, da zagovara ravnopravnost spolova i teži napretku u ovoj oblasti.²⁷¹

Učinak političkog učešća žena na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena u drugim oblastima života ne procjenjuju se niti promoviraju u dovoljnoj mjeri. Klub parlamentarki je osnovan u Parlamentu FBiH kao dobrovoljna inicijativa članica parlamenta iz različitih stranaka. Uz

podršku međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva, ovaj klub je izradio niz politika za ravnopravnost spolova i zagovarao usvajanje nekih od njih. Ovaj klub je posebno intenzivno zagovarao usvajanje Zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji u FBiH.

Pravosuđe u Bosni i Hercegovini je jedna od grana vlasti u kojoj su žene zastupljene u dovoljnoj mjeri. Prema izvještaju VSTV iz 2020. godine,²⁷² žene se u 61% slučajeva nalaze na sudačkoj poziciji, a u 46% slučajeva na tužilačkoj poziciji. Međutim, od 2018. godine, kada su žene činile 64% sudaca i 49% tužilaca, procenat žena u pravosuđu se smanjio. Kada se radi o višim i upravljačkim pozicijama, žene se u 50% slučajeva predsjednice suda i u 37% glavne tužiteljice. Žena se nalazi na poziciji glavne tužiteljice pri Tužilaštvu BiH. Žena je bila predsjednica Suda BiH niz godina, do 2016. godine. Na čelu Ustavnog suda FBiH trenutno se nalazi žena. Od pet sudaca u Ustavnom sudu FBiH četiri su žene, uključujući i predsjednicu. Od devet sudaca Ustavnog suda RS dvije su žene. Od osam članova Ustavnog suda BiH četiri su žene.

Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH²⁷³ regulira specifična pitanja vezana za ravnopravnost spolova. Ovaj zakon predviđa da sastav Vijeća odražava etnički i rodni sastav Bosne i Hercegovine; da imenovanje nosilaca pravosudnih funkcija treba biti u funkciji postizanja ravnopravnosti spolova na svim nivoima pravosuđa; da se ponašanje koje se odlikuje pristrasnošću i predrasudama na osnovu rase, boje kože, spola, religije, etničke pripadnosti, seksualne orijentacije ili društvenog i ekonomskog statusa definira kao disciplinski prekršaj nosioca pravosudne funkcije; da je članstvo nosioca pravosudne funkcije u nekoj organizaciji ili korištenje prostorija neke organizacije koja diskriminira bilo koga na osnovu rase, boje kože, spola, seksualne orijentacije, religije ili etničke pripadnosti nespojivo s pravosudnom funkcijom. Od ukupno 15 članova VSTV-a osam njih su žene (pet od ukupno 10 članova iz pravosuđa). Dvije žene su zamjenice predsjednika VSTV-a i članice tripartitnog predsjedništva VSTV-a. VSTV, međutim, nikada nije imalo predsjednicu. Na čelu Ureda disciplinskog tužioca, koji je također dio

269 Odbor za CEDAW (2019)

270 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019).

271 UN Women (2021a)

272 Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine (2021)

273 Cijeli tekst dostupan na: <https://vstv.pravosudje.ba/vstv/faces/vijesti.jsp?id=8236>.

organizacije VSTV-a, trenutno se također nalazi žena.

VSTV je usvojilo Strategiju o ravnopravnosti spolova u pravosuđu. VSTV pojašnjava: "Izrada strategije je bila jedna od preporuka iz ankete o ravnopravnosti spolova u bh. pravosuđu koju je VSTV BiH provelo 2018. godine. Rezultati ankete pokazali su da većina ispitanika/ca koji su iskusili seksualno i/ili rodno zasnovano uznemiravanje na poslu ili u vezi s poslom nije prijavila incidente zbog straha od posljedica. Pored toga, većina ih je navela da smatra kako je svijest o ravnopravnosti spolova u pravosuđu na srednjem nivou, te kako je to važno pitanje neophodno riješiti, prvenstveno kroz odgovarajuće programe obuke. Isto tako, rezultati istraživanja nevladinih i međunarodnih organizacija koje se fokusiraju na ravnopravnost spolova pokazalo je prisustvo rodni stereotipa i predrasuda među određenim članovima pravosudne zajednice".²⁷⁴

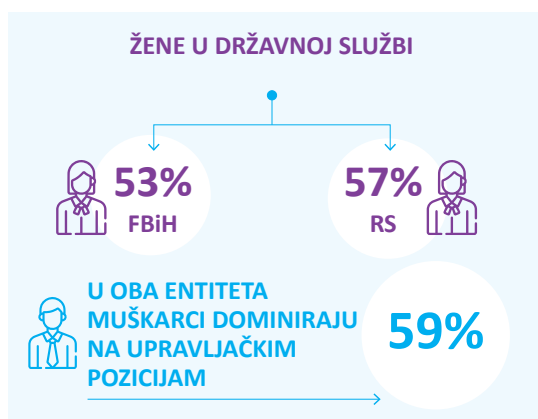
Strategija će se provoditi metodom uključivanja rodno osviještenih politika, a VSTV će koordinirati proces usvajanja akcionih planova od pravosudnih institucija i pružati podršku i vodstvo u ovom procesu, koji za konačni cilj ima omogućavanje jednakog pristupa pravdi i jednakost pred zakonom za sve građane i građanke BiH.

Žene čine većinu državnih službenika, ali ne na višim nivoima. Prema Izvještaju CEDAW BiH, u trenutku izrade ovog izvještaja u bh. državnim institucijama bilo je zaposleno ukupno 3.789 državnih službenika, od čega 47% muškaraca i 53% žena.²⁷⁵ Procenat žena je ostao isti u periodu nakon podnošenja Izvještaja CEDAW.²⁷⁶ Žene su u državnoj službi u FBiH zaposlene sa 53%,²⁷⁷ a u državnoj službi RS sa 57%.²⁷⁸ Međutim, u oba entiteta muškarci dominiraju na upravljačkim pozicijama sa 59%.²⁷⁹ Na pozicijama viših državnih službenika u državnim ministarstvima pretežno se nalaze muškarci, a procenat žena se progresivno smanjuje s povećanjem hijerarhije. Na primjer, među sekretarima sa posebnim zadacima u bh. institucijama na državnom nivou nalazi se

samo 17,5% žena, 31,6% žena su sekretarke pri ministarstvima, 43,7% žena su pomoćnice ministara i 47,1% njih vodi interne organizacijske jedinice. Od devet ministarstava koja su činila Vijeće ministara BiH u vrijeme sačinjavanja Izvještaja CEDAW BiH, u četiri ministarstva nije bilo žena na višim pozicijama. S druge strane, u dva ministarstva – Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstvu finansija – žene su se nalazile na većini viših pozicija.²⁸⁰ Žene su 2018. godine činile 26,5% od ukupnog broja bh. ambasadora i generalnih konzula.

SLIKA 12

Zastupljenost u državnoj službi u 2015.

Izvor: Šesti CEDAW izvještaj BiH, 2017 | Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. 2020

Integracija Programa o ženama, miru i sigurnost

Učešće žena u policiji, oružanim snagama i mirovnim misijama

Učešće žena u policiji, oružanim snagama i mirovnim misijama smanjilo se u određenoj mjeri u odnosu na prethodne godine, ali jednako učešće nije postignuto.²⁸¹ Na čelu Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine nalazila se žena do 2019. godine u periodu od četiri godine, ali je procenat žena na upravljačkim pozicijama u okviru Oružanih

274 Dostupno na: https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/vijesti.jsp?id=95500&vijesti_jezik=E.

275 Šesti izvještaj CEDAW BiH. Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (2013-2016) (2017)

276 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020b)

277 Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017)

278 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020b)

279 Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017)

280 Ibid.

281 Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017); Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019).

snaga BiH i dalje nizak (2,5%).²⁸² Prema Izvještaju CEDAW BiH, Ministarstvo odbrane BiH zapošljava 38% žena, Oružane snage BiH 6,8% žena, od čega 24% civila i 5,5% vojnog osoblja.²⁸³ Prijavljeno je povećano interesovanje žena za pozicije unutar Oružanih snaga. Broj žena koje su se prijavile za prijem u vojnu službu u Oružanim snagama BiH kontinuirano se povećavao, uključujući različite činove. Procenat žena na oficirskoj obuci za prijem u službu u period od 2016. do 2019. godine povećao se sa 12 na 25%.²⁸⁴

Došlo je do blagog porasta broja žena u policijskim strukturama 2018. godine u odnosu na 2017, tako da su žene 2018. bile zastupljene sa 6,2% u Direkciji za koordinaciju policijskih tijela BiH, zatim 15,1% u Državnoj agenciji za istrage i zaštitu (SIPA), 8,7% u Graničnoj policiji BiH, 9,3% u Ministarstvu unutrašnjih poslova RS, 6,1% u Policiji BDBiH, 10,4% u Policijskoj upravi FBiH, kao i 8,5% u kantonalnim ministarstvima unutrašnjih poslova. To ukazuje da je prosječna zastupljenost žena u policijskim strukturama BiH (isključujući informacije koje se odnose na Ured za poslove sa strancima) 2018. godine iznosila oko 9,2%. Žene su i dalje nedovoljno zastupljene na upravljačkim i višim pozicijama u policiji.²⁸⁵ Ipak, policijske službenice su osnovale svoje udruženje i, između ostalog, provode projekte u oblasti rodno zasnovanog nasilja i Rezolucije UNSCR 1325.

Kada se radi o učešću u mirovnim misijama, broj žena koje učestvuju u međunarodnim mirovnim misijama u ime BiH značajno je povećan. Procenat policijskih službenica iz BiH koje učestvuju u mirovnim misijama UN-a veći je od mnogih država članica Evropske unije i NATO-a, kao i od UN-ovog prosjeka.²⁸⁶ Procenat žena koje Ministarstvo sigurnosti BiH šalje u mirovne misije je 2016. godine, u odnosu na procenat muškaraca, iznosio 30%, što predstavlja povećanje za 6% od 2014, odnosno 14% od 2010. godine.²⁸⁷ Slično tome, procenat žena koje delegira Ministarstvo odbrane BiH povećao se sa 3,5% u 2013. na 6,7% u 2016. godini. Ova povećanja direktan su rezultat posebnih

mjera pozitivne diskriminacije u vezi sa smanjenjem neophodnog broja godina iskustva.²⁸⁸

Politike koje se odnose na žene, mir i sigurnost i njihova provedba

Agencija za ravnopravnost spolova BiH navodi porast zahtjeva za revidiranje odbrambenih i sigurnosnih propisa i politika u kontekstu Zakona o ravnopravnosti spolova i uključivanje rodno osviještenih principa. Na primjer, povećan je broj normativnih akata Ministarstva odbrane koji su vezani za zapošljavanje, status, etiku, obuku, pa je i izrada pravnih akata revidirana i usklađena sa Zakonom o ravnopravnosti spolova.²⁸⁹ Ministarstvo odbrane BiH usvojilo je politiku ravnopravnosti spolova unutar ministarstva i Oružanih snaga BiH i provelo analizu statusa žena radi poduzimanja neophodnih mjera.²⁹⁰ Nadalje, Ministarstvo sigurnosti BiH aktivno je uključilo Agenciju za ravnopravnost spolova BiH u izradu propisa i politika, uključujući akcione planove u različitim sigurnosnim oblastima, na primjer u slučaju Strategije za integrirano upravljanje granicama za period 2019-2021. godina, Akcionog plana za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima za period 2016-2019. godina, te Strategije za kontrolu malokalibarskog oružja i lakog naoružanja za period 2016-2020. godina, pri čemu su, između ostalog, žene uključene u rješavanje potreba ranjivih grupa kao što su maloljetnici bez pratnje, žrtve seksualnog zlostavljanja i trgovine ljudima, trudnice i porodilje.²⁹¹ Agencija za ravnopravnost spolova BiH osigurala je obuku za osobe koje rade kao rodne fokalne tačke u institucijama sigurnosnog i odbrambenog sektora BiH, kao i obuku za trenere i trenerice.²⁹²

Integraciji Programa o ženama, miru i sigurnosti pristupilo se na planiran način. BiH je prva zemlja u regiji koja je usvojila Akcioni plan za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1325 **Žene, mir i sigurnost** u julu 2010. za period 2010-2013. godina, a zatim je uslijedio drugi Akcioni plan za period 2014-2017. godina. Bh. institucije

282 Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017)

283 Ibid.

284 Odgovor Sjedišta EUFOR-a na upitnik.

285 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

286 Izjava ministra sigurnosti BiH je dostupna na: <http://msb.gov.ba/vijesti/najave/default.aspx?id=17356&langTag=en-US>.

287 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

288 Ibid.

289 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019).

290 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020).

291 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

292 Lucid Linx i Nycander, L. (2016)

trenutno provode treći Akcioni plan za provedbu Rezolucije UNSCR 1325 **Žene, mir i sigurnost** za period 2018-2022. godina, a koji donosi koncept sigurnosti ljudi s aspekta ravnopravnosti spolova. Ovaj koncept uključuje pitanja specifična za postkonfliktna društva i prepoznaje nove sigurnosne

prijetnje i izazove na globalnom nivou (prirodne katastrofe, izbjegličke krize, nasilni ekstremizam), kao i njihove implikacije po Bosnu i Hercegovinu. Strateški ciljevi i srednjoročni podciljevi Akcionog plana za provedbu Rezolucije UNSCR 1325 (za period 2018-2022) ²⁹³ su sljedeći:

1. Povećano učešće žena u oružanim snagama, policiji i mirovnim misijama, uključujući pozicije odlučivanja	Ključne politike, zakoni i drugi propisi omogućavaju veće učešće žena u oružanim snagama, policiji, mirovnim misijama, uključujući izbor na pozicije odlučivanja
	Stvaraju se uslovi za poboljšanje statusa i karijerno napredovanje žena u oružanim snagama, policiji, mirovnim misijama, uključujući izbor na pozicije odlučivanja
	Podiže se svijest o važnosti učešća žena u donošenju odluka i očuvanju mira i sigurnosti
2. Poboljšana sigurnost ljudi kroz prizmu ravnopravnosti spolova	Smanjena stopa trgovine ljudima u BiH
	Poboljšana podrška i pomoć žrtvama seksualnog nasilja i drugih krivičnih djela povezanih sa oružanim sukobima
	Poboljšan rodno osjetljiv pristup i sistem podrške u slučaju sigurnosnih prijetnji i izazova
3. Poboljšani uslovi i pristup provedbi Akcionog plana Rezolucije UNSCR 1325	Poboljšani mehanizmi koordinacije i instrumenti za provedbu Akcionog plana Rezolucije UNSCR 1325
	Poboljšana saradnja sa drugim akterima

Provedbu akcionih planova prate posebno imenovani koordinacijski odbori koji uključuju predstavnike institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, institucija iz odbrambenog i sigurnosnog sektora kao i nevladinog sektora u BiH. Koordinacijski odbor općenito ima zadatak da pregleda i usvaja operativne planove za provedbu Akcionog plana, koordinira aktivnosti koje provode relevantne institucije, međunarodne i nevladine organizacije, pregleda i dostavlja godišnje izvještaje o provedbi Akcionog plana Vijeću ministara BiH te prati druge aktivnosti u vezi s provedbom Akcionog plana. Izrađen je i primjenjuje se poseban plan za praćenje i evaluaciju, uključujući kvantitativne i kvalitativne indikatore za svaki cilj i očekivani rezultat.²⁹⁴ Organizacije civilnog društva i institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova od 2012. godine razvijaju općinske planove za lokalizaciju Akcionog plana Rezolucije UNSCR

1325.²⁹⁵ Ne postoje sveobuhvatne informacije o tome u kojoj mjeri ovi planovi danas obuhvataju lokalne zajednice.

Akcioni plan Rezolucije UNSCR 1325 potvrđuje da terorizam i nasilni ekstremizam imaju različite implikacije po žene i muškarce i sadrži mjere za sprečavanje ovih pojava. Međutim, prema procjeni OSCE-a, provedba stupca koji se odnosi na Strategiju za sprečavanje i borbu protiv terorizma BiH za period 2015.-2020. ima nedostatke po pitanju uključivanja pitanja ravnopravnosti spolova u istu. OSCE će zato saradivati s vlastima i civilnim društvom u BiH kako bi se osiguralo uključivanje ravnopravnosti spolova u Strategiju i Akcioni plan za period 2021-2026. godina i kako bi se uspostavila značajna saradnja sa Agencijom za ravnopravnost spolova BiH. OSCE je također savjetovao relevantnim organima da principe ravnopravnosti

²⁹³ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Lucid Linx i Nycander, L. (2016); UN Women (2021)

spolova uključuje u planiranje i provedbu koraka za rehabilitaciju i reintegraciju boraca u stranim terorističkim organizacijama i članova njihovih porodica, uključujući pružanje specijaliziranih programa obuke za stručnjake iz oblasti socijalne zaštite.²⁹⁶

Posvećenost Bosne i Hercegovine Programu o ženama, miru i sigurnosti i provedbi Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1325 prepoznata je 2018. godine na Samitu ministara vanjskih poslova zemalja G7, kada su članice G7 birale zemlje za partnerstvo u vezi s Programom o ženama, miru i sigurnosti kao dio inicijative koja je pokrenuta tokom predsjedavanja Kanade. Tada je EU za partnerstvo izabrala jednu evropsku zemlju – Bosnu i Hercegovinu.²⁹⁷

“Smatramo da je do sada ostvarila impresivne rezultate u vezi sa Programom o ženama, miru i sigurnosti i ponosni smo da sada počinje ova saradnja“, izjavila je o Bosni i Hercegovini glavna savjetnica za pitanja ravnopravnosti spolova Evropske službe za vanjske poslove ambasadorica Mara Marinaki tokom konferencije na visokom nivou posvećene Programu o ženama, miru i sigurnosti koju su organizirali NATO i EU u partnerstvu sa Ministarstvom vanjskih poslova Ujedinjenog Kraljevstva, koja je počela 4. marta 2019. godine u Sarajevu.²⁹⁸ Nakon ovoga izrađena je Mapa puta za saradnju kojom se definiira zajedničko djelovanje tokom sljedeće dvije godine.²⁹⁹ Nadalje, Sjedište EUFOR-a podržalo je napore Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva odbrane BiH, Oružanih snaga BiH i Ministarstva sigurnosti BiH i drugih partnera, na poboljšanju pozicije žena u sigurnosnom sektoru, na povećanju njihovog prisustva i pružanju podrške mjerama pozitivne diskriminacije i politike zadržavanja.³⁰⁰ Odbor za CEDAW pozvao je na dodjelu adekvatnih resursa za provedbu Akcionog plana Rezolucije UNSCR 1325 na svim nivoima vlasti.³⁰¹

Kontrola malokalibarskog i lakog oružja

Rodna perspektiva uključena je u pitanja koja se odnose na malokalibarsko i lako oružje (SALW).

Agencija za ravnopravnost spolova BiH učestvovala je u izradi Strategije za kontrolu malokalibarskog oružja i lakog naoružanja BiH za period 2016.-2020. godina.³⁰² Prema ovoj strategiji, poseban značaj se pridaje uticaju upotrebe oružja u slučajevima porodičnog nasilja, kao i različitim uticajima koje malokalibarsko i lako oružje ima na muškarce i žene.³⁰³ OSCE podržava izradu i provedbu okvira za praćenje pitanja spola za projekte u BiH koji se odnose na malokalibarsko i lako oružje jer na taj način se pomaže i uspostavljanju najboljeg načina za integraciju rodne perspektive i prikupljanje podataka raščlanjenih po spolu.³⁰⁴ U okviru prethodnog velikog doprinosa Centra za kontrolu malokalibarskog i lakog oružja u Jugoistočnoj i Istočnoj Evropi (SEESAC) identificiranju uloge muškaraca i žena u oblasti malokalibarskog i lakog oružja, uočeno je da postoje značajne razlike u percepciji i stavovima o posjedovanju i upotrebi malokalibarskog i lakog oružja, kao i o riziku da neko postane žrtva nasilja i drugih incidenata vezanih za malokalibarsko i lako oružje.³⁰⁵

Borba protiv trgovine ljudima

Trgovina ljudima je i dalje problem u BiH. Ova zemlja se (već dvije godine) nalazi na drugom nivou Liste praćenja trgovine ljudima Ministarstva vanjskih poslova SAD-a.

SAD-a.³⁰⁶ Prema Izvještaju o trgovini ljudima za BiH (TIP) iz 2020. godine, “trgovci ljudima iskorištavaju domaće i strane žrtve u BiH, a trgovci ljudima u inostranstvu iskorištavaju žrtve iz BiH”.³⁰⁷ Trgovina ljudima se posebno – iako ne isključivo – odnosi na žene. Prema Izvještaju o trgovini ljudima za BiH, trgovci ljudima “izrabljuju bh. žene i djevojčice u okviru trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja u privatnim stambenim objektima i motelima u zemlji. Marginalizirana romska djeca se iskorištavaju za prisilno prosjačenje, trgovinu ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja i

296 Odgovor OSCE-a na upitnik.

297 Dostupno na: <https://europa.ba/?p=62353>.

298 Ibid.

299 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019).

300 Odgovor Sjedišta EUFOR-a na upitnik.

301 Nije objavljeno; dostupno u Agenciji za ravnopravnost spolova BiH.

302 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

303 Dostupno na: http://msb.gov.ba/PDF/SALW_ENG%20FINAL_web.pdf.

304 Odgovor Misije OSCE-a na upitnik.

305 Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog oružja u Jugoistočnoj i Istočnoj Evropi (SEESAC) (2019).

306 Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a (2020).

307 Ibid., s. 7.

kućno ropstvo u prisilnim brakovima. Strane žene i djevojke iz evropskih zemalja su ranjive po pitanju trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja u zemlji. Trgovci ljudima iskorištavaju bh. žrtve u svrhu seksualnog iskorištavanja i prisilnog rada u građevinarstvu i drugim sektorima u susjednim zemljama Balkana i drugim zemljama širom Evrope³⁰⁸. Nadalje, "hiljade migranata i izbjeglica iz Afganistana, Bangladeša, Iraka, Maroka, Sirije i njima susjednih zemalja koji putuju kroz BiH, a koji su ostali u BiH ili ih neko krijumčari kroz BiH, izloženi su riziku od trgovine ljudima, a posebno žene i maloljetne osobe bez pratnje."³⁰⁹

Bh. vlasti su usvojile novu Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima u BiH za period 2020.-2023. godina. Ova strategija³¹⁰ se zasniva na principima poštivanja ljudskih prava, na učešću i odgovornosti vlasti, interdisciplinarnom i multisektorskom pristupu, nediskriminaciji, na učešću zajednice, održivosti, međunarodnom i regionalnom pristupu te zaštiti prava djece i rodno specifičnom pristupu. Strategija sadrži prioritete za sljedeći period, uključujući: sisteme podrške (provedba, koordinacija, pravno usklađivanje, mehanizmi praćenja i izgradnja kapaciteta), prevenciju (podizanje svijesti, posebne mjere za grupe izložene riziku, prevencija usmjerena prema različitim ciljnim grupama), krivično gonjenje počinitelja (izgradnja kapaciteta, podrška svjedocima, oduzimanje imovine), zaštitu žrtava (i reparacije) i partnerstva (s raznim lokalnim i međunarodnim akterima). Vijeće Evrope je podržalo napore na lokaliziranju provedbe strategije pružanjem smjernica za integraciju rodne dimenzije u lokalne akcione planove.³¹¹

Postoji sveobuhvatan institucionalni i zakonodavni okvir za provedbu politika borbe protiv trgovine ljudima. Okvir uključuje državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i neregularnih migracija i Odsjek Ministarstva sigurnosti BiH za borbu protiv trgovine ljudima. Odsjek podržava rad državnog koordinatora, a posebno imenovanu udarnu grupu za borbu

protiv trgovine ljudima koja okuplja predstavnike tužilaštava i tijela za provedbu zakona i mrežu regionalnih timova za praćenje/koordinaciju. Prema Analitičkom izvještaju koji prati Mišljenje Evropske komisije iz 2019. godine, "zakonodavstvo na svim nivoima vlasti koje se bavi trgovinom ljudima najvećim dijelom je usklađeno s pravnom stečevinom EU. Neophodna su dodatna poboljšanja, a posebno po pitanju sankcija."³¹² Odbor za CEDAW pozdravio je usvajanje Zakona o strancima BiH, koji predviđa podršku žrtvama trgovine ljudima koje su dobile privremenu dozvolu boravka i Zakona o azilu BiH, koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu, između ostalog, spola, seksualne orijentacije, rodno identiteta i seksualnih odlika.³¹³ BiH je o svojim rodno osjetljivim postupcima u vezi s azilom informirala u svom izvještaju za GREVIO.³¹⁴

Procesuiranje počinitelja malog je obima i ne fokusira se na žrtve. Prema podacima iz Izvještaja o trgovini ljudima za BiH iz 2019. godine, "vlasti su identificirale 61 potencijalnu žrtvu trgovine ljudima (36 potencijalnih žrtava 2018. godine). Od ovog broja, 19 osoba su žrtve trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja, 36 radi prisilnog prosjačenja, tri zbog prisilnog braka s ciljem prisilnog prosjačenja i seksualnog iskorištavanja, a tri radi višestrukih oblika eksploatacije [...]; 49 žrtava su žene, a 12 su muškarci (2018. godine 21 žrtva su bile žene, a 15 muškarci); 36 su djeca (2018. godine bilo je 12 djece), a šest žrtava su strani državljani/državljanke (2018. godine bilo ih je osam)".³¹⁵ Ipak, prema istom izvještaju, procesuiranje počinitelja i dalje je malog obima; samo tužilaštva u RS su podigla optužnicu protiv dvije osobe 2019. godine, dok Tužilaštvo BiH i tužilaštva u FBiH nisu podigla nijednu optužnicu. U Izvještaju o trgovini ljudima za BiH također se navodi da "u slučaju tijela za provedbu zakona nedostaju istrage i procesuiranje fokusirano na žrtve, a da je udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i dalje neučinkovita. Pored toga, vlasti nastavljaju kažnjavati žrtve i ne isplaćuju godišnja sredstva nevladinim organizacijama za napore na zaštiti žrtava, dok

308 Ibid, s. 8.

309 Ibid.

310 Dostupno na: http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/planovi/default.aspx?id=18185&langTag=bs-BA.

311 Iz: <https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/-/elaborating-gender-responsive-action-plans-and-measures-to-combat-trafficking-in-human-beings>.

312 Evropska komisija (2019a), s. 58.

313 Odbor za CEDAW (2019), s. 2.

314 Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici podnesen Grupi stručnjaka za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj za GREVIO, 2020).

315 Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a (2020), s. 4.

pružatelji pomoći žrtvama i dalje nemaju resursa i nisu u stanju pomoći svim domaćim žrtvama“.³¹⁶ Prema Analitičkom izvještaju koji prati Mišljenje Evropske komisije iz 2019. godine, BiH „mora razviti sveobuhvatan, multidisciplinarni pristup fokusiran na žrtve u cilju bolje identifikacije i zaštite žrtava, a posebno djece. Međunarodna saradnja također treba biti intenzivirana, posebno aktivnijim radom zajedničkih istražnih timova i zajedničkih operacija.“³¹⁷

Zaštita žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima

Tačan broj žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima je nepoznat, a njihova stigmatizacija se nastavlja. Ne postoje pouzdani podaci o broju žena i muškaraca koji su pretrpjeli seksualno nasilje tokom rata iz 1990-ih.³¹⁸ Procjenjuje se da je tokom rata silovano između 20.000 i 50.000 žena.³¹⁹ Istraživanja su ograničena, ali tačan broj nije se mogao utvrditi zbog različitih praksi priznavanja i evidentiranja žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i s tim povezane stigme. Prema istraživanju agencije UNFPA, „žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima u BiH su marginalizirane u svakom aspektu života. Osude koje su doživjele i/ili dalje doživljavaju od porodice, poznanika i zajednica u kojima žive dovele su do toga da žrtve ne žele govoriti o nasilju koje im se desilo. [...] Žrtve ne smatraju da javne institucije pravilno postupaju prema njima i naglašavaju potrebu za dodatnom psihološkom i medicinskom podrškom. Podršku koju dobijaju od nevladinih organizacija smatraju pozitivnim elementom za smanjenje marginalizacije. Kada se radi o podršci žrtvama seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima općenito, postoji očigledno rodno neosjetljiv pristup, a također su evidentni zanemarivanje i marginalizacija muškaraca koji su seksualno zlostavljani tokom konflikta“.³²⁰

Provode se intervencije u cilju ublažavanja stigmatizacije u saradnji s mladima, vjerskim

zajednicama i medijima. Međureligijsko vijeće (MRV) je 2017. godine pripremlilo Deklaraciju o suzbijanju stigmatizacije osoba koje su preživjele seksualno nasilje u ratu u BiH i vjerske vođe su je javno potpisale. Navodi se da je rad Međureligijskog vijeća i lokalnih zajednica doveo do toga da su vjerski službenici sve četiri religije počeli učestvovati u lokalnom dijalogu radi sprečavanja stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i radi upućivanja žrtava na odgovarajuće službe. Nadalje, medijski stručnjaci i stručnjakinje obučeni su u vezi sa kontekstualiziranim izvještavanjem o nasilju povezanom s oružanim sukobima i izrađene su smjernice o izvještavanju o takvom nasilju.³²¹

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova navode da se radi na usklađivanju postojećih i usvajanju novih zakona u skladu s međunarodnim standardima u cilju osiguravanja zaštite prava žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima, uključujući pravo na kompenzaciju i rehabilitaciju.³²² Usklađivanje zakonodavstva odnosi se na krivično zakonodavstvo i na socijalnu zaštitu.³²³ Odbor za CEDAW pozdravio je izmjene krivičnog zakonodavstva koje određene oblike seksualnog nasilja definiraju kao ratni zločin.³²⁴ Raniji naponi na usvajanju sveobuhvatnog zakona na državnom nivou kojim se reguliraju prava žrtava, reparacije, rehabilitacija i usluge podrške, kao i na usvajanju Programa za poboljšanje statusa žena žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i torture u BiH, a koji su izradili Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i UNFPA, nisu doveli do formalnog usvajanja ovih politika. Naime, RS, FBiH i kantoni, kao i BDBiH su umjesto toga usvojili novo zakonodavstvo ili izmijenili postojeće zakonodavstvo u cilju reguliranja statusa i zaštite žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima. UN Women navodi da “nedavne izmjene zakonodavstva na entitetskom nivou sada omogućavaju žrtvama seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima da uživaju pravedniji pristup uslugama i pravima općenito“. To uključuje pristup zdravstvu i zdravstvenom

316 Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a (2020)

317 Evropska komisija (2019a), s. 60.

318 UN Women (2021)

319 Bari, Farzana; Kovač, Vanja. Gender Brief Bosnia and Herzegovina: Gender equality state of play and recommendations for BIH GAP and EU GAP implementation. Sarajevo: Ured UN Women u BiH, 2019, kao što je navedeno u UN Women (2021).

320 UNFPA (bez datuma).

321 Karadinović, N. i drugi (2019)

322 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

323 Ibid.

324 Odbor za CEDAW (2019)

osiguranju, psihosocijalnoj, pravnoj i finansijskoj podršci. Međutim, žene koje su preživjele silovanje tokom rata tretiraju se različito u oba entiteta i Distriktu Brčko na osnovu njihovog pravnog statusa koji određuje iznos kompenzacije na koji imaju pravo (mjesečna naknada, zdravstvena zaštita, rehabilitacija, psihološka podrška itd.). Nadalje, muškarci koji su žrtve silovanja u ratu općenito su nezaštićeni i "stigmatizirani u svojim zajednicama usljed patrijarhalnih normi koje dodatno kažnjavaju one koji 'vrijeđaju' ideal maskuliniteta".³²⁵

Nakon povećanja broja predmeta seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima koje procesuiraju pravosuđe u BiH, obrada predmeta je usporena. Prema Amnesty International (na osnovu podataka dobijenih od OSCE-a), u periodu 2004-2020. godina sudovi su evidentirali 219 predmeta protiv 346 optuženih lica koji se odnose na silovanje ili seksualno nasilje povezano s oružanim sukobima. Od tog broja zatvoren je 161 predmet (koji uključuje 229 optuženih lica).³²⁶ Godine 2011. procesuirano je 13 lica, a 2016. taj broj je porastao na 22. Godine 2017. Sud BiH je imao 46 predmeta sa elementima seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima.³²⁷ Otkako je Sud BiH počeo s radom 2002. godine pa do kraja 2016. godine okončani su postupci protiv ukupno 70 lica (67 muškaraca i tri žene) vezani za krivična djela ratnog zločina s elementima seksualnog nasilja počinjenog nad ženama. Od ovog ukupnog broja, 53 osobe (51 muškarac i dvije žene) su osuđene, a 17 osoba (16 muškaraca i jedna žena) oslobođene su svih optužbi. Izrečena je kazna zatvora/dugoročnog zatvora u trajanju od ukupno 695 godina.³²⁸ Godine 2019. okončano je 16 predmeta koji su se odnosili na 24 optužena lica, uključujući 13 predmeta pred Sudom BiH i tri pred sudovima oba entiteta i Distrikta Brčko. Ukupno 17 optuženih lica osuđeno je na ukupno 125 godina zatvora. Pet osoba je oslobođeno, jedno optuženo lice je umrlo tokom suđenja, a postupak protiv jednog optuženog lica obustavljen je zbog bolesti optuženog. Godine 2020. vodi se 58 predmeta koji se odnose na

117 optuženih lica pred raznim sudovima u BiH: 38 predmeta se vodi pred Sudom BiH, a 20 pred sudovima na nivou entiteta i u Distriktu Brčko.³²⁹ Prema Amnesty International, "uprkos značajnom napretku koji je ostvaren do 2016. godine, procesuiranje predmeta ratnih zločina, uključujući predmete silovanja tokom rata i seksualno nasilje, dramatično je usporeno tokom posljednjih nekoliko godina".³³⁰ Visoki komesar za ljudska prava pozvao je na punu provedbu zakona koji se odnose na žrtve silovanja i seksualnog nasilja tokom rata u cijeloj BiH i na izradu sveobuhvatnog okvira zasnovanog na pravima na pravne lijekove i na osiguravanje provodivosti prava na kompenzaciju u građanskim i krivičnim postupcima u praksi.³³¹

Postoje institucije i zakonodavstvo za zaštitu i podršku svjedocima tokom sudskih postupaka, što najvećim dijelom pružaju odjeli za podršku svjedocima sudova i tužilaštava, zakoni o zaštiti svjedoka i mreža nevladinih organizacija koje su potpisale protokole o međusobnoj saradnji s nadležnim ministarstvima i institucijama za pružanje sveobuhvatne i efikasne podrške žrtvama i svjedocima u slučaju ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih krivičnih djela.³³² Međutim, u izvještajima iz 2016.³³³ i 2020. godine³³⁴ još uvijek se ističu problemi vezani za zaštitu identiteta svjedoka i dosljednu podršku svjedocima, i poziva se na kontinuirano finansiranje mreža za podršku svjedocima koja se treba pružiti i nakon okončanja krivičnih postupaka. Naime, Amnesty International navodi postojanje podrške tokom krivičnih postupaka – ali ne i tokom naknadnih građanskih postupaka koji se vode radi zahtjeva za reparacije.³³⁵

Žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i dalje se suočavaju sa brojnim izazovima kad se radi o pristupu svim oblicima reparacija. Prema Amnesty International,³³⁶ sudovi u BiH donijeli su konačne odluke u 17 drugostepenih krivičnih postupaka kojima se osuđenim počiniocima naređuje da plate kompenzaciju žrtvama seksualnog nasilja povezanog s oružanim

325 UN Women (2021), s. 50.

326 Amnesty International (2020)

327 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

328 Ibid.

329 Amnesty International (2020)

330 Ibid., s. 9.

331 Dopis visokog komesara za ljudska prava upućen ministrici vanjskih poslova BiH (2020).

332 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a).

333 Korner, J. (2016)

334 Korner, J. (2020)

335 Amnesty International (2020)

336 Ibid.

sukobima; međutim, ove odluke su izvršene samo u jedan ili dva slučaja. Bosna i Hercegovina nema fond za kompenzaciju žrtava, niti alternativni mehanizam za kompenzaciju žrtava krivičnih djela u slučajevima kada osuđeni počinioci nisu u stanju platiti odštetu, što žrtvama uskraćuje mogućnost da efektivno ostvare svoje pravo na ovaj vid kompenzacije. Podnošenje zahtjeva za kompenzaciju u okviru građanskih postupaka predstavlja prijetnju privatnosti žrtava i izlaže ih značajnim troškovima, a njihovi zahtjevi često se odbijaju zbog zastare zahtjeva za reparacije od države.³³⁷ Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je stoga u izvještaju Vijeću sigurnosti krajem marta 2021. godine naveo „da se žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima bore da budu priznate kao legitimne žrtve rata i da dobiju pristup reparacijama i pravnim lijekovima. U avgustu 2020. godine, odgovarajući na pojedinačnu žalbu, Odbor za eliminaciju diskriminacije nad ženama je zaključio da su istrage seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima u Bosni i Hercegovini bile neučinkovite i spore, a da su kompenzacije i podrška za žrtve bile neadekvatne“.³³⁸ Nadalje, u izvještaju o napretku za BiH Evropske komisije za 2020. godinu, u vezi s peticijom žrtava seksualnog nasilja počinjenog tokom rata navodi se “da je UN-ov Odbor protiv torture osudio praksu primjene zastare na zahtjeve za kompenzaciju i zahtijevao od Bosne i Hercegovine da uspostavi učinkovit program reparacija na državnom nivou kako bi se pružila adekvatna i pravedna satisfakcija žrtvama torture“.³³⁹

Prirodne katastrofe i humanitarne krizes

Tri velike krize su u značajnoj mjeri pogodile BiH tokom proteklih godina: razorne poplave 2014. godine, migrantska kriza koja kontinuirano traje od 2014. godine, kao i pandemija COVID-19 2020. godine. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH reagirali su na poplave tako što su analizirali njihove implikacije na žene, muškarce, djecu i starije te izradili akcione planove za rodnu jednakost u slučaju katastrofa. Interventna sredstva FIGAP-a dodijeljena su najugroženijim područjima. Isto tako, institucionalni mehanizmi

za ravnopravnost spolova preporučili su vlastima načine za uključivanje principa rodne jednakosti u akcije pomoći.³⁴⁰

Postoje primjeri posebno osmišljenih intervencija za reakciju na rodno zasnovano nasilje u slučaju migrantske krize, koje ima potencijal ponavljanja. Agencija UNFPA podržala je 2018. godine institucije u Unsko-sanskom kantonu kako bi mogle odgovoriti na migrantsku krizu. Izvršena je hitna procjena, a osoba stručna za rodno zasnovano nasilje u hitnim situacijama je brzo upućena na teren. Standardne procedure rada za postupanje sa žrtvama rodno zasnovanog nasilja izrađene su u saradnji s Ministarstvom zdravstva i socijalne politike Unsko-sanskog kantona; provedeni su programi obuke i aktivnosti podizanja svijesti za humanitarne radnike i druge radnike na terenu; uspostavljeni su sigurni prostori za žene i djevojčice; dnevne aktivnosti su prilagođene potrebama migrantica i organizirane su njihove kulturne i druge potrebe. Standardne procedure rada koje su izrađene mogu se primjenjivati i u drugim hitnim situacijama, a ne samo u slučaju ove konkretne migrantske krize. Isto tako, UNFPA radi na integraciji minimalnog inicijalnog servisnog paketa u lokalne planove pripravnosti u slučaju vanrednih događaja kako bi se garantirala odgovarajuća prava seksualnog i reproduktivnog zdravlja i potrepštine i usluge vezane za rodno zasnovano nasilje u hitnim situacijama.³⁴¹ UNFPA nastavlja svoju podršku migranticama i mladima tokom pandemije COVID-19.³⁴² UNFPA je također, zahvaljujući sredstvima EU i vlastitim sredstvima, provela aktivnosti na ublažavanju poteškoća i jačanju kapaciteta migrantica i izbjeglih žena i djevojčica u okviru centara za žene i djevojčice UNFPA, što je komplementarno sa programima mentalnog zdravlja i psiho-socijalne podrške ove agencije.³⁴³

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova, Ujedinjene nacije i druge agencije u kratkom su vremenu proveli analizu implikacija pandemije COVID-19 na žene u okviru sigurnosti ljudi iz Akcionog plana Rezolucije UNSCR 1325. Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Ženska mreža BiH provele su pilot anketu o situaciji žena

337 Ibid.

338 Dostupno na: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/countries/bosnia-and-herzegovina/>.

339 Evropska komisija (2020a), s. 27.

340 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019).

341 Karađinović, N. i drugi (2019)

342 Dostupno na: https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/monthly_operational_update_in_numbers_march.pdf.

343 Odgovor UNFPA-e na upitnik.

iz ranjivih kategorija stanovništva u BiH tokom pandemije COVID-19. Ova anketa je pokazala da se žene suočavaju sa finansijskim poteškoćama i zavise od blagonaklonosti muškaraca u vezi s određenim rashodima, da je njihov pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti ograničen i da nasilje nad ženama predstavlja posebnu prijetnju u okolnostima zatvaranja usljed pandemije.³⁴⁴ Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova dali su preporuke vlastima u vezi s rodno osjetljivom reakcijom na pandemiju COVID-19.³⁴⁵ Preporuke se odnose na prevenciju rodno zasnovanog nasilja, žene na tržištu rada, ekonomiju i jednako učešće u donošenju odluka, kao i na pitanja zdravlja žena i statusa ranjivih grupa. OSCE je proveo analizu odgovora na krizu izazvanu pandemijom COVID-19, analizu ljudskih prava i rodnu analizu s ciljem podizanja svijesti o izazovima s kojima se suočavaju ranjive grupe u svakodnevnom životu i u neželjenim posljedicama hitnih mjera.³⁴⁶

Suočavanje s izazovima i prilike koje nude zelena tranzicija i digitalna transformacija

Zelena tranzicija

Ulozi žena u oblasti zaštite okoliša i zelene tranzicije donedavno se nije pridavala dovoljna pažnja. Projekat Zeleni ekonomski razvoj (GED), koji podržava Švedska a provodi UNDP, ima za cilj stvaranje povoljnih uslova za investicije u mjere energetske efikasnosti, istovremeno doprinoseći razvoju tržišta i ekonomskom napretku zemlje.³⁴⁷ U okviru evaluacije projekta navode se pozitivni učinci projekta na ravnopravnost spolova i specifične implikacije energetske rješenja na žene i muškarce.³⁴⁸ U okviru evaluacije ističe se da je projekat stvorio 971 'zeleno radno mjesto'. Prema podacima UNDP, 2020. godine održano je 12 programa obuke za 129 krajnjih korisnika i menadžera za energiju (od toga 56 ili 43% žena) kako bi se omogućilo sistematsko prikupljanje

podataka i praćenje potrošnje svih vrsta energije u javnom sektoru. Od 79.000 korisnika utopljenih zgrada i javnog sistema rasvjete, njih 40.500 (51%) su žene. Sistem za analizu rizika od katastrofa (DRAS) posebno je fokusiran na ranjive kategorije žena. Godine 2020, sedam od 129 zelenih poslova koji su stvoreni može povezati sa ženama.³⁴⁹ Italija podržava održiv ekonomski razvoj i zaštitu okoliša u oblastima s prirodnim ograničenjima, pri čemu ciljna grupa uključuje i žene i muškarce, ali postoje specifični ciljevi koji se odnose na poduzetništvo žena u sektoru turizma.³⁵⁰ Na primjer, jedan projekat je naveo podršku za 26 malih poduzeća u poljoprivredi i turizmu, uključujući sedam poduzeća čije su vlasnice žene, kao i 25 (najmanje 40%) novozaposlenih žena (na pola radnog vremena/sezonski).³⁵¹

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova nisu bili u dovoljnoj mjeri uključeni u procese strateškog planiranja zaštite okoliša do nedavnog učešća u izradi Strategije zaštite okoliša i Akcionog plana za BiH do 2030. godine (ESAP 2030+). Prije ovoga nije uočen sistemski pristup ženama i okolišu, iako je ova oblast djelovanja uključena u prvi Gender akcioni plan za period 2006.-2011. godina. Projekat ESAP BiH 2030+ prepoznaje da rješenja za okolišne promjene nisu društveno neutralna. Projekat je stoga uključio institucionalne mehanizme za ravnopravnost spolova u konsultacije kako bi bolje shvatili postojeće teškoće i saznanja vezana za dodirne tačke između pitanja okoliša, ravnopravnosti spolova, socijalne jednakosti i siromaštva (GESEP) u BiH i kako bi ih pozvao na učešće u izradi strategije. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova igraju važnu ulogu i pokreću uključivanje rodno osviještenih principa u planiranje.³⁵² Projekat ESAP BiH 2030+ razmatrao je jačanje politike zaštite okoliša u BiH kroz pristup koji podrazumijeva ravnopravnost spolova, socijalnu jednakost i smanjenje siromaštva, uzimajući u obzir 'multidimenzionalne nejednakosti'.³⁵³

344 Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/utjecaj-covid-19-pandemije-na-ravnopravnost-spolova-i-polozaj-zena-iz-drustveno-marginaliziranih-kategorija-u-bosni-i-hercegovini/>.

345 Na primjer: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/05/Preporuke-za-integriranje-perspektive-ravnopravnosti-spolova-u-borbi-protiv-pandemije-COVID-K%C5%A0.pdf>, <https://www.gcfbih.gov.ba/informacija-o-stanju-ravnopravnosti-spolova-tokom-i-za-vrijeme-oporavka-od-krize-uzrokovane-pandemijom-koronavirusa-covid-19-u-federaciji-bosne-i-hercegovine-s-prijedlogom-mjera-za-unaprijedjenje/>.

346 Misija OSCE-a (2021)

347 Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/climate-and-disaster-resilience/GED.html.

348 Bajraktari, E. i Alibašić, G. (2021)

349 Odgovor UNDP-a na upitnik.

350 Odgovor Italijanske agencije za razvojnu saradnju na upitnik.

351 Ibid.

352 Informacije projekta ESAP 2030+.

353 Strambo i drugi (2021)

Ipak, uspostavljena polazna osnova na početku strateškog planiranja je sljedeća: niska je svijest o važnosti uključivanja rodno osviještenih principa u planiranje i upravljanje okolišnom politikom, ranjive grupe nisu uključene u ove procese, procjena uticaja na ravnopravnost spolova nije provedena, podaci raščlanjeni prema spolu nisu dostupni. Strateški ciljevi stoga uključuju integraciju pitanja koja se odnose okoliš, ravnopravnost spolova, socijalnu jednakost i siromaštvo u sve faze upravljanja okolišem i druge aspekte zaštite okoliša.³⁵⁴

Digitalna transformacija

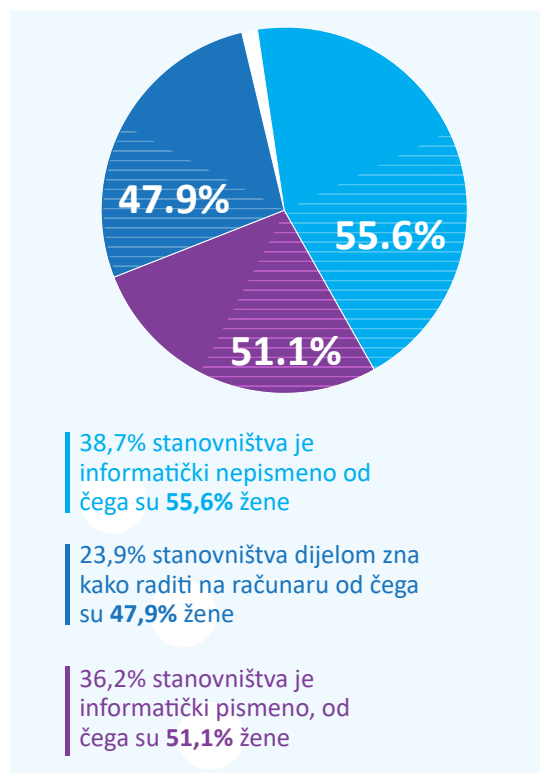
U slučaju informatičke pismenosti u BiH postoji ravnopravnost spolova. Prema popisu iz 2013. godine, 36,2% stanovništva je informatički pismeno, od čega su 51,1% žene; 23,9% stanovništva dijelom zna kako raditi na računaru (od čega su 47,9% žene), dok je 38,7% stanovništva (55,6% su žene) informatički nepismeno.³⁵⁵ Prema nešto novijim podacima, 62,2% domaćinstava ima pristup računaru, a 88,1% domaćinstava su domaćinstava sa djecom mlađom od 16 godina. Prema istom izvoru, 91,4% domaćinstava sa djecom mlađom od 16 godina ima pristup Internetu. Udio korisnika i korisnica računara po spolu je 69,1% muškaraca i 62,8% žena.³⁵⁶ U nedavnoj studiji se navodi da razlika u vještinama između muškaraca i žena iznosi 4 procentna poena u korist žena, što je identično nivou u EU.³⁵⁷

Interesovanje djevojčica i žena za nauku, tehnologiju, inženjerstvo i matematiku (STEM) razlikuje se u raznim podoblastima, a međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva aktivno promoviraju ulogu žena u nauci, tehnologiji, inženjerstvu i matematici. Određeni izvori navode da samo u oblasti matematike postoji veći broj žena nego muškaraca, dok je u oblasti tehnologije svaki četvrti, a u oblasti inženjerstva svaki treći student žena.³⁵⁸ Isto tako se navode razlike u preferencijama za relevantne podoblasti nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike.

Prema projektu MEASURE-BiH, “muškarci su u većoj mjeri zainteresirani za programiranje (posebno CNC programiranje) i inženjerstvo, dok se žene obično bave drugim oblastima, kao što je digitalni marketing”.³⁵⁹ Međunarodni dan djevojčica u informacijskim i komunikacijskim tehnologijama obilježava se u BiH tokom događaja koje organiziraju institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova i međunarodne organizacije kako bi se skrenula pažnje na ključnu potrebu za većim brojem djevojčica i žena u sektoru informacijskih i komunikacijskih tehnologija.³⁶⁰ Vrijedna spomena je posebna inicijativa tri agencije Ujedinjenih nacija – UN Women, UNDP i UNICEF, a koju finansira Vlada Kraljevine Švedske – **IT Girls**. Ova inicijativa osigurava obuku za djevojčice i nastavnice i nastavnice osnovnih škola u vezi sa

SLIKA 13

Postotak informatičke pismenosti prema popisu iz 2013.

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016

354 Informacije Agencije za ravnopravnost spolova BiH.

355 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2016)

356 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021)

357 Suta, C. i drugi (2021), s. 36.

358 Risteska, M. i drugi (2020)

359 MEASURE-BiH (2019), s. 51.

360 Na primjer <https://www.unicef.org/eca/stories/girls-ict-day-let%20B4s-reimagine-girls%20B4-education-toward-stem-and-girl-centered-solutions>, <https://eca.unwomen.org/en/news/in-focus/international-girls-in-ict-day>, <https://www.rcc.int/events/729/international-girls-in-ict-day-sarajevo-bosnia-and-herzegovina>

digitalnim vještinama i saraduje sa pet IT kompanija kako bi im pomogla da revidiraju svoje standarde radnih mjesta u skladu s principima osnaživanja žena.³⁶¹ Ova inicijativa također promovira učešće djevojčica i žena u informacijskim i komunikacijskim tehnologijama i nauci.³⁶² Švicarska također podržava prilike za zaposlenje i poduzetništvo za žene i muškarce kroz fokus na IT kompanije i osobe iz slobodnih profesija, uzimajući u obzir rodno osjetljive i socijalno inkluzivne poslovne prakse fokusirane na rast kako bi se rodne barijere za poslovanje prevazišle.³⁶³ U nedavnoj studiji se navodi da “u promjenjivom ekonomskom okruženju u kojem digitalizacija napreduje, posjedovanje digitalnih vještina postaje važno ukoliko radnici i radnice žele iskoristiti ove nove ekonomske mogućnosti. Digitalne vještine su stoga od ključnog značaja za ekonomsko osnaživanje žena”.³⁶⁴ U istoj studiji se, međutim, navodi da promociju žena u oblasti nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike vrše međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva.³⁶⁵

Ravnopravnost spolova postoji u slučaju istraživača i istraživačica na visokoškolskim institucijama, iako postoji razlika u korist muškaraca kada se radi o vođenju istraživanja.³⁶⁶

Žene su brojnije u odnosu na muškarce u oblasti istraživanja u humanističkim, prirodnim i društvenim naukama, te u medicini i zdravstvenim naukama. Međutim, BiH je istaknuta u izvještaju *She Figures* iz 2015. godine kao jedna od malobrojnih zemalja u kojima postoji veća vjerovatnoća da će istraživačice (47,1%) raditi u oblasti inženjerstva i tehnologije.³⁶⁷ Značajna razlika između spolova u korist muškaraca uočljiva je u slučaju starosnih grupa 60-64, 65-69, i 70+.³⁶⁸ Agencija za ravnopravnost spolova BiH prati provedbu Strategije za razvoj nauke za period 2017–2022. godina, a koja predviđa poboljšanje ravnopravnosti spolova u istraživanju, posebno s aspekta prisustva žena u upravljanju istraživanjima.³⁶⁹ Ipak, nema dokaza da se nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika i digitalizacija na dosljedan način uzimaju u obzir kao potencijal za ekonomsko osnaživanje žena u službenim politikama i praksama. Međunarodni dan žena i djevojčica u nauci i tehnologiji obilježavaju pojedinačne obrazovne institucije kao način za promociju uloge žena i postignuća u nauci i za predstavljanje uzora.³⁷⁰

361 Dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/en/press-releases/support-sweden-it-girls-are-growing>.

362 Dostupno na: <http://itgirls.ba/ko-su-it-girls/>.

363 Odgovor Švicarske razvojne agencije (SDC) na upitnik. Vidjeti također <https://www.marketmakers.ba/>.

364 Suta, C. i drugi (2021)

365 Risteska, M. i drugi (2020)

366 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020b)

367 Generalna direkcija za istraživanje i inovacije (Evropska komisija) (2019)

368 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020b)

369 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020)

370 Na primjer, <https://www.sarajevotimes.com/international-day-of-women-and-girls-in-science-and-technology-celebrated-in-sarajevo/>, <https://unsa.ba/en/novosti/women-science-discussion-and-conference-bosnian-women-scientists-and-their-research-opus>.

MAPIRANJE PODRŠKE AKTERA IZ EVROPSKE UNIJE I MEĐUNARODNIH AKTERA

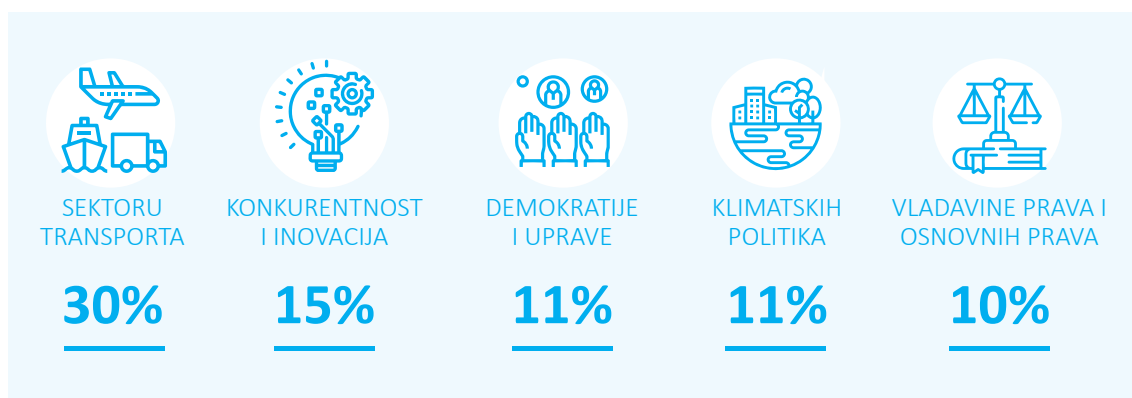
Pregled razvojne pomoći

Tokom 2019. godine ukupne alokacije zvanične razvojne pomoći za BiH (ODA) iznosile su 751,83 miliona EUR, od čega su 258,77 miliona EUR ili 34,4% bespovratna sredstva, a 493,06 miliona EUR ili 65,6% zajmovi. Ukupne isplate sredstava zvanične razvojne pomoći 2019. godine iznosile su 535,86 miliona EUR, od čega su 200,66 miliona EUR ili 37,4% bespovratna sredstva, a 335,20 miliona EUR ili 62,6% zajmovi. Glavni razvojni partneri 2019. godine bili su Evropska unija, Njemačka, Sjedinjene Američke Države/Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID), Švicarska, Ujedinjene

nacije i Švedska. Kreditori su 2019. godine bili Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), Evropska investicijska banka (EIB), Njemačka, Svjetska banka i Japan/Japanska agencija za međunarodnu saradnju (JICA). Od ukupnih isplata, najveći iznosi su isplaćeni u sektoru transporta – 30%, konkurentnosti i inovacija – 15%, demokratije i uprave – 11%, klimatskih politika – 11%, kao i vladavine prava i osnovnih prava – 10%. Ravnopravnost spolova je prisutna u pomoći u sektoru demokratije i uprave, vladavine prava i osnovnih prava, te obrazovanja, zapošljavanja i socijalnih politika.³⁷¹

SLIKA 14

Ukupni postotak isplate sredstava prema sektorima

Izvor: Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine

Pomoć Evropske unije

Instrument pretpristupne pomoći Evropske unije (IPA) jedan je od finansijskih instrumenata i predstavlja najveći finansijski okvir EU u BiH. Okvirna sredstva bilateralnog IPA II programa za period 2014-2020. godina iznosila su 552,1 miliona EUR (uključujući sredstva za Instrument za civilno društvo (9,1 miliona EUR), Regionalni stambeni program (10 miliona EUR) i posebne mjere nakon poplava 2014. godine (51 milion EUR).³⁷² Prioritetni sektori su uključivali: demokratiju i upravu,

vladavinu prava i osnovna prava, konkurentnost i inovacije, obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike, transport, okoliš, klimatske politike i energiju, te poljoprivredu i ruralni razvoj.³⁷³ Okvirne alokacije za period 2014-2017. godina (IPA II) za BiH su iznosile 165,8 miliona,³⁷⁴ dok su u periodu 2018-2020. godina doznačena okvirna sredstva za BiH u iznosu od 314,9 miliona EUR (uključujući Instrument za civilno društvo, Regionalni stambeni program i posebnu mjeru za podršku BiH u oblasti

371 Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine (bez datuma).

372 Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en.

373 Ibid.

374 Dostupno na: https://europa.ba/?page_id=41946.

upravljanja migracijskim tokovima).³⁷⁵ Kao dio Nacionalnog akcionog programa, ukupno 14 aktivnosti je uključivalo ravnopravnost spolova kao važan cilj (pet za 2016, četiri za 2017. i pet za 2018. godinu), dok su dvije aktivnosti imale ravnopravnost spolova kao glavni cilj (jedna 2017. i jedna 2018. godine).³⁷⁶

U okviru Godišnjeg akcionog programa za BiH za 2018. godinu uspostavljen je Instrument za ravnopravnost spolova EU, koji za cilj ima efektivnu provedbu domaćih i međunarodnih pravnih okvira za ravnopravnost spolova i prava žena, kao i pružanje podrške zemlji u vezi sa usklađivanjem zakonodavstva sa dijelom pravne stečevine EU koji se odnosi na ravnopravnost spolova iz perspektive pretprijetne pomoći.³⁷⁷ Projekat Instrumenta za ravnopravnost spolova EU, čiji je glavni cilj ravnopravnost spolova, provodi UN Women od oktobra 2020. godine. Ukupni iznos dodijeljen za ovu aktivnost je 550.000 EUR, uključujući sufinansiranje od UN Women u iznosu od 10%.³⁷⁸ U okviru Godišnjeg programa za BiH za 2017. godinu planirana je aktivnost EU koja se odnosi na ljudska prava i nediskriminaciju, sa ukupnim budžetom od 1,65 miliona EUR. Ova aktivnost fokusirana je na efektivnu provedbu Zakona o zabrani diskriminacije BiH i Zakona o ravnopravnosti spolova BiH i ima za cilj pružiti podršku učinkovitoj borbi protiv torture i zlostavljanja svih osoba lišenih slobode u BiH. Isto tako, ova aktivnost će podići svijest o ljudskim pravima i mehanizmima zaštite od diskriminacije u bh. društvu.³⁷⁹

IPA sredstva dodatno dopunjava iznos od 1,33 milijarde EUR za period 2014-2020. godina iz Evropskog instrumenta za demokratiju i ljudska prava (EIDHR), koji predstavlja konkretan izraz posvećenosti Evropske unije pružanju podrške i promociji demokratije i ljudskih prava u trećim zemljama. Sredstva EIDHR najvećim dijelom

dobijaju organizacije civilnog društva čiji projekti se biraju nakon objave poziva za dostavljanje prijedloga.³⁸⁰ Trenutno je nešto više od 3,5 miliona EUR namijenjeno projektima koji daju direktan doprinos eliminaciji rodno zasnovanog nasilja, borbi protiv trgovine ljudima, osnaživanju žena i boraca/borkinja za prava žena, podsticanju političkog učešća žena, zaštiti prava LGBTQI populacije i jačanju učešća žena u policijskim strukturama.

Nadalje, EU finansira regionalni program *Provedba normi, mijenjanje mišljenja, eliminacija nasilja nad ženama u zemljama Zapadnog Balkana i Turskoj*, koji je produžen do jula 2023. godine i koji za BiH raspolaže sredstvima više od 800.000 EUR. Sredstva EU tokom prve faze su iznosila pet miliona EUR, a doprinos UN Women bio je 681.220 EUR.³⁸¹ Podrška u okviru druge faze iznosi 2,84 miliona EUR, uključujući doprinos UN Women od 340.586 EUR. Program se fokusira na: izgradnju kapaciteta pružatelja usluga (policija, pravosuđe, socijalna zaštita, zdravstvo, sigurne kuće) kroz jačanje mehanizama upućivanja u odabranim zajednicama; poboljšanje organizacijskih kapaciteta sigurnih kuća i kriznih centara za pružanje svih usluga na jednom mjestu za žrtve silovanja ili seksualnog nasilja, uključujući žene iz manjina; jačanje kapaciteta zagovaranja organizacija civilnog društva kako bi dobile neophodne resurse i kvalifikacije kao 'esencijalne' organizacija i/ili garanciju kontinuiteta specijalističkih usluga tokom kriza na lokalnom i državnom nivou, pružanje podrške u vezi sa prikupljanjem, analizom podataka i širenjem nalaza na lokalnom nivou u cilju poboljšanja dostupnosti zdravstvene zaštite, uključujući žene iz marginaliziranih grupa.³⁸²

375 Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en.

376 Ibid.

377 Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/ipa_2018_41501_ad6_bih_eu_gender_equality_facility.pdf.

378 Ibid.

379 Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/ipa_2017_040524.05_eu_for_human_rights_and_anti-discrimination.pdf.

380 Dostupno na: https://europa.ba/?page_id=519.

381 UN Women (2020b)

382 Informacije Delegacije EU.

Pomoć koju pružaju države članice EU i drugi bilateralni donatori

Prema informacijama dobijenim od pojedinačnih država članica i drugih bilateralnih donatora u BiH, značajna pomoć je investirana u aktivnosti koje se odnose na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena, pri čemu je ravnopravnost spolova glavni ili značajan cilj. Pregled dat dalje u tekstu nije nužno konačan zbog različitih izvještajnih perioda i obima pruženih informacija.

Švedska je navela da je isplatila ukupno 943 miliona SEK (93,6 miliona EUR) za razvojnu saradnju u BiH od 2016. godine, pri čemu 13% ovih sredstava uključuje ravnopravnost spolova kao glavni cilj, a 76% kao značajan cilj. Švedska se trenutno obavezuje na investiciju od ukupno 82,35 miliona SEK (oko 8,17 miliona EUR) za projekte u oblasti ravnopravnosti spolova, roda i pravde, roda i invaliditeta, rodno zasnovanog nasilja, žena u izborima, FIGAP i LGBTQI prava.³⁸³

Nizozemska je navela tekuće specifične aktivnosti vezane za ravnopravnost spolova (eliminaciju rodno zasnovanog nasilja, zaštitu boraca/borkinja za ljudska prava i poboljšanje ekonomskih i socijalnih prava žena) vrijedne 257.000 EUR.³⁸⁴

Njemačka razvojna agencija GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH) je navela da je uložila 12,7 miliona EUR u projekte vezane za pristup žena resursima (vlasništvo nad zemljištem i registracija), projekte koji doprinose ekonomskom osnaživanju žena i muškaraca kroz stručno obrazovanje i regionalni projekat o ravnopravnosti spolova u procesu pristupanja EU.³⁸⁵

Italija je navela da je kroz Italijansku agenciju za razvojnu saradnju investirala 5,2 miliona EUR u održivi ekonomski razvoj i zaštitu okoliša, što doprinosi ekonomskom osnaživanju žena i muškaraca kroz stručnu obuku i razvijanje poslovnih vještina i kapaciteta.³⁸⁶

Švicarska je kroz Švicarsku agenciju za razvoj i saradnju (SDC) izdvojila oko 20 miliona CHF (18,27 miliona EUR) za projekte koji doprinose socijalnim i ekonomskim pravima žena, političkom učešću žena, digitalizaciji (uključujući aspekte ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena) i eliminaciju rodno zasnovanog nasilja.³⁸⁷

USAID je naveo da je izdvojio sredstva u iznosu od 72,5 miliona USD za projekte koji imaju ravnopravnost spolova kao glavni i značajan cilj, pored drugih projekata u okviru kojih korisnici uključuju i žene i muškarce. Projekti sa posebnim aspektima ravnopravnosti spolova vezani su za eliminaciju rodno zasnovanog nasilja i trgovinu ljudima, za socijalnu inkluziju marginaliziranih grupa, stručno obrazovanje, pristup resursima i ekonomsko osnaživanje.³⁸⁸

OSCE trenutno izdvaja oko 300.000 EUR godišnje za aktivnosti u oblasti eliminacije rodno zasnovanog nasilja, trgovine ljudima, ravnopravnosti spolova, rodno osjetljivog budžetiranja, ljudskih prava, obrazovanja, političkog učešća žena, zaštite žrtava seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i zločina iz mržnje. Također postoje dodatna sredstva u ukupnom iznosu od 1,2 miliona EUR za portfolio demokratskog upravljanja za period 2016-2020. godina, što između ostalog uključuje dimenziju ravnopravnosti spolova.³⁸⁹

Agencije Ujedinjenih nacija djeluju unutar Okvira razvojne pomoći Ujedinjenih nacija (UNDAF) za period 2015-2020. godina, a dogovoren je sa bh. vlastima. UN trenutno radi na izradi sljedećeg petogodišnjeg programskog dokumenta za BiH: Okvir za održivu razvojnu saradnju Ujedinjenih nacija za period 2021-2025. godina.³⁹⁰ UN Women, UNDP, UNICEF, UNFPA i IOM nalaze se među ključnim agencijama koje provode donatorska sredstva u okviru projekata koji doprinose ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena. UN Women se posebno fokusira na eliminaciju nasilja nad ženama, na mir i sigurnost, kao i nacionalno

383 Odgovor Ambasade Švedske na upitnik.

384 Odgovor Ambasade Nizozemske na upitnik.

385 Odgovor GIZ-a na upitnik.

386 Odgovor Italijanske agencije za razvojnu saradnju na upitnik.

387 Odgovor Švicarske agencije za razvojnu saradnju na upitnik.

388 Odgovor USAID-a na upitnik.

389 Odgovor Misije OSCE-a na upitnik.

390 UN Women (2021)

planiranje i budžetiranje, uz stalno vršenje mandata pružanjem podrške BiH pri usvajanju globalnih standarda za postizanje ravnopravnosti spolova i rad sa vlastima i civilnim društvom na izradi zakona, politika, programa i usluga za provedbu ovih standarda.³⁹¹ UNFPA u BiH radi na ispunjenju potreba vezanih za planiranje porodice, za smrti majki koje se mogu spriječiti, kao i rodno zasnovano nasilje i štetne prakse, pored fokusa usmjerenog specifično na pitanja populacije.³⁹² UNDP se fokusira na osnaživanje i jednakost žena kao jedno od svojih 'vodećih rješenja',³⁹³ a fokus projekta je trenutno na ženama u izborima i na liderstvu žena.³⁹⁴ IOM je posebno posvećen pitanju reparacija za žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i borbi protiv trgovine ljudima kada se radi o projektima sa značajnim elementima ravnopravnosti spolova.³⁹⁵ Nadalje, UNHCR radi na humanitarnoj podršci u situacijama vezanim za izbjeglice/migrante, te uključuje uzrast i rod u svoje programiranje.³⁹⁶

Treba istaći da navedene informacije nisu ni na koji način konačne i predstavljaju samo okvirni prikaz sredstava koja se investiraju u različite aktivnosti u vezi s ravnopravnošću spolova i osnaživanjem žena. Ne postoji jedinstven registar međunarodne pomoći u oblasti ravnopravnosti spolova, a prikupljanje i analiza informacija o donatorskim sredstvima i projektima i dalje predstavlja izazov. Ministarstvo finansija i trezora BiH izdaje godišnji izvještaj mapiranja donatora,³⁹⁷ ali bez specifičnih informacija o aktivnostima u oblasti ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena. Aktivnosti u kojima je ravnopravnost spolova glavni ili značajan cilj ne navode se sa detaljima ili ključnim indikatorima uspjeha i uticaja na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena. U kontekstu velikog broja intervencija u oblasti ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena, postojanje i ažuriranje registra/baze podataka značajno bi doprinijelo redovnoj razmjeni informacija, posebno sa državnim institucijama u zemlji, mehanizmima za ravnopravnost spolova i organizacijama civilnog

društva, kao i koordinaciji, praćenju i evaluaciji. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova potvrđuju da učestvuju u oblikovanju pomoći koja im je namijenjena, uključujući IPA programiranje, a komunikacijski kanali također su otvoreni za organizacije civilnog društva – ali je nepoznato u kojoj mjeri organizacije civilnog društva imaju pristup sveobuhvatnim informacijama o donatorima u BiH radi učešća ili koordinacije.

Političko djelovanje i dijalog

Postoje dokazi o političkom djelovanju i dijalogu koji uključuju međunarodne aktere, institucionalne mehanizme za ravnopravnost spolova i organizacije civilnog društva u vezi sa promocijom ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena. Na primjer, predstavnici međunarodne zajednice potpisali su Zajedničku izjavu o posvećenosti ravnopravnosti spolova i predali su je ministrici vanjskih poslova Bosne i Hercegovine uoči Međunarodnog dana žena 2020. godine.³⁹⁸ Slično tome, EU je 2018. godine odabrala BiH za svoju partnersku zemlju u provedbi Rezolucije UNSCR 1325 i obavezala se na plan aktivnosti. Nadalje, Agencija za ravnopravnost spolova BiH zastupljena je u Pododboru za pravosuđe, slobodu i sigurnost kao dio procesa vezanog za Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH, u okviru kojeg se raspravlja o osnovnim pravima. Iako sigurno postoje drugi primjeri koji pokazuju međunarodnu političku posvećenost pitanju ravnopravnosti spolova u BiH i pojedinačne diplomatske aktivnosti, većina drugih aktivnosti zagovaranja se provodi na projektnom nivou. Međutim, u zaključku ovog Rodnog profila zemlje može se navesti da brojna pitanja ravnopravnosti spolova zahtijevaju veću političku posvećenost kako državnih struktura u zemlji tako i međunarodne zajednice.

391 Dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/bosnia-and-herzegovina>.

392 Dostupno na: <https://ba.unfpa.org/en>.

393 Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/our-focus.html.

394 Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/sustainable-development/WomenInElections.html.

395 Dostupno na: <https://bih.iom.int/project-types/ongoing>.

396 Odgovor UNHCR-a na upitnik.

397 Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine (bez datuma).

398 Dostupno na: http://www.mvp.gov.ba/aktuelnosti/top_news/default.aspx?id=41802&template_id=16&pageIndex=1.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Zaključak br. 1. Bosna i Hercegovina ima valjano zakonodavstvo i politike vezane za ravnopravnost spolova i zabranu diskriminacije. Međunarodni standardi ljudskih prava sadržani su u Ustavu BiH i zakonodavstvu, a diskriminacija je zabranjena po skoro svakom osnovu. Posebno zakonodavstvo regulira ravnopravnost spolova i zabranu diskriminacije, što su pohvalila međunarodna tijela. Sveobuhvatne politike ravnopravnosti spolova postoje, kao i institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova, koji imaju zadatak koordinacije i praćenja provedbe politika. Politike treba provoditi i pratiti kontinuirano kako bi se osigurali rodno osviještenih principi i uticaj na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena. Lokalna sredstva za provedbu politika ravnopravnosti spolova su ograničene, a institucije se općenito oslanjaju na međunarodna sredstva za ovu namjenu. Podaci raščlanjeni po spolu i podaci o međusobnoj povezanosti rodnih aspekata se ne evidentiraju, ne prikupljaju, ne ažuriraju i ne analiziraju uvijek, bez obzira na pozitivne primjere u određenim sektorima.

Preporuka br. 1.

Treba uspostaviti jake mehanizme praćenja provedbe politika ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena, kao i mjerenja uticaja ovih politika, najvećim dijelom kroz dalju podršku institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova i izgradnju njihovih kapaciteta kao i uvođenje valjanih instrumenata za prikupljanje podataka.

Zaključak br. 2. Bosna i Hercegovina je usvojila zakonodavstvo kojim se kriminalizira nasilje nad ženama i predviđa zaštita žrtava. Politike za provedbu Istanbulske konvencije su također usvojene. Međutim, zaštita žrtava nije provedena na usklađen način zbog različitih propisa o socijalnoj zaštiti i rješenjima vezanim za pravnu pomoć u

različitim administrativnim jedinicama. Posebne usluge zaštite pružaju sigurne kuće za žrtve nasilja koje vode nevladine organizacije širom zemlje, ali javno finansiranje sigurnih kuća nije dosljedno. Obuka stručnjaka i stručnjakinja u oblasti zdravstva, socijalne zaštite, policije i pravosuđa je provedena, ali takva obuka nije obavezna niti kontinuirana.

Preporuka br. 2.

Zakonodavstvo za zaštitu žrtava treba biti usklađeno uzimajući u obzir standarde koje predviđa Istanbulska konvencija. Javno finansiranje sigurnih kuća treba biti pouzdano i dosljedno u cijeloj zemlji. Obuka stručnjaka i stručnjakinja u vezi s reakcijama na rodno zasnovano nasilje, koja uključuje potrebe žrtava iz marginaliziranih grupa, treba biti neizostavan sastavni dio planova obuke relevantnih institucija u sektoru zdravstva, socijalne zaštite, obrazovanja, policije i pravosuđa.

Zaključak br. 3. U skladu sa zakonodavstvom, zdravstvena zaštita je u suštini dostupna svima bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Međutim, postoje razlike po pitanju pristupa javnozdravstvenoj zaštiti u različitim administrativnim jedinicama zbog različitih finansijskih i institucionalnih aranžmana. To se, između ostalog, posebno odražava na nezaposlene žene, žene koje rade u sivoj ekonomiji, žene žrtve nasilja i Romkinje. Ne postoji povoljan kontekst za širi diskurs o planiranju porodice, učestalost prekida trudnoće je nepoznata zbog nepotpunog sistema praćenja, a smrtnost majki se ne prati na dosljedan način. Sistem pregleda za otkrivanje raka dojki, grlića maternice ili prostate nije uspostavljen u BiH. Također ne postoji program vakcinacije u cilju zaštite od HPV-a. Uprkos pozitivnim primjerima u određenim dijelovima zemlje, sveobuhvatan seksualni odgoj nije na sistematski način uveden u obrazovni sistem u BiH.

Preporuka br. 3.

Pristup zdravstvenoj zaštiti treba biti usklađen u svim dijelovima zemlje i osiguran za marginalizirane grupe. Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava treba pratiti redovno primjenom valjanih metoda i instrumenata za prikupljanje podataka u cilju planiranja i provedbe intervencija zasnovanih na dokazima. Sveobuhvatan seksualni odgoj sa sadržajima prilagođenim starosnoj dobi treba integrirati u formalno obrazovanje u cijeloj BiH.

Zaključak br. 4. Postoje značajne razlike po pitanju aktivnosti i zaposlenosti žena i muškaraca u BiH, pri čemu je stopa zaposlenosti žena značajno niža od stope zaposlenosti muškaraca, a još je niža u slučaju zaposlenosti žena iz marginaliziranih grupa. Nivo obrazovanja ne utiče na razlike među spolovima po pitanju zapošljavanja i aktivnosti. Niska stopa zaposlenosti i aktivnosti žena direktna je posljedica pretpostavljenih uloga žena kao primarnih starateljica djece i starijih, što je proizvod duboko ukorijenjenih društvenih stereotipa i nejednake raspodjele porodičnih obaveza između žena i muškaraca. Nedostatak široko dostupnih usluga čuvanja djece i brige za stare i bolesne predstavlja jednu od prepreka za veće zaposlenje žena. Nadalje, propisi o roditeljskom odsustvu i naknadama postoje, ali nisu jednaki za sve, zavisno od nadležnosti. Svijest o rodno zasnovanoj diskriminaciji u radu je općenito niska, a provedba regulatornih odredbi o zabrani diskriminacije je manjkava. U BiH je prijavljena razlika u platama između spolova.

Preporuka br. 4.

Identificirane uzroke neaktivnosti žena treba riješiti na ciljan način daljim jačanjem i usklađivanjem zakonodavstva o roditeljskom odsustvu, širenjem institucionalne mreže za čuvanje djece i brige za starije i reguliranjem rada u domaćinstvu. Žene i muškarci treba da budu detaljno upućeni u svoja radna prava s aspekta zabrane diskriminacije, uključujući jednaku platu za jednak rad i odgovarajuće žalbene postupke.

Zaključak br. 5. Postoje pojedinačne aktivne mjere za zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje žena u Bosni i Hercegovini, ali učinci aktivnih mjera nisu određeni na sistematski način i ne vrši se pažljivo praćenje njihovog uticaja. Nadalje, ekonomska politika ne rješava nezaposlenost žena na dosljedan način. Rodno odgovorno budžetiranje je uvedeno, ali nije u potpunosti razvijeno kako bi uzelo u obzir rodne implikacije na rashodovnoj i prihodovnoj strani. U nekoliko prošlih godina posvećuje se veća pažnja ženama i poduzećima u BiH, ali se žene i dalje suočavaju sa staklenim stropom.

Preporuka br. 5.

Zapošljavanje žena i žene u poduzećima treba da budu uključene kao faktori ekonomskih politika zemlje. Rodno odgovorno budžetiranje treba biti u potpunosti uključeno kako bi uzelo u obzir ulogu žena i muškaraca u planiranju budžeta, naplati prihoda i izvršenju budžeta, kao i uticaj budžeta na oba spola.

Zaključak br. 6. Postoji ravnopravnost spolova u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, bar među dječacima i djevojčicama koji ne dolaze iz ranjivih grupa stanovništva. Postoje razlike među spolovima po pitanju oblasti obrazovanja u srednjem i višem obrazovanju, što utiče na buduću poziciju žena i muškaraca na tržištu rada. Pojedinačne analize ukazuju na to da udžbenici i nastavni materijali koji se koriste u formalnom obrazovanju mladih u BiH sadrže pristrasne sadržaje i da su često rodno isključivi. Ravnopravnost spolova nije na ujednačen način zastupljena u nastavnim planovima i programima u različitim dijelovima zemlje i obrazovnim institucijama u BiH.

Preporuka br. 6a.

Potrebno je uložiti veće napore u osiguravanje obrazovanja za žene i djevojčice, muškarce i dječake iz marginaliziranih grupa.

Preporuka br. 6b.

Mjere edukacije treba integrirati u obrazovni sistem, uključujući i detaljno revidiranje nastavnih planova i programa i nastavnih materijala u cilju uključivanja adekvatnih sadržaja o ravnopravnosti spolova u osnovnim i srednjim školama i kontinuiranog obrađivanja rodni aspekata različitih oblasti studija na institucijama višeg obrazovanja.

Zaključak br. 7. Bosna i Hercegovina je usvojila važne pravne standarde za jednako učešće žena i muškaraca u donošenju odluka i vodstvu koji su u skladu s međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima. Izborni zakon BiH usklađen je sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, koji definiše da je jednaka zastupljenost spolova osigurana kada postoji najmanje 40% zastupljenosti svakog spola na izbornim listama. Pojedinačne posebne mjere koje predviđa Izborni zakon imale su uticaja na broj žena u zakonodavnoj vlasti. Postoje zakonodavne inicijative da manje zastupljeni spol također bude zastupljen sa najmanje 40% u izvršnoj vlasti. Ipak, broj izabranih žena je općenito niži od 40% u različitim administrativnim jedinicama, uz samo nekoliko izuzetaka. U izvršnoj vlasti općenito ima više muškaraca. Preovladava percepcija da žene ne posjeduju dovoljne političke vještine, a žene su općenito nevidljive kao kandidatkinje za političke pozicije, posebno na lokalnom nivou. Žene iz marginaliziranih grupa gotovo nikako nisu zastupljene u političkom životu.

Preporuka br. 7.

Potrebno je ulagati kontinuirane napore u osiguravanje jednakog učešća žena i muškaraca u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, uključujući zastupljenost marginaliziranih grupa. To je potrebno učiniti kroz dodatne izmjene zakonodavstva, mjere pozitivne diskriminacije i kontinuirane programe obuke o vodstvu.

Zaključak br. 8. Bosna i Hercegovina je Programu o ženama, miru i sigurnosti pristupila na planiran način, prilagodbom i primjenom akcionih planova za provedbu Rezolucije UNSCR 1325. Evropska unija je prepoznala posvećenost BiH i odabrala je kao partnersku zemlju za Program o ženama, miru i sigurnosti. Postoji sveobuhvatan institucionalni, zakonodavni i politički okvir za provedbu politika borbe protiv trgovine ljudima. Ipak, trgovina ljudima je i dalje problem u BiH i zemlja se (već dvije godine) nalazi na drugom nivou Liste praćenja trgovine ljudima Ministarstva vanjskih poslova SAD-a. Politika kontrole malokalibarskog i lakog oružja uključuje rodnu perspektivu. Postoji strategija borbe protiv terorizma, ali ne uključuje u potpunosti implikacije terorizma na različite spolove. Učešće žena u policiji, oružanim snagama i mirovnim misijama povećano je u određenoj mjeri u odnosu na prethodne godine, ali je i dalje slabo u slučaju oružanih snaga i policijskih agencija, posebno na višim pozicijama. Broj žena u mirovnim misijama se povećao kao rezultat mjera pozitivne diskriminacije. Žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i dalje se suočavaju sa brojnim izazovima po pitanju pristupa svim oblicima reparacija, a finansijske kompenzacije koje se žrtvama dodjeljuju u okviru krivičnih postupaka najvećim dijelom ostaju nerealizirane. Postoje napori za integraciju minimalnog inicijalnog servisnog paketa za seksualno i reproduktivno zdravlje u krizne planove i planove pripravnosti u slučaju vanrednih događaja u BiH kao resurs i kao smjernice za odgovor na hitne situacije. Postoje primjeri posebnih intervencija kao reakcija na rodno zasnovano nasilje u migrantskim krizama.

Preporuka br. 8a.

Politike za provedbu Rezolucije UNSCR 1325, kao i posebne sigurnosne politike (za borbu protiv trgovine ljudima, borbu protiv terorizma i kontrolu malokalibarskog i lakog oružja) treba dosljedno provoditi i pratiti u skladu s principima ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena. To treba uključivati dosljedno otkrivanje žrtava trgovine ljudima i njihovu zaštitu, kao i procesuiranje počinitelja, To podrazumijeva i uvrštavanje rodne perspektive u intervencije koje se odnose

na kontrolu malokalibarskog i lakog oružja, posebno s aspekta prevencije oružanog nasilja i rizika da osobe postanu žrtve oružanog nasilja. Ulogu i status žena u kontekstu nasilnog ekstremizma treba dosljedno uzimati u obzir u okviru borbe protiv terorizma.

Preporuka br. 8b.

Potrebne su dalje mjere edukacije o ravnopravnosti spolova i mjere pozitivne diskriminacije radi privlačenja većeg broja žena u policijske strukture i oružane snage.

Preporuka br. 8c.

Za žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima treba osigurati brzo rješavanje predmeta i efektivne reparacije, uz sve neophodne mjere zaštite svjedoka tokom sudskih postupaka.

Preporuka br. 8d.

Neophodni su dodatni naponi na uključivanju rodne perspektive u planove pripravnosti zemlje za vanredne događaje.

Zaključak br. 9. Uloga žena u zaštiti okoliša i zelenoj tranziciji u Bosni i Hercegovini donedavno nije uzimana u obzir u dovoljnoj mjeri. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova nisu značajno bili uključeni u procese strateškog planiranja zaštite okoliša do nedavnog učešća u izradi Strategije zaštite okoliša i Akcionog plana za BiH do 2030. godine (ESAP 2030+). Stvaranje zelenih poslova za žene je neznatno. BiH ESAP 2030+ razmatra jačanje politike zaštite okoliša u BiH primjenom pristupa ravnopravnosti spolova, socijalne jednakosti i smanjenja siromaštva, uzimajući u obzir 'multidimenzionalne nejednakosti'.

Preporuka br. 9.

Strategija zaštite okoliša i Akcioni plan za BiH trebaju u potpunosti da uključi pitanja vezana za okoliš, ravnopravnost spolova, socijalnu jednakost i siromaštvo, i treba da se primjenjuju dosljedno kako

bi se osiguralo da žene i muškarci na jednak način imaju koristi od zelene tranzicije i da je njihovo ekonomsko osnaživanje rezultat zelenih poslova.

Zaključak br. 10. Postoji ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini kada se radi o informatičkoj pismenosti. Interesovanje djevojčica i žena za nauku, tehnologiju, inženjerstvo i matematiku razlikuje se po različitim podoblastima. Postoji ravnopravnost spolova među istraživačima i istraživačicama na institucijama višeg obrazovanja, iako postoji razlika u korist muškaraca kada se radi o vodstvu u istraživanjima.

Preporuka br. 10.

Potrebno je nastaviti s promocijom uloge žena i djevojčica u informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, kao i u nauci, tehnologiji, inženjerstvu i matematici. Treba promovirati i osiguravati digitalne vještine kao ključ ekonomskog osnaživanja žena.

Zaključak br. 11. Međunarodna pomoć u oblasti ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena je značajna i uključuje veliki broj aktivnosti u kojima su ravnopravnost spolova i osnaživanje žena značajan ili glavni cilj. Međutim, ne postoji jedinstven registar međunarodne pomoći u oblasti ravnopravnosti spolova, a prikupljanje i analiza informacija o sredstvima donatora i projekata i dalje predstavljaju izazov.

Preporuka br. 11.

Potrebno je uspostaviti registar međunarodne pomoći u oblasti ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena, redovno ga ažurirati i informacije iz registra prenositi bh. i međunarodnim zainteresiranim stranama radi razmjene, programiranja i koordinacije.

OPĆE I SEKTORSKE POLAZNE TAČKE I PRILIKE ZA POLITIČKU I OPERATIVNU PODRŠKU EU I DIJALOG U KONTEKSTU EU GAP III

Trenutni prioriteti politika ravnopravnosti spolova za BiH³⁹⁹ na osnovu Mišljenja Evropske komisije iz maja 2019. su sljedeći:

- Efektivna provedba Zakona o ravnopravnosti spolova i Zakona o zabrani diskriminacije;
- Porast učešća žena u politici i javnom životu (provedba posebne mjere navedene u Zakonu o ravnopravnosti spolova koja predviđa najmanje 40% zastupljenosti oba spola u zakonodavnoj, izvršnoj i pravosudnoj vlasti na svim nivoima);
- Provedba procjene uticaja politika i zakonodavnih procesa na ravnopravnost spolova;
- Poboljšano prikupljanje podataka kako bi se omogućila izrada valjanih politika fokusiranih na ključne nedostatke u vezi s ravnopravnošću spolova;
- Pružanje i objavljivanje relevantnih podataka o rodno zasnovanom nasilju i mogućnosti za njegovo sprečavanje;
- Rad na učinkovitoj provedbi zakonodavstva koje se odnosi na sprečavanje rodno zasnovanog nasilja, a posebno porodičnog nasilja;
- Usklađivanje bh. zakonodavstva sa Istanbulskom konvencijom;
- Osiguravanje pristupa besplatnoj pravnoj pomoći i zastupanju pred sudom, poboljšanje općeg sistema reagiranja i podrške za žrtve na svim nivoima;
- Osiguravanje adekvatnih finansijskih sredstava za sigurne kuće;
- Povećanje napora na smanjenju razlike

u platama između spolova i usklađivanje pitanja majčinstva, očinstva i porodičnog zakona u cijeloj zemlji;

- Rad na uspostavljanju odjela specijaliziranih za rodno zasnovano nasilje u policiji i javnom sektoru.

Rodni profil zemlje općenito potvrđuje validnost ovih prioriteta. Međutim, postoji dodatni prostor i potreba za političkim i operativnim djelovanjem u oblastima koje navodimo dalje u tekstu. Preporuke i polazne tačke za djelovanje općenito se odnose na područja djelovanja GAP III, a kombiniraju se radi grupiranja preporuka na odgovarajući način.

Uključivanje rodno osviještenih politika i mjerenje njihovog učinka – tematski okvir IPA III: vladavina prava, osnovna prava i demokratija

- Podrška institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova pri daljoj izradi, usvajanju, provedbi i praćenju učinaka i uticaja politika ravnopravnosti spolova, a posebno narednog Gender akcionog plana;
- Podrška uspostavljanju mehanizama za prikupljanje podataka na osnovu indikatora raščlanjenih po spolu i rodno osjetljivih indikatora u svim oblastima političkog, ekonomskog i društvenog života, kao i podrška konsolidaciji podataka koji se redovno ažuriraju i kvalitativno istraživanje u okviru jedinstvenog centra podataka i znanja o ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena;
- Podrška uspostavljanju mehanizama koordinacije za eksternu pomoć u oblasti ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena na osnovu podataka koji se redovno ažuriraju i uz aktivno učešće zainteresiranih strana, a posebno institucionalnih

399 Informacije Delegacije EU.

mehanizama za ravnopravnost spolova i organizacija civilnog društva.

Ukidanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja – Tematski okvir IPA III: vladavina prava, osnovna prava i demokratija

- Podrška usklađivanju pristupa žrtava rodno zasnovanog nasilja (u cijeloj njihovoj raznolikosti) socijalnoj zaštiti i pravnoj pomoći, kao i posebno prilagođenom tretmana u zdravstvenom sektoru;
- Podrška uključivanju obuke za stručnjake i stručnjakinje u odgovor na rodno zasnovano nasilje.

Promocija seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava – Tematski okvir IPA III: zeleni program i održiva povezanost te konkurentnost i inkluzivan rast

- Podrška provedbi sveobuhvatnih zdravstvenih anketa kako bi se identificirale bolesti među ženama i muškarcima i rješavanje problema kroz odgovarajuće politike i prakse,
- Podrška seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima žena i muškaraca u općem okruženju kao i tokom krize, te uvođenje sveobuhvatnog seksualnog odgoja u škole.

Promocija ekonomskih, socijalnih prava i osnaživanje djevojčica i žena – Tematski okvir IPA III: Zeleni program i održiva povezanost i konkurentnost te inkluzivan rast

- Podrška aktivnostima ekonomskog osnaživanja žena i muškaraca i rješavanje pitanja zapošljavanja i poduzetništva žena kao jedan od faktora ekonomske politike i mjerenja učinka aktivnosti:
- Podrška izradi snažnog propisa o rodno odgovornom budžetiranju i njegovoj provedbi po pitanju prihodovne i rashodovne strane;
- Podrška rješenjima za priznavanje neplaćenog rada u domaćinstvu i rada u poljoprivredi;

- Podrška ranjivim grupama u vezi sa pristupom obrazovanju, zdravstvu, socijalnim uslugama i prilikama za ekonomsko osnaživanje;
- Podrška sveobuhvatnom uključivanju sadržaja ravnopravnosti spolova u nastavne planove i programe i usklađivanje nastavnih planova i programa i udžbenika s principima ravnopravnosti spolova;
- Podrška mjerama edukacije o ravnopravnosti spolova u cilju prevencije rodno zasnovanog nasilja, dijeljenja porodičnih obaveza, političkog učešća i medija.

Promocija jednakog učešća i vodstva – Tematski okvir IPA III: zeleni program i održiva povezanost i konkurentnost te inkluzivan rast

- Aktivnosti na povećanju učešća žena u politici i javnom životu pružanjem podrške mjerama pozitivne diskriminacije, izgradnjom liderskih vještina i povećavanjem vidljivosti kandidatkinja, uključujući i one iz marginaliziranih grupa.

Uključivanje Programa o ženama, miru i sigurnosti – Tematski okvir IPA III: zeleni program i održiva povezanost i konkurentnost te inkluzivan rast

- Dosljedna provedba Mape puta u vezi s G7/Programom o ženama, miru i sigurnosti u okviru partnerstva između EU i BiH;
- Podrška procesuiranju predmeta seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima, usvajanje mehanizama kompenzacije za žrtve seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima, te zaštita, ublažavanje stigmatizacije i rehabilitacija;
- Podrška provedbi rodno odgovornih politika vezanih za kontrolu malokalibarskog i lakog oružja te borbu protiv trgovine ljudima i borbu protiv terorizma;
- Podrška usvajanju i provedbi rodno odgovornih planova pripravnosti u slučaju vanrednog događaja i politika zaštite okoliša.

Suočavanje s izazovima i prilike koje nudi zelena tranzicija i digitalna transformacija – Tematski okvir IPA III: Zeleni program i održiva povezanost i konkurentnost te inkluzivan rast

- Podrška usvajanju i provedbi rodno odgovornih politika zaštite okoliša;
- Podrška održivom ekonomskom osnaživanju žena kroz prevazilaženje profesionalne segregacije istraživanjem mogućnosti u oblasti nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike, digitalizacije te zelene i kružne ekonomije.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2015). Anketa o potrošnji domaćinstava 2015. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2018/CIS_01_2015_Y1_0_BS.pdf
2. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2016). Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. Konačni rezultati. Dostupno na: https://popis.gov.ba/popis2013/doc/RezultatiPopisa_BS.pdf
3. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019). Anketa o radnoj snazi 2019. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2019/LAB_00_2019_TB_0_HR.pdf
4. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019a). Demografija i socijalne statistike. Statistika obrazovanja. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2019/EDU_01_2018_Y2_1_BS.pdf
5. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020). Anketa o radnoj snazi 2020. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2021/LAB_00_2020_Y1_1_BS.pdf
6. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020a). Statistika nacionalnih zdravstvenih računa. Dostupno na: http://www.bhas.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2020/NHA_01_2018_Y1_0_BS.pdf
7. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020b). Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2020/FAM_00_2019_TB_0_BS.pdf
8. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021). Upotreba informacijsko-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2020. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/IKT_00_2020_TB_1_BS.pdf
9. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021a). Demografija i socijalne statistike: Obrazovanje, predškolsko vaspitanje i obrazovanje u školskoj 2020/2021. godini – prethodni podaci. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2021/EDU_07_2020_Y2_1_BS.pdf
10. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021b). Demografija i socijalne statistike: Osnovno obrazovanje u školskoj 2020/2021. – prethodni podaci. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2021/EDU_03_20_Y2_1_BS.pdf
11. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021c). Demografija i socijalne statistike: Srednje obrazovanje u školskoj 2020/2021. godini – prethodni podaci. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2021/EDU_04_2020_Y2_1_BS.pdf
12. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021d). Demografija i socijalne statistike: Visoko obrazovanje u školskoj 2020/2021. godini – prethodni podaci. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2021/EDU_05_2020_Y2_1_BS.pdf
13. Babović, M. i drugi (2013). Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. Dostupno na: https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/bosnia/prevalency_study%20in%20bih.pdf?la=en&vs=3418
14. Bajraktari, E. i Alibašić, G. (2021). Final Project Evaluation for the Green Economic Development Project – II Phase. Dostupno na: <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/12326>
15. Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog oružja (SEESAC) (2019). Rod i malokalibarsko oružje u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Gender-and-SALW/Gender-And-Small-Arms_BiH_ENG_WEB.pdf

16. Centar za razvoj i podršku (CRP) Tuzla (2016). Zeleni poslovi – Analiza uticaja mjera energetske efikasnosti na zapošljavanje u BiH. UNDP. Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/environment_energy/green-jobs---analysing-the-employment-impact-of-energy-efficienc.html
17. Dizdar, A. (2020). Zastupljenost žena u upravljačkim strukturama javnih preduzeća u vlasništvu Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH, u Human Rights Papers, Paper 54. Sarajevski otvoreni centar. Dostupno na: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2020/11/paper-54-final2.pdf>
18. Dopis Visokog komesara za ljudska prava ministrici vanjskih poslova BiH (2020) od 13. maja 2020. Dostupno na: <https://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session34/BA/Letter-OHCHR-HC-BosniaHerzegovina.pdf>
19. Džever, A. i drugi (2020). Pristup žena s invaliditetom u BiH seksualnom i reproduktivnom zdravlju i planiranju roditeljstva. Helsinški parlament građana Banjaluka. Dostupno na: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2020/03/Pristup-%C5%BEena-sa-invaliditetom-u-BiH-seksualnom-i-reproduktivnom-zdravlju-i-planiranju-roditeljstva.pdf>
20. Evropska komisija (2014). Gender Country Profile for Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_2014070314432045eng.pdf
21. Evropska komisija (2019). Communication to the European Parliament and the Council: Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, (SWD(2019)222final). Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/20190529-bosnia-and-herzegovina-opinion_en.pdf
22. Evropska komisija (2019a). Commission Staff Working Document: Analytical Report accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, (COM(2019)261final). Dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-bosnia-and-herzegovina-analytical-report.pdf>
23. Evropska komisija (2020). Joint Staff Working Document: Objectives and Indicators to frame the implementation of the Gender Action Plan III (2021-25) accompanying the document Joint Communication to the European Parliament and the Council. Gender Action Plan III - An Ambitious Agenda for Gender Equality and Women's Empowerment in EU External Action, SWD(2020)284final. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020SC0284>
24. Evropska komisija (2020a). Commission Staff Working Document: Bosnia and Herzegovina 2020 Report accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, SWD(2020)350 final. Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf
25. Evropska komisija, visoki predstavnik Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku (2020). Joint Communication to the European Parliament and the Council: EU Gender Action Plan (GAP) III - An Ambitious Agenda for Gender Equality and Women's Empowerment in EU External Action, SWD(2020)284final. Dostupno na: https://ec.europa.eu/international-partnerships/system/files/join-2020-17-final_en.pdf
26. Friedrich Ebert Stiftung (2020). Rodni jaz na tržištu rada. Dostupno na: https://bosnia-and-herzegovina.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/infografika_rodni_jaz_2020_7_13.pdf

27. Friedrich Ebert Stiftung (2020a). Politička participacija žena. Dostupno na: https://www.fes-bosnia-and-herzegovina.org/fileadmin/user_upload/documents/infografika_politicka_participacija_2020_5_27.pdf
28. Gačanica, L. (2019). Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Helsinški parlament građana Banja Luka. Dostupno na: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2019/05/Rodno-zasnovana-diskriminacija-na-radu-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>
29. Gender centar FBiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar RS – Centar za jednakost i ravnopravnost spolova (bez datuma). FIGAP II (2018-2021.) Prijedlog programa: Finansijski mehanizam za provedbu Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/10/FIGAP-II-Programski-dokument.pdf>
30. Generalna direkcija za istraživanje i inovacije (Evropska komisija) (2019). She Figures 2018. Dostupno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9540ffa1-4478-11e9-a8ed-01aa75ed71a1>
31. Grbić Pavlović, N. (2020). Nasilje u porodici u doba pandemije – Uticaj preventivnih mjera za korona virus na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini. Friedrich Ebert Stiftung. Dostupno na: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16867.pdf>
32. GREVIO izvještaj BiH (2020). Izvještaj Bosne i Hercegovina podnesen u skladu sa članom 68. stav 1 Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici (Izvještaj o polaznom stanju), 2020GREVIO/Inf(2020)12. Dostupno na: <https://rm.coe.int/grevioinf-2020-12/pdfa/16809eed4a>
33. Grupacija Svjetske banke (2017). Promoting women’s access to economic opportunities – Policy Note Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29590/124360-PN-P144969-PUBLIC-BiHGenderPolicyNote.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
34. Grupacija Svjetske banke (2018). What works for women: assessment of interventions for economic empowerment of women – Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/473781521221004075/What-works-for-women-assessment-of-interventions-for-economic-empowerment-of-women-Bosnia-and-Herzegovina>
35. Grupacija svjetske banke (2018a). Access to Finance for Micro, Small, and Medium-Sized Enterprises in Bosnia and Herzegovina with a Focus on Gender: A Survey Report. Dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29529>
36. Halilović, M. i drugi (2017). Rodne predrasude u primjeni prava: Bosanskohercegovački i međunarodni pravni okviri i praksa. AI/DCAF. Dostupno na: <https://atlanticinitiative.org/wp-content/uploads/2018/03/genderbi.pdf>
37. Halilović, M. i drugi (2019). Analysis of the cost of domestic violence: Estimating the cost of multi-sectoral response at the local level in Bosnia and Herzegovina. UN Women CO in BiH. Dostupno na: https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2019/05/bosnia%20and%20herzegovina%20domestic%20violence/analysis%20of%20the%20cost_eng_final_compressed.pdf?la=en&vs=4459
38. Hasanbegović, D. i drugi (2019). Narandžasti izvještaj 5: Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini za period 2016-2019. Sarajevski otvoreni centar. Dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/12/Orange-report-2016-2019_ENG_web.pdf
39. Helsinški parlament građana Banjaluka, Prava za sve (2019). Alternativni CEDAW izvještaj: Izvještaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW Komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013-2017. Dostupno na: <http://zenskamreza.ba/site/wp-content/uploads/2017/02/CEDaW-WEB-final-novembar-2016.pdf>
40. Izborni zakon Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14 i 31/16)

41. Izvještaj CEDAW BiH (2017). Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u skladu sa članom 18. Konvencije, za 2017. godinu, s. 26. Dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/BIH/CEDAW_C_BIH_6_7313_E.pdf.
42. Izvještaj o dobrovoljnoj nacionalnoj reviziji za BiH (2019). Dobrovoljna revizija – Provedba Programa za razdoblje do 2030. i Ciljevi održivog razvoja u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/23345VNR_BiH_ENG_Final.pdf
43. Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25 (2019), april 2019. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/05/Progress-Report-Beijing25_Bosnia-and-Herzegovina.pdf
44. Kadribašić i drugi (2020). Polazna studija o barijerama političkom učešću ženama u Bosni i Hercegovini. Ured UN Women u BiH/UNDP. Dostupno na: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/04/undp%20unwomen%20baseline%20study%20on%20barriers%20to%20political%20participation%20of%20women%20in%20bih.pdf?la=en&vs=5245>
45. Karađinović, N. i drugi (2019). UNFPA Country Programme Evaluation Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: https://www.unfpa.org/sites/default/files/board-documents/CPE_Final_Bosnia_and_Herzegovina_Programme_Evaluation_Report.pdf
46. Korner, J. (2016). Procesuiranje predmeta ratnih zločina na državnom nivou u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/e/247221.pdf>
47. Korner, J. (2020). Unapređenje procesuiranja predmeta ratnih zločina na državnom nivou u Bosni i Hercegovini, izvještaj o napretku. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/4/463728.pdf>
48. Kovač, R. i drugi (2018). Impact Evaluation of Mandatory Protective Measures on Domestic Violence, Evaluation Society in Bosnia and Herzegovina. MEASURE-BiH. Dostupno na: <http://www.measurebih.com/uimages/Final20Report2C20Mandatory20Protection20Measures.pdf>
49. Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik RS br. 64/2017, 104/2018 - odluka US i 15/2021)
50. Lucid Linx (2020). Final Evaluation of the Gender and Justice Project. (neobjavljeno)
51. Lucid Linx i Nycander, L. (2016). Final FIGAP Programme Evaluation. (neobjavljeno)
52. MEASURE-BiH (2017). Razlika u razvojnim prioritetima između političara i političarki i glasača i glasačica: Dokazi iz Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <http://www.measurebih.com/uimages/Gender20Politics20Study20ENG20122010202017.pdf>
53. MEASURE-BiH (2019). Izvještaj o rodnoj analizi za Bosnu i Hercegovinu analiza: naknadni izvještaj 2019. Konačni izvještaj. Dostupno na: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00WG6T.pdf
54. MEASURE-BiH (2019a). Anketa percepcija građana u Bosni i Hercegovini 2018: Izvještaj o nalazima. Dostupno na: <http://www.measurebih.com/uimages/201820NSCP-BiH20Final20Report.pdf>
55. Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine (bez datuma). Development Partner Mapping Report 2019. Dostupno na: <http://donormapping.ba/pdf/DMR%202019%20ENG.pdf>
56. Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a (2020). Trafficking in Persons Report Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: <https://ba.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/270/Bosnia-and-Herzegovina-2020-TIP-Report.pdf>
57. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (bez datuma). Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2023. godina. Dostupno na: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislativeactivities/details/110948->

58. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (bez datuma). Okvirna strategija za provedbu Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici za period 2015-2018. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2015/10/CAHVIO_Strategija.pdf
59. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH (2020). Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/09/Uticaj-rodne-podjele-porodi%C4%8dnih-i-ku%C4%87anskih-poslova-na-profesionalni-%c5%beivot-zaposlenih-%c5%beena-u-BiH.pdf>
60. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018). Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. godine. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/11/GAP-BiH-2018-2022_B.pdf
61. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2018a). Akcioni plan za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir i sigurnost u Bosni i Hercegovini za period 2018-2022. Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/02/Akcioni-plan-ENG-KB-14.01..pdf>
62. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2019). Izvještaj o implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018-2022. (izvještajni period: novembar 2018–septembar 2019). Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/07/Izvjestaj-GAP-2018-19.pdf>
63. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2020). Izvještaj o implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018-2022. (izvještajni period: novembar 2019–decembar 2020). (dostavljeno Vijeću ministara BiH, ali se o njemu nije vodila rasprava)
64. Misija OSCE-a u BiH (2011). Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelaca nasilja u porodici – Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/106970.pdf>
65. Misija OSCE-a u BiH (2017). Analiza odgovora pravosuđa na izazove diskriminacije u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/e/400550.pdf>
66. Misija OSCE-a u BiH (2019). Dobrobit i sigurnost žena. Izvještaj o rezultatima za Bosnu i Hercegovinu. Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/423470_1.pdf
67. Misija OSCE-a u BiH (2021). Odgovor na krizu uzrokovanu pandemijom COVID-19: Analiza iz perspektive ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/e/470655.pdf>
68. Mujić, M., Knežević, S. (2016). Pogled iz drugog ugla: Udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo. Fondacija CURE. Dostupno na: <http://www.fondacijacure.org/uploads/Pogled%20iz%20drugog%20ugla.pdf>
69. Odbor za eliminaciju diskriminacije žena (Odbor za CEDAW) (2019). Zaključna zapažanja na Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/06/CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6_AsAdopted.pdf
70. OECD i drugi (2019). “Bosnia and Herzegovina: Small Business Act profile“, u SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2019: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe, OECD Publishing, Paris. Dostupno na: <https://doi.org/10.1787/a09405ef-en>, s. 541
71. Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine/UNFPA/Promente (2021). Istraživanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i reproduktivnim pravima u Bosni i Hercegovini, konačni izvještaj. Dostupno na: https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/inquiry_on_sexual_and_reproductive_health_and_reproductive_rights_in_bih.pdf

72. Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine za period 2021-2023. Dostupno na: <http://www.dep.gov.ba/naslovna/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=en-US>.
73. Promente (2018). Mišljenja mladih o sveobuhvatnom obrazovanju o seksualnosti kao dijelu formalnog obrazovanja. UNFPA. Dostupno na: <https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/CSE%20Survey%20Report%202018%20Eng%20Final.pdf>
74. Risteska, M. i drugi (2020). Mapping of Gender-Related Policies, Programmes and Mechanisms on Gender Disparity in STEM in Western Balkans. Vijeće za regionalnu saradnju. Dostupno na: <https://www.rcc.int/download/docs/Roadmap-for-Gender-Equality.pdf/0fc6045fb2991f1233c373d341809996.pdf>
75. Selimović, J. i drugi (2021). Zastupljenost i angažman žena na liderskim pozicijama u javnim preduzećima u vlasništvu Federacije Bosne i Hercegovine. Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu. Dostupno na: http://www.efsa.unsa.ba/ef/sites/default/files/publikacija_izvjestaj_o_rodnoj_analizi_bos_final.pdf
76. Strambo i drugi (2021). Strengthening environmental policy in BiH with a gender equality, social equity, and poverty reduction approach. SEI: Stockholm (u procesu objave)
77. Suta, C. i drugi (2021). Economic Benefits of Gender Equality and Women Empowerment in the Western Balkans Six. Vijeće za regionalnu saradnju. Dostupno na: <https://www.rcc.int/download/docs/Economic%20benefits%20of%20gender%20equality%202021.pdf/7699e42296360f5320b3c51c040e8ab0.pdf>
78. Šesti izvještaj CEDAW BiH (2017). Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (2013-2016.). Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2017/12/170823_VI-periodicni-CEDAW-Izvjestaj-za-BiH_Nacr.pdf
79. Šikman, M. (2020). Modul za obuku policijskih službenika za rad sa žrtvama nasilja u porodici i ostalih oblika rodno zasnovanog nasilja u skladu sa Konvencijom Savjeta Evrope za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i u porodici. Gender centar Republike Srpske.
80. UNDP (2020). Analiza ekonomskog uticaja pandemije COVID-19 u Bosni i Hercegovini – izvještaj. Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/publications/EconomicImpactAssessment.html
81. UNDP (2020a). National Human Development Report 2020: Social Inclusion in Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/nhdr/NHDR2020_SocialInclusion.html
82. UNFPA (bez datuma). Stigmatizacija osoba koje su preživjele seksualno nasilje u konfliktu u Bosni i Hercegovini – Sažetak istraživanja stigmatizacija. Dostupno na: https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA%20Stigma%20Short%20ENG%20FIN1_0.pdf
83. UNICEF (2020). Situaciona analiza o položaju djece u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/media/4971/file/Situation%20Analysis%20of%20Children%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>
84. UNICEF/UNDP (bez datuma). Procjena posljedica COVID-19 na društvo u Bosni i Hercegovini: Anketno istraživanje domaćinstava. Dostupno na: https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2020-10/SIA_eng%20final_0.pdf
85. UN Women (2020). Focus on Gender Bosnia and Herzegovina Issue 01: Protection from Domestic Violence and Violence against Women and the Impact of the COVID-19 Pandemic. Dostupno na: https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/10/issue%2001_focus%20on%20gender%20bosnia%20and%20herzegovina-min.pdf?la=en&vs=4411

86. UN Women (2020a). Focus on Gender Bosnia and Herzegovina Issue 02: Gender in Agriculture and Rural Development and the Impact of the COVID-19 Pandemic. Dostupno na: https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/10/issue%2002_focus%20on%20gender%20bosnia%20and%20herzegovina-min.pdf?la=en&vs=4513
87. UN Women (2020b). Ending Violence against Women in the Western Balkans and Turkey: Implementing Norms, Changing Minds – Final Evaluation. Dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/evaluation-brief-of-the-un-womens-regional-programme-ending-violence-against-women>
88. UN Women (2021). Country Gender Equality Profile of Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2021/7/unw%20country%20gender%20equality%20profile%20bih.pdf?la=en&vs=3410>
89. UN Women (2021a). Focus on Gender Bosnia and Herzegovina Issue 04: Women's Political Participation and Leadership in Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2021/4/issue%2004_focus%20on%20gender%20bosnia%20and%20herzegovina-min.pdf?la=en&vs=5348
90. Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine (2021). Godišnji izvještaj VSTV za 2020. godinu. Dostupno na: <https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/kategorije.jsp?ins=141&modul=1172&kat=1182>
91. Westminster fondacija za demokratiju (2019). Violence Against Women in Politics in Bosnia and Herzegovina. Dostupno na: <https://www.wfd.org/wp-content/uploads/2019/07/Violence-Against-Women-in-Politics-BiH-WFD2019.pdf>
92. Zahiragić, A. i drugi (2021). Priručnik za provođenje obuke policijskih službenika za postupanje u slučajevima nasilja u porodici i nasilja nad ženama. Lucid Linx, ISBN 978-9926-8587-0-4
93. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (Službene novine FBiH br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09)
94. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (Službeni glasnik BiH br. 16/03, 102/09 i 32/10)
95. Zakon o socijalnoj zaštiti (Službeni glasnik RS br. 37/2012, 90/2016, 94/2019 i 42/2020 - dr. uredba)
96. Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik BiH br. 59/09 i 66/16).
97. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH (Službene novine FBiH br. 20/13)
98. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS (Službeni glasnik RS br. 102/2012, 108/2013, 82/2015 84/2019)
99. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko Distriktu BiH (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 7/2018)
100. Zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine (2021). Anketa o radnoj snazi za prvi kvartal 2021. Dostupno na: <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2021/06/ANKETA-O-RADNOJ-SNAZI-ZA-PRVI-KVARTAL-2021.pdf>
101. Zavod za statistiku Republike Srpske (2021). Anketa o radnoj snazi. Dostupno na: [https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/anketa_o_radnoj_snazi/tromesecno/2020/ARS_IV_2020.pdf](https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopštenja/anketa_o_radnoj_snazi/tromesecno/2020/ARS_IV_2020.pdf)

UN WOMEN JE AGENCIJA UJEDINJENIH NACIJA POSVEĆENA RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI I OSNAŽIVANJU ŽENA. KAO VODEĆA AGENCIJA U OBLASTI ZAGOVARANJA ZA ŽENE I DJEVOJČICE, UN WOMEN JE USPOSTAVLJEN KAKO BI SE UBRZAO NAPREDAK ZA ISPUNJAVANJE NJIHOVIH POTREBA ŠIROM SVIJETA.

UN Women podržava zemlje članice UN-a u postavljanju globalnih standarda za rodnu ravnopravnost, i radi sa vladama i civilnim društvom na kreiranju zakona, politika, programa i usluga potrebnih za osiguravanje efektivnog implementiranja standarda koji će istinski koristiti ženama i djevojčicama širom svijeta. UN Women radi na svjetskom nivou da viziju Ciljeva održivog razvoja učini stvarnošću za žene i djevojčice i zagovara jednako učešće žena u svim aspektima života, fokusirajući se na četiri strateška prioriteta: Žene vode, učestvuju i imaju jednaku korist od sistema vlasti; Žene imaju prihod, sigurnost, pristojnu radnu i ekonomsku neovisnost; Sve žene i djevojčice žive život oslobođen od svih oblika nasilja; Žene i djevojčice doprinose i imaju veći utjecaj u izgradnji održivog mira i otpornosti, i imaju jednake koristi od sprečavanja prirodnih katastrofa i konflikata, kao i od humanitarnih akcija. UN Women također koordinira i promovira rad UN sistema u unapređenju rodne ravnopravnosti.

Zmaja od Bosne bb
71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
www.unwomen.org
www.facebook.com/unwomenbih
www.twitter.com/unwomenbih
www.instagram.com/unwomenbih